

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΡΑΜΑΤΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΣΚΗΝΗΣ¹

Τῇ ἑξαδέλφῃ μου Ἑλένῃ Ν. Μπουκουβάλα.

Κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Δημοτικοῦ θεά-
τρου ἐπεφάνη ἀπροσδοκῆτως καλλιτεχνικὸς ἀστὴρ πρώτου μεγέθους, οὐ-
τινος ἢ λάμπις κατηύγασε τὸ πενιχρὸν ἡμῶν θεατρικὸν στερέωμα, καὶ
ἐθάμβωσεν ἡμᾶς συνηθισμένους μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὰς ἀμυ-
δρὰς ἀκτινοβολίας τῶν πλανητῶν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς.

Οἱ φίλοι τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου, οἱ μελαγχολικῶς παραβάλλοντες
τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς σημερινῆς σκηνῆς πρὸς τὴν εὐκλειαν τῶν
χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς περιφανεῖς ὑποκριταί, ἐρμηνεύοντες ἐξοχα ἐξό-
χων δραματικῶν ἀριστουργήματα, συνεκράτουν τοὺς Ἀθηναίους δι' ὅλης
τῆς ἡμέρας ἐπὶ τῶν θεατρικῶν αὐτῶν ἐδωλίων, ἀψηφούντας καὶ ψυχή
καὶ θάλαπην, οἱ θεωροῦντες τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς ὡς τὸ
πρώτιστον στοιχεῖον τῆς ἔθνικῆς ἡμῶν προόδου, ἐπλήσθησαν ἀρρήτου
χαρᾶς. Ἐβλεπον πρὸ ἑαυτῶν καλλιτέχνιδα, εἰς τὴν τέχνην τῆς ὁποίας
ἠδύναντο νὰ ἐμπιστευθῶσι καὶ τοὺς δυσχερεστέρους χαρακτῆρας, χωρὶς
νὰ κινδυνεύωσι νὰ πάθωσι τὰς ἀηδεῖς ἐκείνας ἀλλοιώσεις, τὰς διαχεού-
σας τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν ἐρημίαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ θεάτρῳ. Τὸ Ἀθη-
ναϊκὸν κοινὸν ἀθρόον προσέτρεχε καὶ μετὰ καταφανοὺς συγκινήσεις πα-
ρηκολούθει τὴν ἐξέλιξιν τῶν τραγικῶν ἐπεισοδίων, καὶ τὸ πρῶτον ἦδη
ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν παρουσιάσθη φαινόμενον, τιμῶν μὲν ὑπερβαλλόντως
τὴν καλαισθησίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, διαλύσαν δὲ πολλὰς ψευδεῖς
περὶ αὐτοῦ γνώμας καὶ ἀποτρέψαν τὰς μεμψιμοιρίας τῶν ἀπαισιοδόξων.
Ἐμεμψιμοίρουν οἱ ἀπαισιοδόξοι, ὅτι τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν τὸ ἐκλεκτόν,
ἢ ἀριστοκρατία τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πλοῦτου ἐδείκνυτο ἀδιάφορος
ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Ἐμεμψιμοίρουν, ὅτι με-
τεκαλοῦντο ἀντὶ ἀδράς δαπάνης ἐξῶθεν ἀμφιβόλου πολλάκις ἰκανότητος
ξένοι θίασοι καὶ παρεωρῶντο οἱ Ἑλληνικοί, οἵτινες, ἐὰν ἐτόλμων ἐκτά-
κτως ποτὲ νὰ προκηρύξωσι παράστασιν Ἑλληνικοῦ δράματος, σὺν τῇ

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 21 Δεκεμβρίου 1892.

πενιχρότητι τῶν εισπράξεων ἀπεκόμιζον τὴν ἀποθάρρυνσιν καὶ ἀπογοή-
τευσιν. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται μεμψιμοιρίαι δὲν ἦσαν δικαίαι, ὡς αὐτὰ τὰ
πράγματα ἀπέδειξαν. Τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ὑποδέχεται μετὰ μεγάλης
φιλοστοργίας τὸν καλὸν ἠθοποιόν, καὶ ἀνοίγει εἰς αὐτὸν τὴν καρδίαν
του καὶ τὸ βαλάντιόν του.

Τίς ἤλπιζε ποτε, ὅτι ἡ καλλιτέχνης ἡμῶν ἢ ἐν τῷ Παραδείσῳ
κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος πῆξασα τὴν σκηνὴν αὐτῆς καὶ ὑποκρινόμενη
τοὺς τραγικωτέρους χαρακτήρας ἤθελε σαγηνεύσει τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς
ἀρεσκομένους κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην εἰς τὰ χονδροειδῆ τοῦ
μπάρπα Γεώργη τῶν Μυλωνάδων ἄσματα καὶ τοὺς ἐκνευρισμένους
ἀκκισμούς τῶν ἐκ τῶν τριόδων τῶν ξένων πόλεων συλλεγομένων πολ-
λάκις αἰδῶν ; Τίς ἤλπιζε ποτε ὅτι κατὰ τὸ θέρος, ὑπὸ καύσωνα ἰσχυ-
ρόν, μία γυνὴ ἤθελε κατορθώσῃ νὰ φυγαδεύσῃ ἀπὸ τῶν χειλέων ἡμῶν
τὸ μειδιάμα, νὰ μᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς εὐθυμίας καὶ τῶν
γελώτων καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἡμᾶς τὴν συγκίνησιν, νὰ μᾶς ἐμπνέῃ τὴν
ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν διαφορῶν τραγικῶν ἐπεισοδίων ἀνατριχίαν ;
Τίς ἠδέως δὲν ἀναπολεῖ τὴν ἀνυπομονησίαν, ὑφ' ἧς τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν
εἶχε καταληφθῆ, ἀναμένον τὴν ἀφιξίν ἐκ Πατρῶν τοῦ ἐτέρου οὐχ ἦτ-
τον φωτεινοῦ ἀστέρος τοῦ θεατρικοῦ ἡμῶν στερεώματος, καὶ τὸν ἀσφυ-
κτικὸν συνωστισμόν ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Κωμωδίας κατὰ τὴν πρώτην
αὐτῆς ἐμφάνισιν, καὶ τὰς ζωηρὰς συζητήσεις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς
δυναμείας τῶν δύο διακεκριμένων Ἑλληνίδων ἠθοποιῶν, καὶ τὰς ἐπευ-
φημίας καὶ τὰς σφοδρὰς τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις, μὴ προερχομέ-
νης ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐκείνων ἐλαττηρίων τῶν προκαλοῦντων συνήθως τὸν
θαυμασμόν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς βραγχοφώνους αἰδούς, ἀλλ' ἐκ τῶν
ἀοράτων καὶ μυστηριωδῶν θελήτρων τῆς τέχνης διεγειρομένης ἐν ταῖς
ψυχαῖς θεατῶν, αἰρομένων δι' αὐτῆς ὑπὲρ τὸ βορβορῶδες τοῦ ὕλισμοῦ
καὶ τῶν αἰσθήσεων κατώφλιον ; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ πλῆθος τῶν τε-
χοκριτῶν τῶν πληρούντων καθ' ἐκάστην τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων,
αἵτινες κατέστησαν τὸ ἔδαφος τῆς κρατερᾶς πάλης μεταξὺ Παρασκευο-
πούλιστῶν καὶ Βερωμιστῶν ; Οὐχὶ «τί καινόν» ἐν τῇ πολιτικῇ, ἀλλὰ
τί καινόν ἐν τῷ θεάτρῳ, ἦτο τὸ ἀνὰ τὰ στόματα πάντων σχεδὸν φε-
ρόμενον ἐρώτημα. Ἡ πολιτικὴ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπεχώρησεν
εἰς τὸ θέατρον ! Τρανότατον μαρτύριον τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ ἐν ἡμῖν
ὑπεκρύπτετο ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ἔχει εἰς
τὸ ἀκρότατον ἀνεπτυγμένον τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, τοῦλά-
χιστον προκειμένου περὶ ἐκτιμῆσεως τῶν προσώπων, καί, ἐὰν πολλὰ-
κις ἐστέρησε τῆς προσηκούσης ὑποστηρίξεως τοὺς Ἑλληνικοὺς θιάσους,

τοῦτο συνέβη διὰ τὴν ἔλλειψιν καλῶν ἠθοποιῶν καὶ μάλιστα γυναικῶν.
Δὲν εἶνε πρὸς τούτοις ἀληθές ὅτι βαρυνόμεθα τὴν διδασκαλίαν τραγω-
διῶν, ἀλλ' ἀηδιάζομεν τὴν μετατροπὴν αὐτῶν εἰς ἀηδεῖς κωμωδίας.
Ναὶ μὲν ἐκληρονομήσαμεν παρὰ τῶν προγόνων ἡμῶν τὴν τάσιν εἰς τὴν
θέαν καὶ εἰς τὴν ἀκρόασιν χονδροειδῶν ἀστείότητων, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις
τῆς μνημονευθείσης καλλιτεχνικῆς δυάδος ἀπέδειξεν, ὅτι ἐπίσης ἐκλη-
ρονομήσαμεν καὶ τὸν θεῖον ἐκείνον πρὸς τὴν τραγωδίαν ἔρωτα, τὸν φλέ-
γοντα τὰ στέρνα τῶν θεατῶν τοῦ Οἰδίποδος τυράννου καὶ τῆς Μηδείας,
ἀλλ' ὅτι ὁ ἔρωσ ἡμῶν οὗτος εἶνε τόσον ἰδιότροπος καὶ ἀπαιτητικὸς, ὡς
καὶ ἐκείνων, ὥστε, ἐὰν οἱ τοὺς ἥρωας ὑποκρινόμενοι δὲν φορῶσι τοὺς
κοθόρους αὐτῶν, μετατρέπεται εἰς ἀηδίαν καὶ μῖσος.

Δεύτερος δὲ λόγος, οὐχ ἦττον σπουδαῖος, τῆς φαινομένης ταύτης ἀδια-
φορίας εἶνε ἡ ἔλλειψις καλῶν δραματικῶν ἔργων Ἑλληνικῶν. Εἶνε ἀλη-
θές ὅτι πολλοὶ τῶν ἡμετέρων λογίων, ἐμφορούμενοι σφοδρὰς ἐπιθυμίας
πρὸς ἀνάδειξιν τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς μετ' ἐκτάκτου φιλοπονίας ἐπέδῳ-
θησαν εἰς ποίησιν καὶ συγγραφὴν τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν, ὧν τινὰ
μὲν ἐπανειλημμένως διδαχθέντα μετὰ συμπαθείας καὶ ἐπευφημιῶν ἐγέ-
νοντο ἀποδεκτά, ἄλλα δὲ, ὧν ἢ ἐκ τῶν προτέρων ἐπικρατοῦσα γνώμη
εἶνε λίαν εὐμενής, ἔνεκα τῆς θεαματικῆς αὐτῶν πολυτελείας δὲν ἀνε-
βιβάσθησαν εἰσέτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἄλλ' ἅπαντες θὰ συνομολογήσητε
ὅτι ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμοῦνται τὰ ἔργα, ὧν ἡ δευτέρα διδασκαλία
δὲν φυγαδεύει τοὺς θεατάς. Ἔργον δὲ, οὐτινος ἢ ἐφ' ἅπαξ θεὰ κορέν-
νυσι τὴν περιεργίαν ἡμῶν, δὲν εἶνε βιώσιμον. Δι' ὃ καταφεύγομεν εἰς
μεταφράσεις τῶν ξένων. Καὶ πόση ἀκολασία ἐπικρατεῖ περὶ τὴν
ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ἐν τῷ φιλολογικῷ τούτῳ κλάδῳ, πάντες ἀνα-
μιμνήσκεσθε, ὅσοι παρηκολουθήσατε παραστάσεις Ἑλληνικῶν δραμάτων.
Τὸ debut πολλῶν ἐκ τῶν νεαρῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς νεωτέρας φιλολογίας
γίγνεται διὰ τῶν μεταφράσεων τούτων. Τὸ μεταφράζειν ἐκ ξένης γλῶσ-
σης θεωρεῖται τοσοῦτον ἐπιπόλαιον καὶ εὐκόλον ἔργον, ὥστε ὡς παρά-
φρων θὰ ὑπελαμβάνετο ὁ προτείνων εὐσυνείδητος μεταφραστῆς εἰς θια-
σάρχην νὰ ἀναλάβῃ τὴν μετάφρασιν ἔργων ἐπ' ἀμοιβῆ. Καὶ δικαίως·
διότι ἡ λεγῶν τῶν ἐθελοντῶν μεταφραστῶν εἶνε τοσοῦτον ἀνεξάντλη-
τος, ὅσον ἀνεξάντλητος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς νεωτέρας
φιλολογίας. Διὰ τοῦτο, πλὴν πολὺ ὀλίγων ἐξαιρέσεων, πλουτίζεται τὸ
Ἑλληνικὸν δραματολόγιον μὲ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τῆς ἀπειρίας, τὰ κα-
ταστρέφοντα μὲν τὸ πρωτότυπον, φθείροντα δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν ἡμῶν,
εἴτε εἰς καθαρεύουσαν εἴτε εἰς δημοτικὴν ἐπιχειροῦσι τὸ παράτολμον
αὐτῶν ἔργον.

Τὸ κακὸν δὲν εἶνε τοῦτο μόνον. Ἡ ἐκλογή πολλῶν δραμάτων γίνε-
ται ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιμελείας· διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τινὲς ἐκ τῶν θια-
σαρχῶν, νομίζοντες, ὅτι οἱ θεαταὶ αὐτῶν θὰ στρατολογῶνται, ὡς συν-
ήθως, ἐκ τῶν τάξεων ἐκείνων τοῦ λαοῦ, ὧν οἱ ὀφθαλμοὶ θαμβοῦνται ἐκ
τοῦ παραυτίκα προσπίπτοντος, τῶν ἀρεσκομένων εἰς τὴν θεάν τῶν θαυ-
μάτων καὶ τῶν τεράτων, χωρὶς νὰ εἰσδῶν ἢ ψυχῇ αὐτῶν εἰς τοὺς μυ-
χοὺς τῆς θειοτάτης τῶν τεχνῶν, ἐπιθυμοῦντες, λέγομεν, νὰ σαγηνεύωσι
τὸ πλῆθος, πράττουσιν ὅ,τι ὁ θεατρῶνης τοῦ Goethe ἀπῆτει παρ' αὐ-
τοῦ¹, ἐκλέγουσι δηλ. ὅ,τι παράγει τὴν ἐκπληξιν, παρέχουσιν εἰς τὸ
κοινὸν πρὸς ῥόφησιν ἰσχυρὰ ποτά, ἵνα καθιστῶσι πάντῃ ἀδρανῆ τὴν
κρίσιν αὐτοῦ, πράττουσι τέλος ὅ,τι οἱ ζωγράφοι τῶν εἰκόνων τῶν ἐπαρ-
χιακῶν ναῶν, οἵτινες εἰκονίζουσι τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ὑπερ-
βολικῶς καὶ τερατωδῶς, ἵνα προκαλῶσι τὴν κατάπληξιν τοῦ ἀπλοϊ-
κοῦ πιστοῦ, θεωροῦσι δὲ ἀνοίκεια καὶ ἀκατάλληλα τὰ ἔργα ἐκεῖνα, τὰ
διαχέοντα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡρεμον καὶ γαληνιαίαν συγκίνησιν, τὰ
λεπτύνοντα καὶ ἐξευγενίζοντα αὐτήν. Ἐὰν οὕτως ἐκχυδαίξεται τὸ δρά-
μα, ἐὰν οὕτως ἡ σκηνή, ἀντὶ νὰ ὑποβοηθῆ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλλι-
τεχνικοῦ αἰσθήματος τῶν θεατῶν, τούναντίον συντελεῖ εἰς ἀπάμβλυσιν
καὶ ἀπόσβεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ χρησιμεύῃ ὡς μέγας κοινωνικὸς διδά-
σκαλος, τούναντίον καθίσταται τῶν χαρακτήρων διαφθορεὺς καὶ τῶν
εὐγενῶν αἰσθημάτων διαστρεβλωτής, ἀντὶ τέλος νὰ εἶνε ἡ τέχνη, ὡς
εὐφυῶς ἐκλήθη, γλῶσσα τῆς ψυχῆς, τούναντίον καθίσταται δούλη τῶν
αἰσθήσεων βάνουσος, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν θιασάρχην. Ἀρκεῖ μόνον,
ὡς ὁ τοῦ Goethe εἰλικρινῶς ἐξομολογεῖται, νὰ βλέπῃ συνωστιζόμενον
τὸ πλῆθος ἀπὸ πρῶιας καὶ διαγκωνιζόμενον πρὸ τοῦ στενοῦ τοῦ θεάτρου
γραφείου πρὸς ἀγορὰν εἰσιτηρίων.

Κατὰ τῆς ἀκολασίας ταύτης εἶνε ἀληθὲς ὅτι μετ' ἀξιεπαίνου ἀγα-
νακτῆσεως ἐξεγείρεται πολλάκις ἢ δημοσιογραφία καὶ περιστέλλει τὴν
ἐκ τῆς ἀπληστίας ἐπιπολάσασαν ταύτην συνήθειαν, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχει
τοῦ νὰ ἐκρίζωθῇ τὸ κακόν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκλογή τῶν πρὸς διδασκαλίαν
δραματικῶν ἔργων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν θιασαρχῶν. Ἄλλ' ἐλπὶς ὑπάρχει
ὅτι μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου θὰ καταβληθῇ πᾶσα
φροντίς, ὥστε νὰ μὴ κηλιδωθῇ καὶ τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Μουσῶν τέμενος
ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ ἀτόπου τούτου. Ἄνάγκη νὰ διαγραφῶσιν ἐκ τοῦ
Ἑλληνικοῦ δραματολογίου πάντα τὰ τερατουργήματα ἐκεῖνα καὶ εὐθὺς
ἀπ' ἀρχῆς νὰ παρασχεθῇ εἰς τὸ κοινὸν ποτὸν ἔχον τὴν ἰσχὴν οὐχὶ νὰ
ἐπιφέρῃ εἰς τὸν ἐγκέφαλον τὴν σκοτοδίνην καὶ εἰς τὴν καρδίαν τὴν νάρ-

¹ Ὁρα πρόλογ. Φάουστ.

κην, ἀλλὰ νὰ ἐνισχύῃ τὰς ἐμφύτους αὐτοῦ καλαισθητικὰς δυνάμεις, νὰ
ἐμπνέῃ εἰς αὐτὸ τὸν ἔρωτα τοῦ πραγματικῶς ὠραίου, νὰ ἐξαίρη καὶ νὰ
ἐξευγενίσῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς. Ἄνάγκη νὰ διαγραφῶσιν αἱ ἀη-
δεῖς καὶ τερατώδεις μεταφράσεις καὶ τῶν περιφανεστάτων ἔργων τῶν
ξένων συγγραφέων καὶ νὰ μὴ ἀνοίγωνται τοῦ λοιποῦ αἱ πύλαι τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ θεάτρου ἢ μετὰ τέλεσιν αὐστηροτάτης καθάρσεως. Ἄνάγκη
τέλος νὰ χαραχθῇ μεγάλοις χρυσοῖς γράμμασιν ἐπὶ τῆς κυρίας αὐτοῦ
προσόψεως τὸ «ἐκὰς βέβηλοι», ἵνα οὕτω δυναθῶμεν νὰ διατηρήσωμεν
ἀμόλυτον τὸ θυσιαστήριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ αἱ Ἑλληνικαὶ καρδίαι θὰ τελῶσι
τὰς θυσίας αὐτῶν εἰς τὴν ὠραιοτάτην τῶν τεχνῶν.

Ἐθνικώτατον ἔργον θὰ ἐπετελεῖτο, ἐὰν ἐν τῷ δραματολογίῳ τοῦ ἑλ-
ληνικοῦ θεάτρου τὴν πρωτίστην θέσιν κατελάμβανον τὰ Ἑλληνικὰ τῶν
ἀρχαίων τραγικῶν δράματα. Ἄλλ' ἄς μὴ νομισθῇ ὅτι διὰ τούτων ἐννοῶ
νὰ μετενέγκωμεν τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἐκ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπό-
λεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου· ἄς μὴ νομισθῇ ὅτι γίνεταί
διὰ τούτου πρότασις νὰ ἀναβιβάζωνται ἐπὶ τῆς νεωτέρας σκηνῆς πάντα
τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἔργα καὶ ὅπως ταῦτα περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς. Ἄς
μὴ νομισθῇ ὅτι δύναται τις νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἐπαναλαμβάνωνται καὶ ἐν
τῷ μέλλοντι αἱ ἀπόπειραι ἐκεῖνα αἱ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενόμεναι πρὸς
διδασκαλίαν τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ
ἐν τῷ Φιλοκτῆτῃ καὶ τῇ Ἀντιγόῃ τοῦ Σοφοκλέους, ἢ ἐν τῇ νεωτέρᾳ
γλῶσση, ὡς ἐγένετο μὲν ἀλλὰ κατ' ἀκριβῆ τούτων μετάφρασιν ἢ παρά-
φρασιν, ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράννῳ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Οὐχί.

Ἀπροκαλύπτως καὶ κατ' ἀρχὴν κηρύττομαι πρῶτον μὲν κατὰ τῆς
διδασκαλίας παντὸς ἀρχαίου δράματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλῶσση,
ὡς δηλ. περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, δεύτερον δὲ κατὰ τῆς διδασκαλίας
αὐτῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ μὲν ἡμῶν γλῶσση, ἀλλ' ἄνευ διασκευῆς τινος,
καὶ τρίτον καθ' οἴαισθήποτε διδασκαλίας τινῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν
ἔργων. — Ἡ ἀπροκαλύπτως μὲν ἀλλ' εἰλικρινῆς αὕτη ὁμολογία γιγνο-
μένη παρὰ θεράποντος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἴσως νὰ ἐξε-
γείρη, ἂν μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν ἀπορίαν τῶν ἑλληνομαθῶν,
οἵτινες, ὡσάκις κατὰ τὸ παρελθὸν ἐγένετο ἀπόπειρά τις πρὸς παράστα-
σιν ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ δράματος, αἶνους καὶ παιᾶνας ἐτόνισαν ὑπὲρ τῶν
ἀναλαβόντων τὸ δυσχερὲς ἔργον καὶ μετὰ τὴν δύναμιν τῆς ὀργῆς αὐ-
τῶν φαντασίας δὲν ἔβλεπον μακρὰν τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ θυμὲν πε-
ριφανῆς θὰ ἀνηγείρετο ἐπὶ τῆς νεωτέρας τῆς Ἑλλάδος σκηνῆς καὶ θὰ
περιεβάλλετο ὑπὸ λαμπροφῶρων καὶ λαμπροφῶνων χορευτῶν. Ὁμολο-
γουμένως ἢ πρόθεσις τῶν φιλαρχαίων ἐκείνων ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ἱερά καὶ

ἐπομένως ἐπαινετός καὶ ἄξιος εὐγνωμοσύνης παρὰ τῶν τὴν ἀρχαιότητα λατρευόντων ὁ ἐνθουσιασμός ἐκεῖνος, μεθ' οὗ προέβαινον ὑπερβαίνοντες ἀπείρους δυσχερείας εἰς πραγμάτων αὐτῆς. Ἀλλὰ πολλάκις ὁ σκοπὸς ἐπιχειρήσεώς τινος δυνατὸν νὰ ἐνέχη ὅλα τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα, νὰ ἐμπειρικλεῖη φιλοδοξίαν εὐγενεστάτην καὶ ἐκπληρούμενος νὰ παρέχη πολλὴν ὠφέλειαν εἰς τε τὰ ἄτομα μερικῶς καὶ εἰς τὴν ὁλομέλειαν ἐν γένει τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἐν ᾧ γίγνεται ἡ ἐπιχείρησις. Ἀλλὰ τὰ μέσα τὰ διατιθέμενα πρὸς ἐκπλήρωσιν σκοποῦ τινος ἄγουσι πολλάκις εἰς πᾶν τούναντίον. Ποσάκις ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν δὲν βλέπομεν διαψευδομένας τὰς ἡμετέρας ἐλπίδας καὶ ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἐν ταῖς ἐργασίαις ἡμῶν κατανοοῦμεν, ὅτι ἡ ὁδός, ἣν ἐξελέξαμεν καὶ ἐνομιζομεν ὅτι ἄγει εὐθὺ εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, δὲν ἦτο ἢ πλάνος ἀτραπὸς διπλασίως παρεκκλίνας ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ; Ἀλλ' ἐὰν ἡ πλάνη καὶ ἀπάτη αὕτη ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ συμβαίνει οὐχὶ σπανίως, ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ καὶ μάλιστα ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐκλογῆς τῶν μέσων πρὸς διαπαιδαγώγησιν καὶ ἐξευγένισιν ἑνὸς κοινωνικοῦ σώματος αἱ ἀλγεῖναι αὗται ἀποτυχίαι παρουσιάζονται συχνότερον. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰ διάφορα ἔθνη βλέπομεν καθ' ἑκάστην μεταβολὰς παιδαγωγικῶν συστημάτων, ἀνατροπὰς τῶν τέως καθεστώτων καὶ καθιδρύσεις τῶν ἄλλοτε ὡς τολμηρῶν ἢ ἀφρόνων θεωρηθέντων.

Ὁφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν ἢ ἐν τῇ ἱερατικῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ παράστασις δράματος κατορθοῖ νὰ μύηση τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας τὰ μυστήρια τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, συντελεῖ εἰς τὴν πράγματι τῶν σκοποῦ τῆς τραγωδίας, οἷος ὑπὸ τοῦ ὑψίστου φιλοσόφου ὠρίσθη, ἐὰν δηλ. δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον καὶ τὴν συγκίνησιν πρὸ τῆς θέας τῶν ἐλλεινοτήτων τοῦ βίου, καὶ ἐπομένως νὰ διεγείρῃ ἐν ἡμῖν τὴν πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν ροπήν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν κατὰ τῆς κακίας, καὶ νὰ παροτρύνῃ ἡμᾶς εἰς μίμησιν τῶν εὐγενῶν πράξεων διὰ τῆς ἐφ' ἡμῶν ἐπιδράσεως τῶν πνευμάτων τῶν ἐξόχων τῆς Ἑλλάδος τραγικῶν.

Ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ παιδείσις ἡμῶν, ὡς γνωστόν, βάσιν ἔχει τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσῃς. Ἐπὶ ἑπταετίαν ἐγκύπτομεν εἰς αὐτήν, ἔχοντες ἀφιερωμένας δικαίως τὰς πλείονας καθ' ἑβδομάδα ὥρας ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ πολλῷ πλείονας ἢ ὅσας οἱ Γάλλοι ἢ οἱ Γερμανοὶ καταναλίσκουσιν εἰς τὴν μάθησιν τῆς γλώσσῃς αὐτῶν.

Ὅτε ποτὲ ἐπεδείκνυον εἰς ξένον ἐλληνομαθῆ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν ἡμετέρων Γυμνασίων, ἐξεπλήττετο διατὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ὁμιλοῦσι καὶ δὲν γράφουσιν ἀπταιστως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ τούναντίον ὑπολείπονται πολὺ ὡς πρὸς τοῦτο τῶν ξένων λογίων, ἐν ᾧ

καὶ χρόνον ἀφιερῶσιν εἰς τὴν σπουδὴν αὐτῆς τοσοῦτον, ὅσος θὰ ἴρκει πρὸς μάθησιν δύο ἄλλων Ἑυρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ πλεῖστα μέσα βοηθητικὰ ἔχουσιν, ὧν ἐκεῖνοι στεροῦνται, ὡς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πολλὰ τῶν ἐθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ ἀρχαίου λαοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσι κέκτηνται εὐφυίαν ἐπίζηλον. Ταῦτα ἔλεγεν ὁ ξένος παρατηρητῆς ἐκπληττόμενος διὰ τὰς μικρὰς ἡμῶν προόδους. Ἀλλ' ἡ ἐκπληξίς αὐτοῦ ὑπῆρξε μείζων, ὅτε παρ' ἐμοῦ ἤκουσεν ὅτι κυριώτατον αἴτιον τῆς ἀνεπαρκοῦς μαθήσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσῃς παρ' ἡμῖν εἶνε, τὸ ὅτι σήμερον ὁμιλοῦμεν καὶ γράφομεν γλῶσσαν Ἑλληνικὴν, τουτέστι παρεφθαρμένον ἰδίωμα τῆς ἀρχαίας, ὅτι, ἐὰν εἴχομεν ἐν χρήσει ἄλλην τινὰ γλῶσσαν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς εὐφυίας ἡμῶν καὶ τοῦ πολλοῦ χρόνου τοῦ καταναλισκόμενου εἰς αὐτήν, θὰ ἡμιλλώμεθα πρὸς τὸν Κόσθητον ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐπομένως τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἴμεθα Ἕλληνες καὶ ὁμιλοῦμεν τὴν Ἑλληνικὴν, εἶνε φαινομενικὸν μόνον· εἶνε τούναντίον πρόσκομμα δυσπέραστον εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας. Εἶνε ἀληθές ὅτι τὸ νεώτερον Ἑλληνικὸν ἰδίωμα συμβάλλεται τὰ μέγιστα πρὸς κατανόησιν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἐπικουρεῖ ἡμῖν εἰς τὴν φυσικὴν ἀντίληψιν πολλῶν χωρίων ἀκαταλήπτων εἰς τὸν ξένον, ἀποτρέπει τοὺς φιλολογοῦντας ἀπὸ τῶν γελοίων πολλάκις παρανοήσεων, εἰς ἃς περιπίπτουσιν οἱ ἀλλόγλωσσοι ἕνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς νεωτέρας γλώσσῃς, ἀγνοίας συγκεκριασμένης μετὰ τῆς ὑπερβολικῆς ζητήσεως· ἀλλ' εἶνε οὐχ ἥττον ἀληθές ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν Ἑλληνας τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσῃς, νομίζων, ὅτι κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας βιβλία γεγραμμένα ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ, πρῶτον μὲν ἀπτεται τούτων μετὰ περισσῆς ἐπιπολαιότητος, δεύτερον δὲ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ ἐναύλων νεωτέρων χρήσεων τῆς γλώσσῃς αἰσθάνεται δυσχερείαν μεγίστην εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ τὴν ἀρχαίαν λέξιν ἢ σύνταξιν ἀπὸ τῆς νεωτέρας καὶ διὰ τοῦτο περιπίπτει εἰς οὐκ ὀλίγας πλάνας, ἃς ὑπεκφεύγει ὁ ξένος. Ὁ Ἕλληνας, ἀναγινώσκων ἀρχαῖά τε καὶ νέα βιβλία ποιεῖται σύγχυσις πολλὴν καὶ μεγάλην μεταξύ τῶν δύο γλωσσῶν ὑπολαμβάνων πολλάκις τὸ νέον ὡς ἀρχαῖον. Τὸ πάθημα τοῦτο δὲν εἶνε σημερινόν· ἄρχεται ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων τῆς ἀρχαιότητος Ἑλλήνων τῶν ἐπιχειρησάντων νὰ συγγράψωσιν οὐχὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτῶν ἰδίωμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς, ἀλλὰ μιμούμενοι τοὺς ἀρχαίους Ἀττικούς. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν σοφιστῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, οἵτινες δι' ἐπιμόνου σπουδῆς ἐθήρυσαν τὴν ὀρθὴν τοῦ Ἀττικισμοῦ χρῆσιν, εὐρίσκει τις σήμερον πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντάξεις ἀγνώστους μὲν τοῖς

παλαιούς, ὑποληφθείσας δ' ὅμως ὡς ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων, ἀπατηθέντων ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἰδιώματος.

Ὁ νεώτερος Ἕλληνας ἐκπλήττεται μανθάνων, ὅτι ἡ γνωστοτάτη εἰς αὐτὸν ῥῆσις εἶτε λέξις ἐνέχει ἄλλην ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἔννοιαν καὶ πολλάκις μάλιστα ἀντίθετον ὅλως τῆς σημερινῆς. Τίς π.χ. δύναται νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ μυριόλεκτος σήμερον λέξις «ἀφιππεύω» παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι σημαίνει οὐχὶ «καταβαίνω ἀπὸ τοῦ ἵππου», ἀλλ' «ἀπέρχομαι ἐφιππος»; Ποσάκις δὲν ἀποδίδομεν τὸ ἐπίθετον «φρενήρης» εἰς «παράφρονας», ἐν ᾧ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὁ «φρενήρης ἀνὴρ» ἦτο «ὁ φρόνιμος ὁ συνετὸς ἀνὴρ»; Τίς ἀναγινώσκων τὴν φράσιν «νοσήσας δ' ἔκαμε» θὰ φαντασθῇ ὅτι τὸ «ἔκαμε» σημαίνει «ἀπέθανε», ἀφ' οὗ περὶ παντὸς ἄλλου ἢ περὶ θανάτου προκειμένου γίνεται σήμερον χρῆσις τοῦ «κάμνειν»; Ἡ τίς ἐντυχὼν τῇ φράσει «κύνες ἀργοί», θὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ταχυπόδων κυνῶν, ἐν ᾧ σήμερον τὸ ἐπίθετον τοῦτο ὑπὸ πάντῃ ἀντίθετον ἔννοιαν παρ' ἡμῶν λέγεται; Ἀπείρους λέξεις καὶ ῥήσεις δύναται τις νὰ ἀποθησαυρίσῃ παρανοουμένας μὲν εὐκόλως σήμερον ὑπὸ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων διὰ τὴν διάφορον αὐτῶν χρῆσιν, ὁρθῶς δ' ὑπὸ τῶν ξενογλώσσων ἐκλαμβανομένας, ἅτε μὴ παρασυρομένων ὑπὸ τῆς διγλωσσίας, ἧς ἕνεκα σήμερον ἡμεῖς ἐπιχειροῦντες νὰ γράψωμεν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εὐλόγως ἀμφιβάλλομεν καὶ ἐπέχομεν περὶ παντὸς καὶ περὶ τῶν ἐλαχίστων αὐτῶν εἰσέτι, βλέποντες μάλιστα ὅτι καὶ οἱ θεωρούμενοι ἐντριβέστατοι περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα δὲν εἶνε οὐδ' αὐτοὶ ἀπηλλαγμένοι τοῦ κινδύνου τούτου, ἐν ᾧ ὁ ξένος ἐλληνομαθῆς δὲν φοβεῖται μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸν ὑπὸ γαληνιαίαν ἐπιφάνειαν ὑπολανθάνοντα τοῦτον σκόπελον.

Ὁμοιάζομεν δηλ. πρὸς ἐπιχειροῦντα νὰ σπουδάσῃ καὶ ἐμάθη ὄργανόν τι μουσικὸν συστηματικῶς, ἐν ᾧ μόνος αὐτὸς πρότερον ἄνευ διδασκάλου κατήρξατο τῆς σπουδῆς αὐτοῦ. Εἶδετε πόσα προσκόμματα παρεμβάλλει ἢ κατ' ἰδίαν ἀσυστηματοποίητος καὶ ἄτεχνος ἐκείνη ἐνασχόλησις. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀγανακτούντων διὰ τοῦτο μουσικοδιδασκάλων, ὅσον καὶ ἂν μετὰ ταῦτα ἀσχοληθῇ εἰς τὴν μουσικὴν, θὰ ὑπολειφθῶσι τὰ ἐλαττωματικὰ ἔχνη τῆς προτέρας αὐτοῦ ἀποπείρας.

Ἐὰν λοιπὸν ἔχοντες ἐν τῇ κεφαλῇ ἡμῶν τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν δύο γλωσσῶν παραστῶμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν Ἑλληνικοῦ δράματος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, τίνες αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀποκομιζόμεναι ἐντυπώσεις; Ἐπειδὴ κατανοοῦμεν ἐλάχιστα, συγχέομεν δὲ τὰ πλείονα οὐ μόνον τῶν λυρικῶν τοῦ δράματος μερῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ διαλόγου, ἐπειδὴ προσπίπτουσιν ἀήθεις καὶ εἰς τῶν ἐμπειροτέρων ἐλληνομαθῶν τὰ ὧτα οἱ

πλήρεις ποιητικῶν σχημάτων δύσκολοι τοῦ ποιητοῦ στίχοι, ἀπερχόμεθα τοῦ θεάτρου μὲ πλήρη πεποίθησιν, ὅτι τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν εἶνε πλέον νεκρά, ὡς καὶ ἡ γλῶσσά των, καὶ ὅτι οὐδεμία δύναμις δύναται νὰ ἐμφυσῆσθαι τὴν ζωὴν ἐκείνην, ὥστε νὰ μεταδίδῃ ἢ παράστασις αὐτῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν συγκίνησιν καὶ τὰ αἰσθήματα, ὧν ἐμπεφορημένοι οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι κατέλειπον τὰ θεατρικὰ ἐδῶλια. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὰ σχολικὰ βάρθρα, ἐφ' ὧν καὶ χρόνον καὶ νεότητα κατηναλώσαμεν πρὸς μάθησιν γλώσσης, ἧς ἐπὶ τέλος δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀποκτήσωμεν γνῶσιν ἀξίαν τῶν κόπων ἡμῶν, ἐπειδὴ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν καὶ τὴν ἀναγκαίαν μὲν, ἀλλ' ἐπίμοχθον ἐφαρμογὴν αὐτῶν, ἀπερχόμεθα τοῦ θεάτρου χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τὴν αὐτομάτως γενομένην ἐκείνην πρὸς τὸν ποιητὴν συμπάθειαν, τὸν παρασκευάσαντα δι' ἡμᾶς στιγμὰς τινὰς τέρψεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, τὸν εἰσηγησάμενον ἡμᾶς εἰς τὸν κόσμον τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς εὐγενεοῦς συγκινήσεως. Ἀντὶ τέλος νὰ συντελέσῃ ἡ θεὰ τῶν δραμάτων πρὸς στενοτέραν προσέγγισιν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς προγόνους αὐτῶν ἀριστοτέχνους, τούναντίον ἀπομακρύνει ἔτι μᾶλλον αὐτούς, ὅχι διότι τὰ ἔργα ἐκείνων εἶνε ἀπρόσφορα διὰ τὴν σημερινὴν σκηνήν, ὅχι διότι ἀφίστανται ἢ ἠλλοιώθησαν τὰ σημερινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ τέρπη ὅ,τι ἐκείνους ἔτερπε, μηδὲ νὰ συγκινή ὅ,τι ἐκείνους συνεκίνη, οὐχὶ, ὡς βραδύτερον θὰ καταδειχθῇ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἀναβιβάζομεν ταῦτα ἐπὶ τῆς σκηνῆς μὲ τὸ περίβλημα ἐκείνο, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σήμερον τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν.

Πῶς θέλετε, κύριοι, νὰ μὴ γεννῶνται ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὰ προρηθέντα αἰσθήματα, ὅταν δὲν ἐννοῶμεν; Καὶ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ ἐννοήσῃ, ὁ λόγιος ἔστω θεατῆς, τὸ ἀρχαῖον δράμα, ὡς ἐννοεῖ τὴν ἐφημερίδα του, διότι τότε καὶ μόνον τότε ἐξεγείρει τὸ ἀναγκαῖον ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διὰ τῆς παραστάσεως ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ὁ θεατῆς ὁ ἐμβαπτισθεὶς ἐν τοῖς νόμασι τῆς ἀρχαίας γλώσσης μόνον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἀφ' οὗ οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν διδασκαλίαν τῆς γλώσσης ταύτης εἶνε ἠναγκασμένοι, πρὶν ἢ μεταβῶσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων, νὰ ἀνοίγῃσι δύο καὶ τρεῖς ἐρμηνευτικὰς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως σχολίων καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων νὰ ἐννοῶσιν ἐπαρκῶς, ἵνα μεταδίδωσιν εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν;

Ἀφ' οὗ λοιπὸν οἱ καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐντροφῶντες καὶ πρὸς αὐτὴν προσοικειούμενοι μετὰ δυσχερείας κατανοοῦσιν ἐν τῷ θεά-

τρῶ καὶ μάλιστα χονδρικῶς, τῶν λεπτοτέρων νοημάτων καὶ δὴ ἐν τοῖς λυρικοῖς διαφευρόντων ἡμᾶς—τοῦτο τούλαχιστον συνέβη εἰς ἐμέ, —πόσος ἄρα εἶνε ὁ βαθμὸς τῆς καταλήψεως αὐτῶν παρὰ τοῖς ἀσχολουμένοις εἰς ἄλλας ἐπιστήμας! Περὶ δὲ τῶν μὴ τυχόντων ἐπαρκoῦς παιδείας οὐδὲ λόγος· διότι εἴτε ἐν τῇ Ἰνδικῇ εἴτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γίγνεται ἡ διδασκαλία, εἶνε τὸ αὐτὸ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἀναριθμητοὶ εἶνε αἱ παρανοήσεις καὶ κωμικαὶ μάλιστα ἐν τοῖς στίχοις ἔνθα συμβαίνουσι συχναὶ ἐκθλίψεις φωνηέντων καὶ κράσεις καὶ ἐν γένει πᾶν εἶδος συναλοιφῆς, καὶ εἰς τὰς φράσεις ἐκείνας, ἐν αἷς τὸ ἀρχαῖον συγγέεται κατὰ τὴν ἐκφώνησιν πρὸς τι νέον. Διὰ πάντα λοιπὸν ταῦτα ἐπωφελεῖς θὰ ἀποβῆ νὰ ἀπέχωμέν τῆς παραστάσεως τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ ἀποξενώμεθα ἐτι μᾶλλον αὐτῶν.

Μὴ ἐπηρεαζόμεθα ὑπὸ τῆς μικροφιλοτιμίας, ὅτι ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς ξένης ὀργανοῦνται τοιαῦται πολλάκις παραστάσεις. Ἡ μίμησις αὕτη εἶνε ἐπιβλαβής. Ὁ ξένος δὲν παρασύρεται ὑπὸ τῆς διγλωσσίας. Γινώσκει μίαν μόνον Ἑλληνικὴν καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἀρχαία. Δὲν περιποιεῖ εἰς ἡμᾶς αἰσχύνην ἢ ἔλλειψιν αὕτη. Αἰσχος δι' ἡμᾶς εἶνε ὅτι δὲν ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν τὸν δραματικὸν τῆς ἀρχαιότητος πλοῦτον ἡμῶν, αἰσχος ἡμῶν εἶνε νὰ ἀναβιβάζωμεν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς Μῆδειαν Ἰταλικὴν καὶ νὰ παρορῶμεν τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Εὐριπίδου.—Ταῦτα, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν.

Ἄλλ' ἄρα εἶνε δυνατόν νὰ ἀναβιβασθῶσιν ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς καὶ νὰ ἀρέσωσιν, ἀρέσκοντα δὲ νὰ διδάξωσι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν;—Ὁ ἐγκύπτων εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ θεάτρου, τῆς ἀποτελοῦσης σφικτὴν καὶ ἀδιάσπαστον ἐνότητα, ὁ ἀνιχνεύων πάσας τὰς κατὰ τόπους καὶ χρόνους ἀλλοιώσεις αὐτοῦ, καὶ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ τὰς σημερινὰς τοῦ κοινῆ ἀπαιτήσεις ἀναλογιζόμενος, βεβαίως θὰ πεισθῆ ὅτι ἀδύνατον ἀπολύτως ἀποβαίνει νὰ συγκινήσῃ ἢ διδασκαλία δράματος Αἰσχυλείου. Διότι πλὴν τοῦ ὅτι εἶνε πεποιημένα ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὸ δράμα δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἦγε τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπιγενομένην ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, καὶ ἔνεκα τούτου τὸ πλεῖστον μέρος ἀνήκει εἰς τὴν λυρικὴν ποιήσιν, περιορισμένης οὔσης κατὰ πολὺ τῆς δράσεως τῆς διεγειρούσης τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν θεατῶν, πλὴν τοῦ ὅτι ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν Αἰσχυλείων δραμάτων ἢ στηριζομένη ἐπὶ τῆς μεγαλορρήμονος τοῦ ποιητοῦ φράσεως καὶ ἐπὶ τῆς ποικιλίας τῶν μέτρων θὰ ἀφανισθῆ διὰ τῆς εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν μεταφράσεως καὶ οὕτω θ' ἀπογυ-

μνωθῆ ὁ ποιητὴς τοῦ ὠραιοτάτου ἐκείνου περιβλήματος τοῦ καταγοητεύσαντος ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, πλὴν, λέγομεν, πάντων τούτων, ἢ ἐπεξεργασία τῶν μύθων, τοῦ σώματος δηλ. τῆς τραγωδίας, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ χάριν θεατῶν ἐν ἀκριβεστάτῃ γνώσει διατελούντων τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἣν εὐλόγως δὲν δύναται νὰ ἔχη ὁ σημερινὸς θεατὴς τῶν Αἰσχυλείων τραγωδιῶν. Διότι τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὡς καὶ πασῶν τῶν φιλολογιῶν, διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, α') εἰς τὰ μακρόβια ἐκεῖνα ἔργα, τὰ προσωρισμένα νὰ ζῶσι διὰ πάντων τῶν αἰώνων, τὰ προσαρμοζόμενα εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα πάντων τῶν λαῶν, τὰ διεγείροντα πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὰς αὐτὰς συγκινήσεις, ἐφ' ὅσον πᾶλλουσιν αἱ αὐταὶ καρδίαι, τὰ μηδέποτε ὑπὸ τοῦ χρόνου γηράσκοντα, ἀλλ' ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν νωπά, ἀκμαῖα, ἀνθηρὰ παραδιδόμενα, εἰς τὰ διεθνή τέλος ἔργα, καὶ δευτέρον εἰς τὰ βραχύβια καὶ τοπικὰ ἐκεῖνα ἔργα, ἅτινα ἀκμάσαντα καὶ εὐδοκίμησαντα ἐν τῇ συγχρόνῳ γενεᾷ γηράσκουσιν, εἴτε διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τέχνης, εἴτε διὰ τὴν στενὴν αὐτῶν σχέσιν πρὸς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐποιήθησαν, καὶ παραδίδονται εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς ὡς μαρτύρια τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὰ καὶ ὡς πολυτίμητα ἱστορικὰ κειμήλια τῆς καταστάσεως τοῦ φιλολογικοῦ ἐκείνου κλάδου, εἰς ὃν ἀνήκουσιν.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν δύναται τις νὰ τάξῃ τὰ Αἰσχύλεια δράματα, ἅτινα καταπλήξαντα δικαίως τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων γεγηρακότα καὶ προὔτιμήθησαν ὡς γνωστὸν τὰ τοῦ Σοφοκλέους. Εἰς ταύτην δύναται νὰ ταχθῶσιν ἐπίσης καὶ αἱ πλεῖσται τῶν κωμωδιῶν τοῦ εὐφυστάτου τῆς ἀρχαιότητος κωμικοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὧν ἡ ἀπὸ τῆς σκηνῆς σήμερον διδασκαλία οὐ μόνον θὰ προεκάλει μέτρα ἀπαγορευτικὰ τῆς Ἀστυνομίας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐκλόνιζεν ἐν ἡμῖν τὴν διὰ τῶν αἰώνων ἀκήρατον διελεθῶσαν φήμην τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ μεγαλοφυΐᾳ· διότι οἱ θεαταὶ ζῶντες ἐν ἄλλῃ ἐποχῇ, διατελοῦντες ἐν ἀγνοίᾳ τῶν προσώπων καὶ τῶν συνηθειῶν καὶ τῶν θεσμῶν καὶ τῶν γεγονότων, καθ' ὧν ἀπευθύνονται οἱ εὐφύεστατοι ὑπαινεγμοί, δὲν θὰ αἰσθανθῶσιν ὅ,τι ἤσθάνοντο οἱ θεαταὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀλλὰ τούναντιον θὰ θεωρήσωσιν ὡς ἀνούσια βωμολοχικὰ ἔργα τὰ δημιουργήματα τῆς λεπτοτάτης ἐκείνης διανοίας. Θὰ αἰσθανθῶσι τέλος οἱ σημερινοὶ θεαταὶ τοῦ Ἀριστοφάνους ὅ,τι οἱ μετὰ πεγτήκοντα ἢ ἑκατὸν ἔτη ἀναγνώσται τοῦ Σουρῆ, οἵτινες, ἂν καὶ Ρωμηοί, θὰ ἔχωσιν ἀνάγκην σχολίων καὶ σημειώσεων ἀπείρων πρὸς κατανόησιν τοῦ Ρωμηοῦ, ὃν εὐχε-

ρέστατα αντιλαμβάνεται ὁ σύγχρονος ἀναγνώστης. Διὰ ταῦτα πάντα ἢ ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτῶν διδασκαλία θ' ἀποβαίνει ἀνωφελῆς καὶ ἀτερπῆς, ὡς τρανότατα ἀπέδειξεν ἡ πρό τριῶν ἐτῶν γενομένη ἐν Παρισίοις παράστασις τῆς σωζομένης τοῦ ποιητοῦ τριλογίας, ἣτις δὲν ἐπανελήφθη ὡς ἀποτυχοῦσα ἴσως, εἰ καὶ δι' ἀδρόατης δαπάνης πολυτελέστατα καὶ ἐντελέστατα παρεσκευάσθησαν τὰ ἐξωτερικὰ ἐκεῖνα μέσα τὰ ἀπαραίτητα πρὸς εὐπρόσωπον παράστασιν Δίσχυλειου ἔργου· χορός, ἱματισμός, σκηνικά, μουσική.

Διὰ τὴν σημερινὴν Ἑλληνικὴν σκηνὴν προσφορώτατα εἶνε πρωτίστως μὲν τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν παγκοσμίου τούτου ποιητοῦ, ὅστις δὲν ἔγραψε μόνον διὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, οὐδὲ διὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα, ἀλλ' ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτοῦ κεφαλῇ περιέλαβε τὸν κόσμον ὅλον, ὃν τὰ αὐτὰ πάθη μαστίζουσι καὶ οἱ αὐτοὶ πόθοι κατέχουσι, καὶ ἐγεφύρωσε διὰ τῆς μεγαλοῦργου αὐτοῦ διανοίας τοὺς μᾶλλον ἀπισταμένους τόπους καὶ χρόνους ἀπ' ἀλλήλων. Ἀνάγκη νὰ καταστῇ γνώριμος ἐν ἡμῖν ὁ μόλις κατ' ὄνομα γνωστός οὗτος ποιητής, ὅστις πρῶτος ἀνέπτυξεν εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην τὰ πάθη τὰ συνταράττοντα καὶ κλυδωνίζοντα τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν κατὰ πάντα χρόνον καὶ κατὰ πάντα τόπον, τὸν ἔρωτα δηλ. καὶ τὴν ζηλοτυπίαν, περὶ τὰ ὁποῖα περιεστράφησαν τὰ πλείστα ἀριστουργήματα τῶν νεωτέρων τραγικῶν. Ἔνεκα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ποιητοῦ τούτου δικαίως καὶ ὁ Goethe καὶ ὁ Ρακίνας ἐξ αὐτοῦ ἐδανείσθησαν τὰς ὑποθέσεις τῶν ὠραιότερων αὐτῶν δραμάτων, πιστῶς ἀκολουθήσαντες καὶ ἐν πλείστοις κατὰ λέξιν μεταφράσαντες αὐτόν. Τὸν ποιητὴν τούτον ὀφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ γνωρίσωμεν, οὐ πολλὰ ἔργα ὁ ἕτερος ἀστὴρ τῆς Γερμανικῆς δραματικῆς τέχνης ὁ Σίλλερ ἐξέλεξε πρὸς μετάφρασιν προορίσας αὐτὰ διὰ τὴν σκηνὴν τῆς πατρίδος του. Ὁ ποιητής οὗτος εἶνε μὲν παλαιὸς ἀλλ' οὐχὶ καὶ πεπαλαιωμένος, διότι ἡ φύσις τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας δὲν μεταβάλλεται, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ Γάλλος κριτικός, ἀλλὰ μόνον ὁ τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν· οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ πεπαλαιωμένη ἡ τέχνη ἢ ἐξικομένη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς τελειότητος αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οἱ Παρισιοί, τοὺς ὁποίους κατὰ πάντα θεωροῦμεν plus lancés dans la mode καὶ μιμούμεθα, μετ' εὐλαβείας καὶ συγκινήσεως θεῶνται πολλάκις κατ' ἔτος ἀναδιδασκόμενα δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ρακίνα, ὧν τινὰ εἶνε ἀντιγραφή τῶν Εὐριπιδείων. Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ τούτου καταλλήλως διασκευαζόμενα θὰ ἐμπόησωσιν ἡμῖν τὸ ἄρρητον ἐκεῖνο καὶ γλυκὺ τῆς τέχνης αἶσθημα, θὰ ἀναπτύξωσι πρὸ ἡμῶν τὰς ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων σκέψεις τοῦ ἐξόχου τῶν

τραγικῶν, θὰ μᾶς καταστήσωσι θεατὰς κατὰ τὴν ὠραίαν ῥῆσιν συγχρόνου φιλολόγου! «τῆς ἐν τῷ δράματι γιγνομένης διαμάχης τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων καὶ παθῶν, θὰ μᾶς ἀναβιβάσωσιν ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἀλλὰ καὶ ὑψηλῆς κονίστρας, ἐφ' ἧς παλαίει καὶ ἀγωνίζεται ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία, ἣτις καὶ νικωμένη νικᾷ καὶ καταπίπτουσα ἀνεγείρει καὶ ἀνυψοῖ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ καρδίαν», θὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν πεποίθησιν, ἧς δυστυχῶς εἴμεθα τέλειον ἐστερημένοι, ὅτι τὸ δράμα οὐ μόνον ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, θὰ δονήσῃ τὰ μυχιαίτατα τῆς καρδίας ἡμῶν, θὰ μᾶς φοβήσῃ, θὰ διαγειρήνῃ ἐν ἡμῖν τὸν ἔλεον καὶ θὰ κινήσῃ τὰ δάκρυα ἡμῶν, ὅπως ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ρακίνα λέγοντος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Ἰφιγενείας αὐτοῦ ἐν Αὐλίδι· «Μετ' εὐχαριστήσεως ἀνεγνώρισα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ παρήγαγεν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θεάτρου ἡ μίμησις τοῦ Εὐριπίδου, ὅτι ἡ ὀρθὴ τῶν πραγμάτων ἀντίληψις εἶνε ἡ αὐτὴ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἡ Παρισινὴ καλαισθησία ὑπῆρξε σύμφωνος πρὸς τὴν Ἀθηναϊκὴν· οἱ θεαταὶ μου συνεκινήθησαν ἐκ τῶν αὐτῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐκίνησαν ἄλλοτε εἰς δάκρυα τὸν σοφώτατον τῆς Ἑλλάδος λαόν, κ.λ.π.»

Εἰς τὸν Εὐριπίδην λοιπὸν ἄς παραχωρηθῶσι τὰ πρωτεῖα ἐπὶ τῆς σημερινῆς σκηνῆς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τινὰ τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους. Διότι, ἐὰν ὁ Εὐριπίδης διὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἀνατομικῶν τῆς καρδίας ἀνιχνεύσεων συνταράττει τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ, ὁ Σοφοκλῆς διὰ τῆς δραματικῆς οἰκονομίας εἰς ἣν ἐδείχθη ἀριστοτέχνης ἀπαράμιλλος καὶ ἀνυπέρβλητος, διὰ τῆς² ἀβιάστου καὶ φυσικωτάτης διὰ περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεων ἀπροόπτων ἐπεξεργασίας τοῦ μύθου διὰ τῆς καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἐντεχνωτάτης αὐτοῦ δέσεως καὶ λύσεως τοῦ μύθου» κατορθοῖ νὰ συγκρατῇ ἐν διηνεκεῖ ἀνησυχία τὴν ψυχὴν ἡμῶν, βιάζει τοὺς θεατὰς αὐτοῦ ἐναγωνίως νὰ παρακολουθῶσι τὴν τύχην τῶν ἡρώων ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ, νὰ συμπάσχωσι καὶ νὰ ὑπείσέρχωνται ὡς ἄνθρωποι εἰς τὴν θέσιν τῶν πασχόντων προσώπων.

Περὶ τὰς δύο δεκάδας ἐκλεκτῶν δραμάτων τῶν δύο τούτων τραγικῶν δύνανται νὰ κοσμήσωσι τὸ δραματολόγιον τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τρόπον Ἑλληνικόν, κατὰ τρόπον ἐθνικόν πολλὰ τῶν ξενογλώσσων, ὧν τὸ κακόζηλον ἄρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν.

¹ Βερναρδάκη, εἰσαγωγή Φοινισσῶν, σελ. 146.

² Αὐτόθι, σελ. 146.

Ἄλλὰ πῶς δύνανται τὰ δράματα ταῦτα νὰ παρουσιασθῶσι πρὸ ἡμῶν μὲ τὸ νέον αὐτῶν ἔνδυμα, ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωθῶσι μὲν τὰ πρῶτα καὶ κύρια αὐτῶν συστατικά, νὰ ἱκανοποιήσωσι δὲ ἐπαρκῶς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς σκηνῆς ;

Εἰ καὶ συναισθανόμεθα, ὅτι ἡ ἀπόκρισις εἰς τοιοῦτον ἐρώτημα εἶνε λίαν τολμηρὰ καὶ παρακεκινδυνευμένη, διότι δεόν νὰ ἔχη τις πρὸς τοῦτο ἐν ἑαυτῷ καὶ δραματικὴν εὐφυΐαν συνδεδεμένην μεθ' ἑλληνομαθείας, οὐχ ἦττον πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀνακίνησις τοιοῦτου ζητήματος, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἡμετέρα γνώμη ἀποδοκιμασθῇ, δὲν θὰ ἀποβῇ ἀνωφελής, τολμῶμεν δι' ὀλίγων νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ θέματος τούτου.

Ἀνάγκη λοιπὸν πρῶτον τὸ δράμα νὰ παραφρασθῇ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν, εἴτε ἐμμέτρως εἴτε καὶ λυομένου τοῦ μέτρου. Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς σημερινῆς γλώσσης εἶνε τοσοῦτον ἀκανθῶδες καὶ πεπλεγμένον, ἑκατέρου δὲ τῶν ἀδιαλλάκτως μαχομένων στρατοπέδων προμαχοῦσιν ἀκαταμάχητοι ἀριστεῖς, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὀκνοῦμεν καὶ ἀπλῶς νὰ διανοηθῶμεν αὐτό, πολὺ δὲ μᾶλλον νὰ ἐξενέγκωμεν οἰανδῆποτε γνώμην. Ὡς πρὸς τὸ μέτρον ἡ τήρησις αὐτοῦ καὶ μὲν ὑπαγορεύεται ὑπὸ λόγων καθαρῶς τεχνικῶν, δι' ὃ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν νεωτέρων δραματικῶν ἐν τοῖς πλείστοις αὐτῶν ἔργοις κατὰ μίμησιν τῆς ἀρχαιότητος ἐποίησαν ἐμμετρα τὰ ἔργα των, ἀλλ' ἡ λύσις πάλιν αὐτοῦ εἶνε συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν. Ἐν τῇ πεζῇ τραγωδίᾳ ὁ λόγος ἀποβαίνει ζωηρότερος, ἐλαστικώτερος, περιπαθέστερος καὶ φυσικώτερος, ἐπειδὴ, λυομένων τῶν δεσμῶν, ὁ ποιητὴς δὲν ἀναγκάζεται νὰ τροποποιήσῃ τὰς ἐννοίας αὐτοῦ ἢ νὰ κανονίσῃ τὴν σειρὰν αὐτῶν ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ μέτρου, ἀλλὰ στρέφων πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ περὶ ταύτας, καὶ σαφέστερος οὕτω καθίσταται καὶ μὲ δύναμιν μείζονα περιβάλλει τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι βεβαίως εἶχε λόγον ἡ ἐμμετρος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ποιήσις. Τὸ μέτρον ἦτο ἐν τῶν κυρίων ὀργάνων τῶν συντελούντων πρὸς ἀνάδειξιν τῶν ἐννοιῶν. Διὰ τῆς διαστολῆς τῶν διαφορῶν χρόνων καὶ τῆς ποικίλης αὐτῶν μίξεως ἐγεννήτο μουσικὴ τις ἀρμονία, συμβάλλουσα πρὸς ἕξαρσιν μὲν τοῦ περιεχομένου, ἐξωραΐσιν δὲ τῆς μορφῆς. Τὸ μέτρον λοιπὸν ἔτερπεν· ὁ ἀκροατὴς εἰσέδυνε εἰς τὸ βάθος πασῶν τῶν ἐκφάνσεων αὐτοῦ. Διότι τὸ μέτρον ἦτο ἀντιληπτόν. Καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς σκηνῆς δύναται νὰ θέλῃ ἡ ἐμμετρος ἀπαγγελία, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ὁ στίχος νὰ εἶνε οὕτω πεποιημένος, ὥστε νὰ γίγνηται διάκρισις κατὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοῦ μέτρου καὶ νὰ διαστέλλωνται εὐκρινῶς οἱ πόδες ἀπ' ἀλλήλων. Ἀνάγκη δηλ., ἵνα κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν διακρίνωμεν τοὺς στίχους ἀπ' ἀλλήλων σήμερον,

νὰ ἐμπερικλείηται τοῦλάχιστον ἐν ἐκάστῳ διστίχῳ ἐννοία αὐτοτελής. Ἄλλὰ τοῦτο παρέχει μεγίστην δυσχέρειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἐλαττωμάτων τῶν νεωτέρων δραματικῶν, ὅσοι ἔγραψαν ἢ μετέφρασαν ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ, εἶνε ἡ κακὴ τοῦ στίχου κατασκευὴ, δι' ἣν, ὅπως γίγνηται ἀντιληπτὴ ἡ ἐννοία τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων, ἀναγκάζεται εὐλόγως ὁ ἠθοποιὸς νὰ ἀπαγγέλλῃ οὕτως, ὥστε ἡ ποίησις νὰ μεταβάλληται εἰς πεζὸν λόγον ἀφύσικον, πλήρη μεταθέσεων λέξεων γιγνομένων χάριν τοῦ μέτρου, πλήρη σχημάτων καὶ τρόπων λεκτικῶν, οἵτινες φαίνονται ἀφόρητοι εἰς τὸν ἀκροατὴν, νομίζοντα ὅτι ἐν πεζογραφίᾳ κακοζήλως ἐτολήθη ὅ,τι ἐν τῇ ποιήσει εἶνε μόλις ἀνεκτόν. Ἄλλὰ καίπερ πάντων τούτων τῶν ἐμποδίων ἐπιπροσθούτων εἰς τὴν ἐμμετρον διασκευὴν, οὐχ ἦττον πρέπει νὰ δοθῇ ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τὴν καλαισθησίαν τοῦ διασκευαστοῦ, εἴτε διότι δύναται ἐκτακτὸς τις στιχορρηγικὴ δεινότης νὰ ὑπερβῇ πάντα τὰ μνημονευθέντα κωλύματα, καὶ διότι μάλιστα μέρη τινὰ Ἑλληνικῶν τινῶν τραγωδιῶν ἀπαιτοῦσιν ἀναγκαιῶς τὴν ποίησιν. Ἐξαιροῦνται δὲ βεβαίως παντὸς λόγου λυρικά τινὰ μέρη (δὲν πρόκειται περὶ τῶν χορικῶν), ἅτινα οὐ μόνον πρέπει νὰ περιβληθῶσι τὸ ποιητικὸν ἔνδυμα, ἀλλὰ καὶ νὰ μελοποιηθῶσιν, ὡς π. χ. ὁ παρ' Εὐριπίδῃ ὕμνος τοῦ ἀγνοῦ καὶ μισέρωτος Ἴππολύτου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἄρτεμιν. — Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ μέτρον.

Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν Εὐριπιδείων μάλιστα δραμάτων προτάσσονται πρόλογοι μακροί, δι' ὧν ὁ ποιητὴς, ἀφηγούμενος πάντα τὰ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ δράσεως προηγηθέντα γεγονότα, εἰσάγει τὸν θεατὴν εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Οἱ πρόλογοι οὗτοι θεωροῦνται σήμερον περιττοὶ καὶ ἀνοίκιοι εἰς τὸ δράμα, τὸ διὰ τῆς δράσεως ἐξαιρούμενον, ἢ κάλλιον θεωροῦνται ὡς ὑπεξαιρέσεις τῶν δικαιωμάτων τῶν προσώπων τοῦ δράματος. Πολλοὺς δὲ τῶν προλόγων τούτων ἀπαγγέλλουσι πρόσωπα, ἅτινα θὰ ἦτο δύσκολον σήμερον νὰ παρασταθῶσι. Τίς π. χ. ἠθοποιὸς θὰ τολμήσῃ νὰ ὑποδυθῇ τὴν Ἀφροδίτην ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ἴππολύτου ; Καὶ τίς θεατὴς δὲν θὰ ἐγέλα σήμερον ἀκούων «εἶμαι ἢ φοβερά καὶ περιώνυμος ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις θεὰ» καὶ βλέπων πρὸ ἑαυτοῦ πᾶν ἄλλο ἢ ὁμοίωμα τῆς κεστοφόρου τοῦ Ἐρωτος μητρὸς ;

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὠκονομοῦντο πάντα ταῦτα διὰ τῶν προσωπειῶν· ἀλλὰ σήμερον ;

Οἱ πρόλογοι οὗτοι ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς παμπληθεῖς τοῦ ποιητοῦ ἐχθροὺς εἰς λοιδορίας καὶ εἰς ἐξευτελισμὸν τῆς ποιήσεως αὐτοῦ. Διότι

οὐδείς ποιητής, ὡς ὁ Εὐριπίδης, ἔσχε τοσοῦτους ἐχθροὺς καὶ ἐχθράς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Ἄλλὰ καὶ οὐδείς ἔσχε τηλικούτους ὑπερασπιστάς, ὅσον ὁ πανταχόθεν πολεμούμενος οὗτος τραγικός. Ἐπειδὴ πλεῖστα καὶ ἀντίθετα περὶ τῶν προλόγων τούτων ἐλέγησαν καὶ ἐγράφησαν, ἱκανὸν μὲν ἐνταῦθα εἶνε νὰ γείνη λόγος μόνον περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτοὺς ὁ διασκευαστής, οἱ δὲ περιεργότεροι δύνανται νὰ ἴδωσιν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Βερναρδάκη γενομένης ἐκδόσεως τῶν Φοινισσῶν, σαφέστατα ἐκτιθεμένας τὰς ἀντιθέτους γνώμας. Τινὲς μὲν λοιπὸν τῶν προλόγων τούτων δύνανται νὰ μένωσιν ἐν τῇ διασκευασθησομένῃ τραγωδίᾳ ἐπίσης ὡς πρόλογοι, ὡς ἔχοντες τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον δράμα, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἀφαιροῦσι τὸ μετὰ ταῦτα ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατοῦ, ἀλλὰ τούναντίον ἐξεγείρουσι μᾶλλον αὐτὸ καὶ προπαρασκευάζουσι· π. χ. ὁ πρόλογος τῆς Μηδείας, τοῦ Ἰπολύτου, τῆς Ἡλέκτρας κλπ. αἱ ἐκ δὲ τῶν ἀπαγγελλόντων προσώπων προκύπτουσαι δυσχέρειαι αἴρονται διὰ τῆς τελειότητος τῆς σκηνηκῆς τέχνης· ἄλλοι δ' ὁμως, ὡς π. χ. τῆς Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις, τῆς Ἐκάβης κλ., πράγματι ἀνοικονόμητοι ὄντες καὶ προσομοιάζοντες πρὸς ἄσκοπον καὶ ψυχρὰν προδιήγησιν, πρέπει παντάπασιν κατὰ τὴν διασκευὴν νὰ ἀφαιρηθῶσιν, οἰκονομουμένης καταλλήλως τῆς ἀρχῆς τοῦ δράματος, αἱ δ' ἐν αὐτοῖς περιεχόμεναι ἀναγκαῖαι πρὸς ἐντελῆ κατανόησιν εἰδήσεις ἢ γνώμαι νὰ παρεμβάλλωνται προσφόρως εἰς τὸν ἐπερχόμενον διάλογον οὕτως, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται οὐδὲν ἐν αὐτοῖς παρεῖσακτον.

Ἄλλη δυσχέρεια, καθ' ἧς ἔχει νὰ παλαίσῃ ὁ διασκευαστής, εἶνε ἡ λύσις ἐν ταῖς πλείστασι τῶν τοῦ Εὐριπίδου τραγωδιῶν. Γνωστὸν ὅτι ὁ τραγικός οὗτος, εἴτε μὴ δυνάμενος, ὡς λέγουσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, νὰ ἐφεύρῃ λύσιν κατάλληλον καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ ὅλον δράμα, εἴτε, ὡς λέγουσιν οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ, μὴ ἀποδεχόμενος τὴν ὑπὸ τῆς παράδοσεως περιωθειῶν ἐκβασιν τῶν ἐν τῷ δράματι ἐξελιχθέντων γεγονότων, ἐπεκαλεῖτο τοὺς θεοὺς, ὅπως ἐπιθέσωσι τέρμα εἰς τὴν τραγωδίαν αὐτοῦ, φέροντες συγχρόνως αὐτοὶ καὶ ὅλην τὴν ἠθικὴν εὐθύνην. Ἐνεκα τούτου μετὰ τὸ πέρασ τῆς δράσεως ἀκολουθεῖ συνήθως ἄτονός πως διάλογος, ὅστις ψυχραίνει τὴν ἐκ τῆς συγκινήσεως θερμανθεῖσαν ψυχὴν καὶ χαλαρῶνει τὴν ἐκ τῆς σφοδρότητος τῆς δράσεως προκληθεῖσαν κατάπληξιν. Ἐν Μηδείᾳ π. χ. μετὰ τὸν φόνον τῶν τέκνων ἐπακολουθεῖ ἐριστικός διάλογος μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ Ἰάσονος, ὃν, ἵνα ἀποφύγῃ ὁ Decavall, παρὰ τὴν παράδοσιν καὶ παρὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς Μηδείας ποιεῖ ταύτην αὐτοκτονοῦσαν, ἵνα περατώσῃ τὸ δράμα αὐτοῦ συμφώνως

πρὸς τὰς νεωτέρας ιδέας. Ὡς πρὸς τοῦτο ὁ διασκευαστής, χωρὶς νὰ ἀποστῇ πολὺ τοῦ πρωτοτύπου, δύναται νὰ συμπτύξῃ τὰ μετὰ τὴν δράσιν λεγόμενα, οὕτως ὥστε οὐ μόνον νὰ μὴ χαλαρωθῇ ἢ ἐκ τῶν ἐπεισοδίων ἐντύπωσις ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ, συγχρόνως δὲ νὰ διατηρήσῃ καὶ τοῦ ποιητοῦ τὸ καθολικὸν τῆς κατασκευῆς σχέδιον. Ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν δὲ τῶν θεῶν ἢ τῶν ἡρώων, καὶ ἡ σημερινὴ ἐπὶ σκηνης καλῶς διεσκευασμένης παράστασις αὐτῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα τι τὸ τολμηρὸν ἢ τὸ ἀπίθανον, ἀφ' οὗ, ὡς γνωστὸν, ἐν τῷ προλόγῳ μὲν τοῦ Φάουστ ὁ Cæthe καταβιβάζει ἐπὶ τῆς σκηνης τὸν Παντοκράτορα ἀπὸ τοῦ δυσθεωρήτου ὕψους, εἰς δ' ἀνεβίβασεν αὐτὸν ὁ Χριστιανισμός, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ δράματι εἰσάγει ὡς κύριον πρόσωπον δρῶντα τὸν Σατανᾶν. Ἡ σκηνηκὴ σκευασία δύναται νὰ καταστήσῃ εἴτε σοβαρὰ καὶ σπουδαῖα καὶ πιθανά, εἴτε γελοῖα καὶ κωμικὰ καὶ ἀπίθανα τὰ τολμηρὰ ταῦτα ἐγχειρήματα τῶν δαιμονίων πνευμάτων.

Ἄλλ' ἡ μεγίστη πασῶν τῶν δυσχερειῶν ἐν τῇ διασκευῇ τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν, καθ' ἧς πόλυς πόνος καὶ ἐπιμέλεια ἀπαιτοῦνται, εἶνε τὰ χορικά. Ὁ χορὸς ὡς γνωστὸν ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δράματος. Διὰ τοῦτο ὅσον ἀνερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, τοσοῦτον μακρότερα ἀπαντῶμεν τὰ λυρικά στοιχεῖα· ἐν ᾧ τούναντίον ἢ ἀνάπτυξις τῆς ἐν τῷ δράματι δράσεως φυσικῶς περιέστελλε τὸν λυρισμὸν καὶ τέλος ὑπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν τὰ ἐπεισόδια ἐκυρίαρχησαν καθ' ὀλοκληρίαν ἐν τῷ δράματι, τὰ δὲ χορικά εἰσῆγοντο μὲν, ἀλλ' ὡς παρείσακτα οὕτως εἰπεῖν λυρικά στοιχεῖα. Πρῶτος δὲ ὁ Εὐριπίδης προεχάραξε τὴν νέαν ταύτην ὁδόν, ἀποκόψας ἐν τισὶ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ πάντα δεσμὸν συνέχοντα τὴν ὀρχήστραν μετὰ τῆς σκηνης. Πρῶτος δηλ. ὁ Εὐριπίδης ἐποίησε διάφορα χορικά ἄσματα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος, γενόμενος οὕτως εἰπεῖν ὁ πρόδρομος τῆς νεωτέρας φάσεως τῆς τραγωδίας. Διότι, παραλείποντες πάντα λόγον περὶ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες εἰς τὴν ποίησιν ἔσχον ὡς προπλάσματα τὰ Ἑλληνικὰ πάντοτε ἔργα, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρατηροῦμεν ὅτι ἡ προσοχὴ τῶν ποιητῶν ἐστράφη ἀμέριστος πρὸς τὴν δράσιν, οἱ δὲ χοροὶ παντάπασιν ἐξέλιπον. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πολλὰκις ἐγένετο ἀποπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ χοροῦ ἐν τῇ τραγωδίᾳ. Οὕτως ἐν Γαλλίᾳ μὲν ὁ πατὴρ τῆς Γαλλικῆς τραγωδίας, ὁ Hardi, εἰσῆγαγε χορὸν ἐν τισὶ τῶν δραμάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ βλέπων τὴν ψυχρὰν ὑποδοχὴν, ἧς ἐτύγχανεν ἡ ἀναδρομὴ αὕτη εἰς τὸ παρελθόν, ἠνάγκασθη νὰ ἐμφανίσῃ τὸ ὠραιότερόν του ἔργον, τὸν Κοριολανόν, ἄνευ χοροῦ. Ὁ Ρακίνας πάλιν ἐμβεβαπτισμένος ἐν τῇ κολυμβήθρα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐπειρά-

θη ἐν τῇ Esther καὶ Athalie νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν χορὸν, ποιήσας διάφορα ἄσματα ψαλλόμενα ἐν ἐκείνῳ μὲν τῶν δραμάτων ὑπὸ χοροῦ νεανίδων Ἰσραηλιτίδων, ἐν τούτῳ δὲ ὑπὸ χοροῦ νεανίδων τῆς φυλῆς τοῦ Λευί. Πλὴν δὲ τῶν δύο τούτων τραγωδιῶν οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ ἐμπνευσμένου τούτου Ἑλληνοῦ Γαλάτου ἀναφαίνεται ὁ χορὸς. Καὶ ἄλλοι ἐπίσης Γάλλοι, ὡς ὁ Βολταῖρος εἰς τὸν Οἰδίποδά του, ὁ Σατωβριάνδος εἰς τὸν Μωϋσῆν του, ὁ Ozaneaux εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ὁ Ponsard εἰς τὸν Ὀδυσσεά του καὶ ἄλλοι εἰσήγαγον χορούς.

Ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ ὁ Σαίξπηρ ἐν τῷ Μάκβεθ ἐπειράθη τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Torelli εἰς τὴν Μερόπην του, καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὁ Σίλλερ εἰς τὸ δράμα «Die braut von Messena» καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ μὲ ὅλην τὴν ἀπόπειραν ταύτην, εἰ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν χορικῶν τούτων εὐδοκίμησαν, ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπικρατήσῃ ὁ χορὸς, διότι, καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ νεωτέρα σκηνὴ δὲν ἐκρίθη πρόσφορος πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου καὶ ὁ Σαίξπηρ κατέλιπε τὴν ἰδέαν ταύτην καὶ ὁ Σίλλερ· διότι εἰς οὐδὲν τῶν μετὰ ταῦτα ποιηθέντων ἔργων αὐτοῦ εὐρίσκομεν τὸν χορὸν. Ἀγνοοῦμεν δὲ ἐὰν καὶ ὁ Ρακίνας θὰ ἔπραττεν ὅ,τι καὶ ὁ Σίλλερ, διότι ἡ Esther καὶ ἡ Athalie εἶνε χρονολογικῶς τὰ τελευταῖα δράματα τοῦ ποιητοῦ τούτου. Ἄλλ' ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ φαινομένου, ὅτι εἰς οὐδὲν τῶν Ἑλληνικῶν αὐτοῦ δραμάτων ὑπάρχει χορὸς, οὔτε εἰς τὴν Ἀνδρομάχην, οὔτε εἰς τὴν Φαίδραν, οὔτε εἰς τὴν Ἰφιγένειαν, οὔτε εἰς τοὺς «Ἐχθροὺς ἀδελφούς», ὅπερ εἶνε διασκευὴ τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἡ γνώμη τοῦ ποιητοῦ τούτου δὲν ἦτο γενικῶς ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς χορῶν εἰς παντὸς θέματος τραγωδίαν.

Ἐπῆλθε πολλάκις εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ, ὡς ἐκτίθεται ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Esther, ἡ σκέψις «νὰ συνδέσῃ ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἑλληνικαῖς τραγωδίαις τὸν χορὸν καὶ τὸ ἄσμα μετὰ τῆς δράσεως», ἀλλ' ἔμεινεν ἀπλῆ σκέψις ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν Ἑλληνικοῖς αὐτοῦ ἔργοις. Ἐν τῇ Esther καὶ Athalie ἀληθῶς ἐπραγματοποίησε τὴν σκέψιν ταύτην, ἀλλ' ὅπως τυχαίως, ἢ κάλλιον, διότι παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἕδαφος τὸ θέμα τοῦ δράματος καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ποιήσεως αὐτοῦ.

Τὰ δύο δηλ. ταῦτα δράματα ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα διδαχθῶσιν ὑπὸ τῶν νεανίδων τῶν φοιτησῶν ἐν τῇ περιφημῇ σχολῇ τοῦ Saint-Cyr. Ὁ Ρακίνας παρεκλήθη ὑπὸ τῆς Madame de Maintenon νὰ ποιήσῃ ἐπὶ τινος θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ θέματος ποιήματι ἐμπεριέχον τὸ ἄσμα συγκεκρασμένον μετὰ τῆς διηγήσεως, νὰ εἶνε δὲ ταῦτα συν-

δεδεμένα διὰ τινος πράξεως, ὅπως ἔνθεν μὲν ζωηρότερον καταστή, ἔνθεν δὲ ἀποβῆ ὀλιγώτερον μονότονον.

Τὸ ἄσμα λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῶν τραγωδιῶν τούτων, διότι διὰ τῶν ἀσμάτων τούτων ἐξυμνεῖτο τὸ θεῖον, εἰς ὃ κυρίως ἀπέβλεψαν οἱ διευθύνοντες τὴν σχολήν.

Ὡς συμπέρασμα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ὅτι ὁ Ρακίνας εἶχε μὲν σκοπὸν νὰ εἰσαγάγῃ χορὸν εἰς τὴν τραγωδίαν, ἀλλὰ πάντα τὰ θέματα καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ Ἑλληνικὰ ἐθεωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο τότε ἀπρόσφορα. Μόλις δὲ τῆς μνημονευθείσης εὐκαιρίας ἐπιλαβόμενος ἐπραγματοποίησε τὴν σκέψιν αὐτοῦ.

Τοιαύτην λοιπὸν τύχην ἔσχον αἱ ὑπὲρ τοῦ χοροῦ ἀπόπειραι. Τί λοιπὸν ὀφείλει νὰ πράξῃ σήμερον ὁ διασκευαστὴς τῶν ἀρχαίων δραμάτων χάριν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς σκηνῆς;

Εἶπομεν ἐν ἀρχῇ, ὅτι σκοπὸς τῆς διασκευῆς τῶν Ἑλληνικῶν δραμάτων εἶνε νὰ ἀρέσωσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν καὶ ἀρέσκοντα νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς, καὶ νὰ μὴ περιορῶμεν ἐπομένως καταβιβρωσκόμενον ὑπὸ τῆς κόνεως τὸν προγονικὸν ἡμῶν πλοῦτον, ἀλλὰ νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν καὶ χρησιμοποιήσωμεν αὐτόν, ἀναγράφοντες ὡς κορωνίδα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ δραματολογίῳ τοῦ νέου μας θεάτρου τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν λοιπὸν τοῦ σκοποῦ τούτου ὀφείλομεν νὰ μὴ φεισθῶμεν οὐδεμιᾶς ἀναγκαίας καινοτομίας. Μὴ ὀκνήσωμεν πρὸ τῆς σκέψεως ὅτι ἐπιβάλλομεν χεῖρα βέβηλον ἐπὶ τῶν ἱερῶν τῆς ἀρχαιότητος κειμηλίων. Ἀναγκαῖον, χάριν τῆς ὅλης ιδέας, χάριν τοῦ ὅλου, νὰ θυσιάσωμεν τινα τῶν καθ' ἕκαστον. Ἄντι νὰ κείνται ἄχρηστα καὶ ἀφανῆ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν λογίων τὰ ἀρχαῖα δράματα καὶ νὰ ὑπολαμβάνωνται μάλιστα ὡς σχολαστικοὶ οἱ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ποιητῶν τολμῶντες νὰ προφέρωσιν, εἶνε πολὺ προτιμότερον νὰ ἐξορχηθῶσιν διὰ πάσης θυσίας ἐκ τῆς ἐπιμέμπτου ταύτης ἀφανείας, νὰ γείνη ἀντιληπτὸν τὸ πνεῦμα τὸ διῆκον διὰ πάντων τῶν ἔργων τούτων, καὶ νὰ λάβωμεν ἰδέαν, ἔστω καὶ σμικρὰν καὶ ἐλαχίστην, τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς τέχνης τῶν δαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων, προσφέροντες ὡς θυσίαν εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην πᾶν ὅ,τι ἐξ αὐτῶν τῶν δραμάτων ἐμποιεῖ ἐν ἡμῖν τὸν δισταγμὸν ὅτι εἶνε ἀπρόσφορα διὰ τὴν σημερινὴν σκηνήν. Διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ὁμοιάζομεν πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις θὰ παρεπονείτο διὰ τὴν ἐκ τῶν κόλπων τῆς γῆς ἐξόρυξιν τῶν συντριμμάτων τῶν περικαλλῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων καὶ θὰ προστίμα νὰ μένωσιν αἰεὶ τεθαμμένα ἐν αὐτῇ μόνον καὶ μόνον διότι δὲν ἔχομεν ταῦτα σήμερον ἀκέραια. Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ιδέας ὀρμώμενος καὶ τὸ

ρήτον ἐφαρμόσας ὅτι ὁ σκοπὸς θὰ ἐξαγιασῆ τὰ μέσα ἐτόλμησα νὰ προτείνω καὶ τὴν εἰς τὴν σημερινὴν μας γλῶσσαν μεταφράσιν καὶ τὴν ἀποκοπὴν προλόγων καὶ τὴν σύμπτυξιν τοῦ τέλους ἐν τισι τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας πάλιν ὁρμώμενος θὰ τολμήσω νὰ ἐξενέγκω τὴν γνώμην μου περὶ τῶν χορικῶν.

Δὲν θὰ εἶνε λοιπὸν ἀνωφελὲς προκειμένου περὶ τῶν χορικῶν νὰ βαδίσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὰ ἕχη τοῦ Ραχίνα. Τὰ μὲν δηλ. χορικά τὰ πολλὴν λυρικὴν ἔξαρσιν ἐμπεριέχοντα νὰ μεταφράσωμεν ἐμμέτρως καὶ μελοποιήσωμεν αὐτά, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ ἄρωμεν παντελῶς ἐκ τοῦ δράματος.

Εἰς τοὺς ἐπεξεληθόντας τὰ δράματα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν δὲν εἶνε ἄγνωστον, ὅτι τὰ χορικά ἐν πολλοῖς δράμασι τοῦ Εὐριπίδου ὀλίγιστον διαφέρουσι τῶν διαλογικῶν μερῶν οὐ μόνον κατὰ τὴν φανταστικὴν τῶν ἐννοιῶν παράστασιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἐνίστε ὁ ποιητὴς οὗτος αἴρεται ἐν τοῖς χορικοῖς εἰς ὕψος ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τοῦ Σοφοκλέους, ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ πολὺ ὑπὲρ τοῦτον μετεωριζόμενος. Παρὰ Σοφοκλεῖ δ' ὅμως ἡ Μοῦσα αὐτοῦ ἐν τοῖς χορικοῖς ἔχει μὲν συνήθως τεταυσιμένην τὴν λύραν αὐτῆς, ἀλλ' ὑπάρχουσι χορικά τινὰ ἐν τισι δράμασι κατερχόμενα εἰς τὴν πεζότητά τινων τῶν Εὐριπίδειων.

Δύναται λοιπὸν ἐξ ἑκατέρου τῶν ποιητῶν τούτων ἐν τισι μὲν τῶν δραμάτων νὰ γείνη μετ' ἐπιμελείας ἐπιλογή τῶν πρὸς ἔμμετρον μεταφράσιν καὶ μελοποίησιν καταλλήλων χορικῶν, ἐν ἄλλοις δὲ νὰ ἐλλίπη παντάπασι τὸ Λυρικὸν στοιχεῖον. Δὲν θὰ εἶνε διδασκτικὸν νὰ ψάλλωνται ἀπὸ σκηνῆς πολλὰ ἐκ τῶν πρακτικῶν καὶ κοινωνικῶν γνώμας περιεχόντων χορικῶν τοῦ Εὐριπίδου, ὡς π. χ. τὸ χορικὸν ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὁ χορὸς ἢ μάλλον ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ χοροῦ ἐκφράζει τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ ποῖον εἶνε προτιμότερον, νὰ ἔχη τις ἢ νὰ μὴ ἔχη τέκνα καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἅτινα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μακρηγορίας παραλείπω.

Ἐκτὸς δὲ τούτου, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χορικῶν ἐν τισι δράμασι προλαμβάνονται ἄτοπὰ τινὰ, εἰς ἃ θὰ περιῆγεν ἢ ἐπιμονὴ πρὸς διατήρησιν τοῦ χοροῦ. Ἐν Μῆδειᾳ, π. χ. ὁ χορὸς ἀποτελεῖται ἐκ Κορινθίων γυναικῶν φιλικῶς πρὸς τὴν Μῆδειαν διακειμένων. Ἡ μάλιστα φανερώσει εἰς αὐτὰς ὅτι μέλλει νὰ φονεύσῃ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλοπαιδὰ τῆς Κορίνθου καὶ μετὰ ταῦτα τὰ τέκνα τῆς καὶ παρακαλεῖ νὰ τηρήσῃσι τοῦτο μυστικόν. Τίς σήμερον δὲν θὰ ἀπορήσῃ, ἐὰν ἴδῃ τὸν χορὸν τῶν Κορινθίων τούτων γυναικῶν ἀναβιβαζόμενον μὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ συνδρῶντα μετὰ τῶν δρώντων προσώπων, ψυχρῶς δὲ ἀκούοντα

τὴν φοβερὰν κατὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς πατρίδος τῶν ἀπόφασιν μιᾶς ξένης; Δὲν θὰ ἀποδοθῆ εἰς αὐτὸν μομφὴ ἐπὶ ἀπίθανότητι, ἐὰν μὴ ποιήσῃ τὸν χορὸν αὐτοῦ σπεύδοντα νὰ διακηρύξῃ τὸ πρᾶγμα, ὅσον καὶ ἂν τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τὴν Μῆδειαν εἶνε συμπαθῆ; Δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ σταθῆ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς αἰματηρᾶς ἀποφάσεως ἀπαθῆς καὶ νὰ ἀρκῆται ἐκφέρων φιλοσοφήματα ἐπὶ τοῖς τεκταινομένοις; Εἶνε τοῦτο φυσικὸν σήμερον;

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδὲν τὸ ἀπίθανον εἶχεν ἢ στάσις αὕτη τοῦ χοροῦ. Διότι ὁ χορὸς μακρὰν τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς κοχλαζόντων παθῶν ἰστάμενος καὶ ἀπὸ περιωπῆς, οὕτως εἰπεῖν, θεώμενος τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐκτυλισσόμενα τραγικὰ γεγονότα ἥκιστα μετέχει, μάλιστα παρ' Εὐριπίδῃ, τῆς πράξεως. Ὁ χορὸς ἦτο κατὰ ἥττονα λόγον θεατῆς ὅμοιος πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐδωλίων τοῦ θεάτρου καθήμενον πραγματικὸν κόσμον, θεώμενος καὶ αὐτὸς τὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς μιμητικὸν κόσμον καὶ φιλοσοφῶν ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦτο, ἕνεκα τῆς φύσεως δηλ. καὶ τῆς θέσεως τοῦ χοροῦ, οὐδὲν τὸ ἀπίθανον εἶχεν ἢ μνημονευθεῖσα αὐτοῦ στάσις ἐν Μῆδειᾳ.

Ἄλλὰ πῶς δύναται νὰ οἰκονομηθῆ τὸ δράμα, οὕτινος τὰ χορικά θὰ ἀφαιρεθῶσι, καὶ τί θὰ γείνωσιν αἱ ὠραῖαι γνώμαι τῶν δύο τῆς ἀρχαιότητος τραγικῶν αἰ ἐγκατεσπαρμέναι ἐν αὐτοῖς;

Ὡς πρὸς μὲν τὴν οἰκονομίαν δύναται ὁ διασκευαστὴς νὰ εἰσάγῃ ἐν ἡ δύο πρόσωπα, ἵνα διεξάγῃσι τὸν ἀναγκαῖον μετὰ τῶν λοιπῶν προσώπων διάλογον, οὕτω δὲ τὸ δράμα κτάται πλεονα ποικιλίαν ἐκ τῆς συμμετοχῆς πλειόνων ἐν αὐτῷ προσώπων, ὅπερ δὲν ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὐκόλον, ἕνεκα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑποκριτῶν ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, αἱ γνώμαι καὶ ἐν γένει τὰ ὠραῖα μέρη παρενείρονται καταλλήλως εἰς τοὺς λόγους τῶν διαφόρων προσώπων, οὕτως ὥστε ὁ μὲν χαρακτὴρ αὐτῶν νὰ μὴ ἀλλοιοῦται οὐδὲ κατὰ κεραίαν, ἢ δὲ συνοχὴ νὰ μὴ πάσχη οὐδεμίαν χαλάρωσιν. Ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεως τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τούτου διασκευασθείσης ὑπ' ἐμοῦ Μῆδειας γίγνεται μακρότερος λόγος περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν δύναται τις νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀρχὴν, μολοντί καὶ τὰ πειστικώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δὲν ἰσχύουσι νὰ πείσωσι περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, ὅσον ἢ ἀνάγνωσις ἔργου συμφώνως πρὸς τὰς γνώμας ταύτας διεσκευασμένου. Διότι ὅπου τὰ πρᾶγματα δὲν συνηγοροῦσιν αὐτὰ ὑπὲρ αὐτῶν, οἱ λόγοι προξενοῦσιν ἀνίαν.

Διὰ τῶν κυριωτέρων τούτων καὶ ἄλλων τινῶν ἐλαφροτέρων τροποποιήσεων, ὡς π. χ. τῆς παρεμβολῆς διασαφητικῶν τινων χάριν τῶν

νωτέρων θεατῶν φράσεων, καὶ ἄλλων τινῶν, ὅς ἢ καλαισθησία τοῦ διασκευαστοῦ καὶ ἢ ἐξ ἐπιγνώσεως τῶν σημερινῶν τοῦ θεάτρου ἀναγκῶν ἐκτίμησις αὐτοῦ μέλλει νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαίως, ἐλπὶς ὑπάρχει ὅτι τὰ δράματα τῆς ἀρχαιότητος θὰ παρουσιασθῶσιν εὐκατάληπτα καὶ ἄμετρον ἐνθουσιασμόν διεγείροντα θὰ τέρψωσι καὶ θὰ διδάξωσι. Τότε θὰ ἐννοηθῇ καλῶς ὑφ' ἡμῶν, πόσον χαμηλὰ κατέπεσεν ἡ τραγωδία σήμερον ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προόδου, πόσον ὑλικώτερα καὶ ταπεινότερα παρίστανται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι καθίστανται τρυφερότερα καὶ περιπαθέστερα. Τότε θὰ γείνη ἐπωφελὴς παραβολὴ τῶν ἠθικῶν καὶ λεπτῶν ὑποθέσεων τῶν ἔργων ἐκείνων καὶ τῆς μετ' ἀπαραμίλλου τέχνης ἐπεξεργασίας αὐτῶν πρὸς τὰ πλείστα τῶν σήμερον διδασκομένων, ἅτινα ἐπὶ ἀνηθικῶν ἢ ἀσκόπων ἢ ἀκατανοήτων βάσεων πεποιημένα, στεροῦνται καὶ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τεχνικῆς ἐκείνης συνθέσεως, ἥτις καὶ μόνη ἀρκεῖ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις νὰ περιάγῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς ἔκστασιν, ὅπερ διὰ τῆς θεαματικῆς πολυτελείας προσπαθοῦσι σήμερον νὰ ἀναπληρώσωσιν. Διότι τί ἐπαγωγότερον καὶ δραματικώτερον τῆς πάλης τῆς ἐν τῇ Ἀντιγόῃ τοῦ Σοφοκλέους διεξαγομένης μεταξύ τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς, συνδεδεμένης μετὰ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τοὺς θεοὺς νόμους κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου δεσποτισμοῦ; Ἡ παρθένος ἠττάται καὶ πίπτει, ἀλλ' ἐν τῇ πτώσει αὐτῆς συμπαράσῃ καὶ τὸν πολυφίλητον μνηστῆρά της καὶ ἐμποιεῖ τὴν φρίκην καὶ τὸν τρόμον εἰς τὸν τύραννον.

Τίνος δράματος σημερινῆς πλοκῆς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου, ὅστις διὰ τῆς δαιμονίας τέχνης ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν διαφορῶν ἐπεισοδίων κρατεῖ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, πότε μὲν ὑψηλὰ ἐν τῇ ἐλπίδι, πότε δὲ βυθίζει εἰς τὴν ἀπελπισίαν περὶ τῆς τύχης τοῦ ἥρωος καὶ συχνάκις διὰ τῆς τελειότητος τῆς τέχνης παράγει τὴν συγκίνησιν εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ φέρει τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς;

Ποῖον ἔργον εἶνε φοβερότερον καὶ ἐλεεινότερον τῆς Ἥλέκτρας, μιᾶς παρθένου ἀσθενοῦς καὶ ἐρήμου παλαιούσης κατὰ τῶν ὑβριστῶν καὶ φονεῶν τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ μὴ καμπτομένης ὑπὸ τῆς βίας ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδαμάστου αὐτῆς καὶ ῥωμαλέας ψυχικῆς δυνάμεως κορεννουούσης τὰ φιλέκδικα αἰσθήματά της διὰ τρόπου ἀγρίου μὲν, ἀλλ' ἀξίου τοῦ διαπραχθέντος ἐγκλήματος; Ποίου ζωγράφου χρωστήρ δύναται νὰ εἰκονίσῃ τὴν τεχνικὴν ἀντίθεσιν τῶν χαρακτήρων τῶν δύο ἀδελφῶν ἐν τῷ δράματι τούτῳ;

Τίς δύναται νὰ θεωρήσῃ πεπαλαιωμένην τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἴππολύτου, τὴν πάλην δηλ. τῆς ἀγνότητος καὶ τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς κατὰ

τῶν ἐνόχων αἰσθημάτων μητρικᾶς ἐρωτομανοῦς; Ἡ ἀγνότης παραγωρίζεται, καταδιώκεται, συντρίβεται· ἀλλ' ἢ λάμψις αὐτῆς ζωηρότερα ἐκ τῆς πτώσεως ἀναθρώσκει καὶ ἢ ἀρετὴ ἐπὶ μᾶλλον ἐξυψοῦται.

Τί εὐγενέστερον τῆς Ἰφιγενείας, προσφερούσης ἑαυτὴν ἐν Αὐλίδι ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς δόξης τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς; Δύνασθε νὰ εὔρητε συγκινητικώτερον πάλην αἰσθημάτων τῆς ἐν τῷ δράματι τούτῳ διεξαγομένης ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἀγαμέμνονος μεταξύ τῆς πατρικῆς στοργῆς καὶ τῆς τιμῆς τῆς ὑβρισθείσης Ἑλλάδος;

Τίς δὲν ἀναπολεῖ τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν φρίκην, ἣν ἐν ἡμῖν παρήγεν ἡ τύχη καὶ ἡ ἐκδίκησις τῆς ἀδικηθείσης καὶ ζηλοτύπου Μηδείας; Συνεινούμεθα ἐκ τοῦ διδασκομένου δράματος, τὸ ὅποιον οὐδὲ σικὰ τοῦ Εὐριπιδείου δύναται νὰ κληθῇ καθόσον καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων ἠλλοιώθησαν καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ δράματος ὑστερεῖ ὑπερβαλόντως τῆς Εὐριπιδείου. Θὰ ἐγέλα ὁ Εὐριπίδης ἐὰν ἐβλεπε τὴν Μηδεῖαν τοῦ κλαίουσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Θὰ ἠγανάκτει, ἐὰν ἐβλεπε τὸν τριταγωνιστὴν τοῦ Ἰάσονα, παριστάμενον ὡς πρόσωπόν πως συμπαθές! Τίς θεατῆς δύναται νὰ μείνῃ ἀπαθὴς πρὸ τῆς σπαραξικαρδίου πάλης τῆς διεξαγομένης ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Μηδείας μεταξύ τοῦ μητρικοῦ φίλτρου καὶ τῆς ζηλοτυπίας τῆς συζυγικῆς; Τίς δὲν θὰ νομίσῃ ὅτι μόλις χθὲς ἐγγράφησαν αἱ περὶ τῆς τύχης τῆς γυναικὸς γινῶμαι τῆς Μηδείας;

Ἄλλ' ἵνα καὶ ἐμπράκτως ἀποκομίσῃτε ἀμυδρὰν τινὰ γνώμην περὶ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν δύναται νὰ προξενήσωσιν εἰς τοὺς θεατὰς τὰ ἀρχαῖα δράματα δισκευασμένα, ἐπιτρέψατε νὰ ἀναγνώσω ὑμῖν μέρη τινὰ τῆς χάριν τοῦ προσηρημένου σκοποῦ διασκευασθείσης Μηδείας τοῦ Εὐριπίδου· παρακαλῶ δὲ μετ' ἐπιεικείας νὰ ἀκούσητε ἔργου μὴ ἀντιποιουμένου δραματικῆς δεινότητος, ἀλλὰ μίαν μόνον φιλοδοξίαν ἔχοντος, νὰ προκαλέσῃ δηλ. τὴν προσοχὴν τῶν ἀνδρῶν τῶν μετὰ τῆς Ἑλληνομαθείας συνενούντων καὶ δραματικὴν εὐφύϊαν, ἐκ τοῦ ὁποῖου συνδυασμοῦ καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἀπεκδεχόμεθα εὐχόμενοι τοὺς καρπούς τῆς ποι- αὐτῆς ἐργασίας.

(Ἄνεγνώσθησαν ἔπειτα σκηναὶ τινες ἐκ τῆς Μηδείας δισκευασμένης).

Γεώργιος Μπουκουβάλας

Από τὸν Ἀπρίλη ἀκόμα ἀρχίζουν τὰ πανηγύρια στὸ Μεσολόγγι. Ὁ Ἀγιώργης τοῦ Μπουχωριοῦ κάνει καλὴ ἀρχή. Ὁ σιδηρόδρομος κουβαλᾷ ὀλημερίς τὸν κόσμο στὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα μέρη τῆς Βαράσοθας, κι' ἡ βοή τοῦ πανηγυριοῦ πασχίζει νὰ ξεπεράσῃ τ' ἀδιάκοπο ροχάλισμα τοῦ Φίδαρη, ποῦ κυλιέται φιδωτὸς ἀνάμεσα σὲ πυκνὰ δάση ροδοδαφνῶν, πέρα πρὸς τὴ θάλασσα. Ἐπειτα ἔρχεται ἡ μοναδικὴ Ἁγία Λεοῦσα, τῆς Κλεισοῦρας μὲ τὸ μοναστηράκι της, καὶ τὴ θαυματουργὸ εἰκόνα τῆς Παναγίας, κρεμασμένη στοὺς ἀψηλοὺς καὶ σὰν μαχαίρι ἴσιους ξερόβραχους τῆς θαυμαστῆς χαράδρας. Ὁ Ἀθανάσης ὕστερα, ἓνα ἐκκλησάκι, δέκα λεπτὰ μακρὰ ἀπὸ τὴν πόλι, πῶχει τόση ἱστορία ὀλόγυρα στὰ ἁγιασμένα ἀπὸ τὸ λιθάνι τῆς δόξας χώματά του, καὶ παραστένει τόσο ὁμορφα ἀνάμεσα στὰ πράσινα ἀμπέλια. Ὑστερα ἔχει ἀράδα ὁ Ἀγιάννης κατὰ τὸ ρέμμα, ὁ Ἀγιάννης τοῦ Νιοχωριοῦ ὕστερα πέρα ἀπὸ τὸ νησί τ' Ἀνατολικοῦ, κοντὰ στὸν ποταμὸ τὸν Ἄσπρο, κ' ἔτσι πᾶει λέοντας ὅλο καὶ πανηγύρια ὅλο τὸ Μάη, ὅσο ποῦ φθάνει τὸ πανηγύρι τῆς Κλεισοθας, στὸ ἱστορικὸ νησάκι, κι' ἡ μεγάλη κι' ἡ ἀσύγκριτη χαρὰ τοῦ Ἀἰ Συμιοῦ, ποῦ τὴν ξιστόρησε πέρσι στὸ «Ἄστυ» τόσο γραφικὰ ὁ φίλος Πέτρος Ἀδράμης. Καὶ ποῦ νὰ τὰ λέμε ὅλα ἴσια μὲ τὸν Αὐγουστο καὶ παρέκει. Ὅλ' αὐτὰ τὰ πανηγύρια δὲ παραλλάζουν μεταξὺ τους καὶ πολὺ ὅλα ἔχουν τὴν αὐτὴ ὄψη, καὶ τὸ καθένα ἔχει καὶ μιὰ δική του χάρι κανένα δὲν ἔχει ξεχωριστὸ γνῶρισμα, καὶ τὸ καθένα ἔχει κ' ἓνα δικό του μάγεμμα. Ἴσως ὅλ' αὐτὰ τὰ κάνει ἡ ἀνοιξὴ μὲ τὴν ξαφνικὴ ἀνθησί της, ἴσως τὰ κάνει αὐτὸς ὁ τόπος, ποῦ κάθε ραχοῦλα του, κάθε λαγγαδιά, κάθε κάμπος μαγεύει τὸ μάτι, καὶ συνεπαίρνει τὴ ψυχὴ. Ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶνε παρὰ ἀπλᾶ, μικρούλια ἐξωκκλησάκια, ἄλλα κάπως περιποιημένα, ἀσβεστωμένα, μὲ ψηλὰ δεντράκια, γύρω, μὲ πράσινους θόλους, καὶ ἄλλα ἔρημα, μαυρισμένα, ξασπρισμένα, μὲ τὴ μιὰ πλευρά τους νιχτισμένη, μὲ τὴν ἄλλη παλαιά, ἀπομεινάρη χρόνων βυζαντινῶν, μὲ κᾶνα παράξενο φυτρωμένο δεντράκι ἀψηλὰ στὴν στέγη τοῦ ἱεροῦ, μὲ δυό, τρία μνήματα στὸ πλάι, μὲ καμμιά μάντρα ὀλόγυρα, ἢ μὲ κᾶνα μισογκρεμισμένο γυροβόλι. Εἶνε ὅμως καὶ διαφορές. Ἡ Ἁγία Ἐλεοῦσα ἔχει καλὰ χτίρια, κηπαρέλια κομψά, καλὰ κελιά, μικρὲς πλατεῖαις

καλοπεριποιημέναις, ἀπ' τὸ καιρὸ ποῦ ζοῦσε ὁ μακαρίτης Παλαμάς, ὁ πρῶτος καλόγηρος τοῦ μοναστηριοῦ, ποῦ τὸ κεφάλι του στόλιζε ὁ καλογηρικός σκουῖφος, καὶ τὸ σελάχι τοῦ κουμπούραις καὶ γιαιταγάνια (σὲ κᾶνα φυλλάδιο τοῦ «Παρνασσοῦ» θὰ δώσουμε τὴν περιεργὴ εἰκόνα τοῦ χωρεμένου αὐτοῦ ἀνθρώπου, εἰκόνα π' ἀξίζει νὰ στολίση σωστὸ μυθιστόρημα), καὶ ὁ Ἀἰ Συμιὸς μὲ τὸ καλοχτισμένο μοναστηράκι του, καὶ τὴν ἀθάνατη ρομάντζα του. Τ' ἄλλα ὅλα εἶνε ἀφημένα στὴν τύχη τους. Κοιμοῦνται, λές, ἀλάκερο τὸ χρόνο σὲ βαθὺ ὕπνο· ἀρῆὰ καὶ ποῦ νὰ τὰ ξυπνήσῃ κάποτε τὸ μουρμούρισμα τοῦ παππα, σὲ καμμιά μονοεκκλησία, ἢ τὸ τραγοῦδι καμμιάς παρέας, ποῦ ὁ πόθος τῆς ἐξοχῆς τὴν φέρνει καὶ ξεφαντόνει στὴν ἐρημιὰ τους. Κοιμοῦνται, θαρρεῖς, μὰ σ' αὐτὸ τὸν ὕπνο τους, σ' αὐτὴ τὴ νάρκη τους, λές καὶ μαζεῦουν μάγια, λές κι' ἀραδιάζουν στολίδια, γιὰ νὰ ξυπνήσουν τὴ μέρα τῆς γιορτῆς περιχυμένα ἀπὸ φῶς καὶ ζωὴ, καταστολισμένα ἀπὸ ἀνθη καὶ χηλιδονιῶν λαλήματα, ξαφνισμένα στὸν ἀχὸ τοῦ νταουλιοῦ, καὶ στοῦ ζουρνᾶ τὸ ξελαρύγισμα.

Ἀποβραδὺς ἀκόμα τῆς παραμονῆς ξεκινᾷ ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν πόλι γιὰ τὸ πανηγύρι. Πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ Ἐπίτροπος μὲ τὸ γαῖδουράκι του φορτωμένο ἀπὸ κερὰ, κι' ἀπὸ χίλια δυὸ λογῆς πράγματα. Ὁ ἐπίτροπος ἀπάνω κάτω εἶνε ἓνας κοντός, κοντούτσικος ἀνθρωπάκος, νάνος σωστός ποῦ πέρνει μαζὶ τοῦ ἀγκομαχῶντας μιὰν ἀσθήκωτη φουστάνελλα, κι' ἓνα φέσι κόκκινο ποῦ ζυγίζει τ' ὀλιγώτερο, τὸ μισὸ ἀνάστημά του. Ἄν καὶ εἶνε τοσολάκης, εἶν' ἀκούραστος, ἔχει φτερά στὰ πόδια, καὶ τρέχει, τρέχει ὀλοένα. Ποῦ τὸν βλέπεις, ποῦ τὸν χάνεις, τὴν ἔδω, καὶ τὴν ἐκεῖ. Καὶ μήπως κάνει καὶ λίγαις δουλειαῖς ὁ ἀνθρωπος!... Αὐτὸς μονάχος θὰ πλύνῃ τὰς πλάκες τῆς ἐκκλησοῦλας, αὐτὸς θὰ ξαραχνιάσῃ τοὺς τοίχους, θὰ ξεσκονίσῃ τὰ ποντικοφαγωμένα βιβλία, θὰ καθάρισῃ τὰ καντήλια καὶ θὰ πλύνῃ τὰ μανάλια, θὰ σφογγίσῃ τὰ κονίσματα, θὰ σαρώσῃ τὰ στασίδια, θὰ βιάσῃ μὲ τὸ πιὸ ἀστραφτερὸ χρῶμα τὸ πάγκο τῶν ἐπιτρόπων, θὰ πλέξῃ στεφάνια γιὰ τὰς πόρταις, θὰ σιγυρίσῃ τὰ ταξίματα καὶ τὰ χαρίσματα τῶν πιστῶν, θὰ βάλῃ τέλος τὰ πόδια του σ' ἀδιάκοπο ἀτμό, θὰ ιδρώσῃ χίλιας στιγμαῖς τὴν ὥρα, θὰ μπαλίσῃ στὰ ὕστερα, καὶ γιὰ ὅλ' αὐτὰ θὰ μείνῃ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἂν τὰ καταφέρῃ νὰ εὐχαριστηθῇ ὁ κόσμος, καὶ νὰ γίνουν ὅλα μὲ ἡσυχία καὶ τάξι. Εἶνε νὰ τὸν λυπᾶται καὶ νὰ τὸν ζηλεύῃ κανεὶς μαζὶ, αὐτὸν τὸν ἀνθρωπο. Κατὰ δεῦτερο λόγο ἔρχονται οἱ μεταπράτηδες, γιὰτὶ ἀλλοιῶς δὲν μπορούμε νὰ τοὺς ποῦμε. Αὐτοὶ πάντα εἶνε ἀμαξάδες, καφετζήδες, τσαρουχάδες, κάθε καρδιάς καρδί, ἀν-

θρωπάκοι που πετάνε τη σκούφια τους για... πανηγύρι. Βρίσκουν από την παραμονή ένα παληάλογο το φορτόνουν με δυό-τρεις βίκαις κρασί, με λίγο συριανό, με μερικέςμποτίλλιες μαστίχα και μέντα, με κάνα παλιοστενεκέ, με κάνα γκιογούμι, κ' εμπρός. Μόλις φτάσουν άραδιάζονται ο ένας στο πλάι του άλλου, κουλλουρόνουν το έξωκκλησάκι, άπλόνουν καμμιά τέντα για τον ήλιο, άραδιάζουν μπροστά τους ταιςμποτίλλιαις, ζώνουνται μια μεγάλη ποδιά, από χέρια μάλιστα. Κι' όμως αυτοί είνε που δίνουν ζωή στο πανηγύρι, αυτοί 'νε που χύνουν την όρεξι στον κόσμο, που άψόνουν το γλέντι, και δροσιζουν τά λαρύγια, κι' άνάβουν τά κεφάλια, και θερμαίνουν τά αίματα, και τονίζουν τά τραγούδια. "Άς βάλουμε τώρα και τους βλάχους, ή τους Άμπλανήτες, που βρίσκονται εκεί δλόγυρα, και βρίσκουν τον καιρό να κάμουν τον χασάπη με καμμιά κατοχρονίτικη γίδα. 'Ο κόσμος όμως που θέλει να γλεντήση κάνει το κουμάντο του από την πόλι. Στα πιό μακρυνά πανηγύρια μαζεύονται πιρέαις πιρέαις, θηλυκοί κι' άρσενικοί και δυνάμει του περι ρεφενέ νόμου, φροντίζουν να μη λείψη τίποτις από τά τραπέζια. Σ' όλ' αυτά όμως έχει πέρασι ο λαός και μόνο, τ' άληθινό και δροσερό αυτό λουλούδι της χώρας, και ή λεγάμενη άριστοκρατία—σάν πώς κατάντησαν και τά χωριά μας σήμερα, κάνουν κ' εκεί κοινωνική διάκρισι!—δέν παρασκοτίζεται για τέτοια ψυλλοπηδήματα. Το πολύ, πολύ μπορεί να φανερωθή ως εκεί με κάνα άμάξι. Στα όμορφα αυτά πανηγύρια, στα γλυκά αυτά ξεφαντώματα, άνάμεσα στους μεθυστικούς εκείνους τόπους, δέ μπορεί παρά μόνο ο άργάτης να γλεντήση παρά μόνο ο ψαράς να χαρή. 'Ο άργάτης που σε συγκινεί βαθύτατα, και σε κάνει να δακρυζής εύλογημένο δάκρυ, σάν τον βλέπής να γυρνά απ' τά χωράφια το βράδυ με τ' άγκομάχημα στο στόμα, μόλις κρατημένος στα πόδια του, κι' άνοίγοντας όμως τά σκασμένα και χοντρά του χείλη σε πρόσχαρο χαμόγελο μπροστά στη γυναικούλα του, και στη γελούμενη θωριά του μωρού του. Και πόσο συγκινητική είνε ή μεγάλη εκείνη χαρά, και το ξεφάντωμα του πανηγυριού!.. Κάθε δεντράκι, κάθε μυρωμένος ίσκιος, κάθε δροσερό λιθαδάκι, άντηγει από λιγυρά τραγούδια, και άργυρά γέλια. Τ' άψηλά του Άγιάννη δέντρα σχηματίζουν ένα θόλο μεγάλο έναν ίσκιο πράσινο κ' εκεί μαζεύεται ο περισσότερος κόσμος, όσο που θα άποψαλή ή λειτουργία. Και ύστερα το κάθε γελαστό καλυθάκι, το κάθε ζηλευτό σπιτάκι των σταφιδιών και των άμπελιών άνοίγει τη πόρτα του, και τά παράθυρά του προς τη μεγάλη εκείνη πρασινάδα του κάμπου, που την φιλεί έρωσεμμένα χαμηλά χαμηλά ή γαληνεμμένη λιμνοθάλασσα. Διαλέγουν πάντα τον

καλό τον ίσκιο άποκάτω από θολωτά πλατάνια και σκληροτράχηλαις κατάψηλαις λεύκαις· ο καπνός της φωτιάς και της άνθρακιώς σηκώνεται εκείθε στον καλοκαιρινό ουρανό διάφανος, και σχηματίζει όμορφαις κολόβαις πλημμυρισμέναις από την άκτινοβολή του ήλιου· οι άντρες παραστέκουν στών άρνιων το ψήσιμο, τά κορίτσια τά ξεπλανά ή όμορφιά της γής, ο άνασσαμός της άνοιξις και τρέχουν, και χάνουνται άνάμεσα στα φιδωτά και θολωτά από κατάψηλαις πράσιναις καλαμιαίς μονοπάτια, πέρα στα σπαρμένα χωράφια, στα καλοκλαδεμμένα κλήματα. Και παίρνουν τόση χάρη, τόση όμορφιά, τόση μαγνητική δύναμι, μέσα σ' εκείνη την έξοχή! Θαρρείς πώς όλοι έχουν ένα κόψιμο, άπόνα καλούπι πώς έχουν χυθή. Γελασταίς, γελασταίς με τά γλυκύτερα χρώματα άπάνω τους, με ταις πιό χαριτωμέναις ποδίτσαις τους, που σε σκλάβόνουν τόσο σφιχτά, με τά κομψά άναστήματά τους, τά τορνευτά μέλη τους, τά παιδικά κουνήματα, την περίσσια άμέλειά τους, ξέσκεπες, μ' άνεμισμένα μαλλιά, με καμμιά πλεξίδα μακρυνά μακρυνά και καλοπλεγμένα, με κάνα λεπτό λεπτό άραχνομάνηλο στώμορφο κεφαλάκι τους, τρέχουν σάν Νεράιδες, πετούν σάν πουλάκια, γελούν σάν άγγελούδια. Άλλοίμονο στον άνθρωπο που θα συναπαντηθούν τά μάτια του μαζί με τά δικά τους. Και τί μάτια!.. Μάτια που κλειούν τον Διάλο μέσα σταίς κόραις τους. Και να τά συντυχαίνης ξαφνικά άνάμεσα στ' άψηλά άσταχια του χωραφιού, περιτριγυρισμένα από χρυσάφι, μαλλιών, κι' από χρυσάφι άσταχυών. Και να καρφόνονται ίσια καταπάνω σου, να σε περονιάζουν φλογισμένα, να σου χαμογελούν δαιμονικά, και να κλαίνε ύγρά μέσα σταίς βλεφαρίδες τους, και να γελούν μαζί με τη ξαστεριά του ουρανού, και να παίζουν μαζί με το τρελλό μαιστραλάκι της θάλασσας... "Όμορφαις μέσα στην όμορφη εκείνη φύσι!..

Μάγεμμα ή φύσι κ' όνειρο στην όμορφιά και χάρη

Μάγεμμα, κι' όνειρο, που άμποτε να μη ξυπνούσε κανείς από δαυτό, μέσα στού κόσμου τη πεζότητα, και στής ζωής τον σκληρό άγώνα. "Άμποτε ν' άποκοιμούσε της ψυχής του τά όνειρα στην άρμονική εκείνη ώρα, μια για πάντα, μέσα στο άτέλειωτο γύρισμα του χρόνου. Έκει δέ μπορείς να κάμης ένα βήμα, να περάσης μια ρεμματιά, ν' άναβής μια ράχι του Ζυγιού, να πάρης ένα χλοερό μονοπάτι και να μην άνοιχθή μπροστά σου και μια καινούργια εικόνα. Έδώ το χαμηλό καλύβι χωρίζει τόσο γραφικά από την πρόσχαρη όφι των έξοχικων σπιτιων, εκεί ή πλεχτή φυλάχτρα του δραγάτη στην κατάψηλη κορφή της λεύκας δέν παραλλάζει τόσο από φωλιά πουλιού, παραπέρα χύνει τόση άρμονία το άκούραστο καταρακύλισμα του ρυακιού, τώρα κρυμμένο σε

πυκνὸ δάσος ἀπὸ ροδοδάφναις, καὶ τόρα φανερό κι' ἠλιοφώτιστο μὲ τ' ἀσημένια πετραδάκια του στὸ βυθὸ του, καὶ τοὺς ἀνθοσπαρμένους ὄχτους του στὸ πλάι του, παρέκει τοῦ νερόμυλου τ' ἀδιάκοπο βογκητό, ἀψηλότερα χαράδραις καὶ λαγκαδιαῖς ἀλλοῦ ἠλιοφώτισταις, κι' ἄλλοῦ σκοτειναῖς καὶ γεμάταις μυστήριο, ραχούλαις στρογγυλαῖς πρασινισμέναις καὶ φορτωμέναις πρόβατα, καὶ γεμάταις θυμάρια, καὶ μὲ γλυκὸ ἀντίλαλο βελασμάτων καὶ κουδουნიῶν, ἐδῶ ἐρημιὰ ποθητὴ, ἐκεῖ ζωὴ ἀγαπημένη ἐδῶ σιγαλιὰ βαθύτατη, κι' ἐκεῖ φωνὴ γελαστή, καὶ γέλιο ἀσημένιο, ἐδῶ ἀηδονιῶν λαρυγγισμοί, βοσκοῦ σούρισμα, βουκόλου χούγιασμα, ἀχὸς κοπαδιοῦ, κι' ἀχὸς φλογέρας, ἐκεῖ χελιδониοῦ ἀτέλειωτο λάλημα, τσαπιῦ σήκωμα στὸν ἀέρα, ἀγκομάχημα δουλευτοῦ, γλυκὸ τραγοῦδι Ροῦμελης, πρόσχαρη θωριὰ ἐλισστασιοῦ, βαθὺ περιβολιοῦ μυστήριο, κι' ἀνθοσπαρμένου τόπου ἀναπνοή. Καὶ πέρα στὴν ἀκροθαλασσιὰ τὸ Μεσολόγγι, ἓνας μικρὸς σωρὸς ἀπὸ μικρὰ σπιτάκια κάτασπρα στὴν ἀντηλιά, ροδοβαμμένα στὴ δύσι, θαμπὰ στὴ καταχνιὰ τῆς ἀνατολῆς, ἓνας μικροῦλης φράχτης, σωτήρας τῆς Ρωμησοῦνης, ποῦ ἔκαψε λιθάνι θαυμασμοῦ στ' ὄνομά του ἢ ἀνθρωπότης, ἀφῆκε τὸ ὑστερνὸ τῆς ψυχῆς του φύσημα ὁ Βύρων.

Ὅσ' ἀρχίζει ὁ ἥλιος καὶ κατεβαίνει πρὸς τὴ δύσι του, τόσο ξεθυμαίνει καὶ τὸ πανηγύρι. Ἀγάλι' ἀγάλια οἱ παρέαις, ὕστερα ἀπὸ τὴν κούρασι ὅλης τῆς μέρας κατεβαίνουν στὴ πύλη μὲ περίσσια ὄρεξι ἀκόμα. Ὑστερνὰ ἀπομένουν τὰ νταούλια, κ' ὕστερνότεροι οἱ μεταπράττηδες κ' ὁ... ἐπιτροπάκος Τ' ἀμάξια ἀνταμόνουνται μὲ τὰ φορτωμένα ἀπὸ σκαμνιά καὶ πάγκους κάρρα. Ἄν τύχη νὰ μὴ παίξῃ μουσικὴ στὴ Τουρλίδα ἔρχεται πιὸ πολὺς κόσμος ἀπὸ τὴ Πύλη ἴσια μ' ἐκεῖ. Ὁ δρόμος τοῦ Μπουχωριοῦ γεμίζει τότες ἀπὸ πλήθος. Ἐκεῖ κοντὰ στὰ Ταμπακαριά σὲ κᾶνα λιστάσι αὐτοκαμωμένο βελούχι ἀπλόνει τὰ σκαμνιά του κ' ὅσο νὰ πέσῃ ὁ ἥλιος πέρα στὰ βουνὰ τοῦ Ξερόμερου, καὶ νὰ βραδυάσῃ περπατᾶει ἐκεῖ ὁ κόσμος. Κι' ὅταν ὁ κάμπος χαθῇ μέσα στὸ πρωτοσκοτίδιο, κι' ὁ Ζυγὸς μὲ τὰ μάγια του μόλις ροδοκοκκινίζει ἀψηλά στὰ κορφοβούνια του κ' ἡ θάλασσα πέρα ξυπνᾷ στὰ πρῶτα φιλιὰ τῆς νυχτερινῆς αὔρας, ὁ κόσμος χύνεται στὴν πόλι, στὴ Τουρλίδα σταῖς γειτονιαῖς, καὶ ξαναχιζοῦν τὰ τραγοῦδια, τὰ γέλια, οἱ περίπατοι, οἱ ἔρωτες, καὶ ἡ χαρὰ πέρ' ἀπ' τὰ μεσάνυχτα. Ἐξῆς τὸ ἐρημοκκλησάκι βυθὸ κι' ἐρημο τόρα, κᾶνα τσομπανόπουλο ξεγελασμὸ ἀπὸ τῆς νύχτας τὰ κάλλη καὶ τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς γυρμένο στὴ μηλίτσα του σκορπᾷ κᾶνα τρεμουλιαστὸ τραγοῦδι στὸν ἀέρα μὲ τὴ φλογέρα του, καὶ κᾶνας σκεπτικὸς διαβάτης, ὕστερνὸ ἀπομεινάρι τοῦ πανηγυριοῦ, ἀπομένει ἀκόμα ἐκεῖ στὴν ἐρημιὰ κρατημένος ἀπὸ καμμιὰ γλυκειὰ ἐνθύμησι.

Μῆτσος Χατζόπουλος.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΟΥΒΙΝΣΤΑΪΝ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ' ΑΡΘΟΥΡ
(Alexandre M' Arthur).

(Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Χαρικλείας Ν.Μ.)

Ὁ βίος τῶν ἔργων ἀνδρῶν εἶνε πάντοτε ἐπωφελεὲς ἀνάγνωσμα, πεποίθαμεν δὲ ὅτι μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἀναγνωσθήσεται καὶ ὁ τοῦ διασήμου ρώσου μουσικοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, τοῦ δι' ἀπαραμίλλου κλειδοκυμβαλιστικῆς τέχνης καὶ ἀθανάτων συνθεμάτων ἐπισπασμένου γενικῶν ἐνσουσιασμῶν καὶ ἀναδείξαντος ἑαυτὸν οὐ μόνον καύχημα τῆς πατρίδος του, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου μουσικοῦ κόσμου. Ἡ βιογραφία αὕτη συντάχθη ὑπὸ διαπρεποῦς Βρετανοῦ διὰ τρόπον ἐπαγωγῆς καὶ μεστοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀφιερουμένη εἰς τὴν κυρίαν Ὀλγαν Νοβικώφ. Προβαίνομεν εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον εὐχαρίστως, ὅσῳ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ τὸ ἔργον μετεφράσθη νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ ὁμοεθνῶς ἐξ εὐπατριδῶν δεσποινίδος πᾶν εὐγενῶς χορηγησάσης ἡμῖν τὰ χειρόγραφα αὐτῆς πρὸς εὐρυτέραν καὶ παρὰ τῷ ἡμέτερῳ δημοσίῳ διάδοσιν τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ ρώσου μελοποιῦ καὶ τῶν μεγάλων τιμῶν τῶν ἀπονεμηθειῶν τῇ μεγαλοφυΐᾳ αὐτοῦ. Ἔσμεν βέβαιοι ὅτι καὶ ἕτεροι Ἕλληνίδες θὰ παράσχωσιν ἡμῖν εὐκαιρίας νὰ ἐκτιμήσωμεν προϊόντα τῆς φιλοπονίας αὐτῶν τοσοῦτον χρήσιμα καὶ συντελεστικά εἰς ἐπίρρωσιν καὶ ἀναζωπύρησιν καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν καλλιτεχνικοῦ φρονήματος, ὅσον τὸ ὑπὸ τῆς ἐξ εὐπατριδῶν δεσποινίδος Χαρικλείας Ν. Μ. φιλοπονηθέν, τὸ διὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ βίου μεγάλου καλλιτέχου διδάσκον τὴν ἀλήθειαν τοῦ λογίου τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὅτι αὐτῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγαθὰ οἱ θεοί, διότι καὶ ὁ Ρουβινστάιν διὰ τοιούτων καὶ μόνον διὰ τοιούτων ἐκτίμησαςτο ἄφθιτον κλέος.

Πρόλογος τοῦ Συγγραφέως. Παρουσιάζων ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ δημόσιον τὸ βιογραφικὸν τοῦτο δοκίμιον δὲν ἀξιοῖ ὅτι παρέχει ἔργον τέλειον ἢ πλήρες. Παρουσιάζει αὐτὸ ὡς ἀπάντησιμα γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, συνειλεγμένων ἐν Πετροπόλει ἐξ ἐπιστηθίων φίλων τοῦ μεγάλου συνθέτου καὶ κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἐκ ρωσικῶν ἐφημερίδων, συγγραμμάτων καὶ φυλλαδίων, καὶ ἐκ πληροφοριῶν ἀρυσθειῶν ἐν τῇ Ρώμῃ διαφόρων προσωπικῶν μετ' αὐτοῦ συνδιαλέξεων. Ἐν Πετροπόλει μηνὶ δεκεμβρίῳ 1889.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γέννησις καὶ πρώτη ἐμφάνισις αὐτοῦ ὡς κλειδοκυμβαλιστοῦ.

Ἐν Ρωσίᾳ τὸ ἔτος 1829 δὲν ἦτο καθ' ὅλα εὐάρεστον καὶ δὴ τοῖς ἐν αὐτῇ οἰκοῦσιν Ἰουδαίοις. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ

ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καθ' ὅσον κατὰ τὰ ἄλλα προήγετο ἡ ἡμέρωσις καὶ ἡ ἀνάπτυξις, κατὰ τοσοῦτον ἠΐξανε καὶ ἡ ἐπίτασις τῶν ἀνησυχιῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὸ 1810 οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεκλείοντο πάσης δημοσίας θέσεως ἀπηγορεύετο αὐτοῖς ἡ κατ' ἀρέσκειαν διαμονὴ ἢ μετάβασις ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν — ὅπερ νόμῳ καὶ νῦν ἰσχύει — πρὸς δὲ ἀπηγορεύετο αὐτοῖς ἡ ἀγορὰ γαιῶν, ἡ κατὰ βούλησιν ἐκπαίδευσις τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ ἀντὶ ὑπερόγκων φόρων παρείχετο αὐτοῖς ἄδεια ἐξασκήσεως εἰδῶν τιῶν ἐμπορίας.

Οὕτως εἶχόν τὰ πράγματα ὅτε ἐγεννήθη ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν τῇ 16/28 Νοεμβρίου 1829 ἐν Βεσβοτινέσι, χωρίῳ παρὰ τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαυίας.

Οὐδὲν ἦτον οἱ Ἰουδαῖοι μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου οὐ μόνον ἐκτῶντο τὰ τῆς συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπρόσκοπτα εἶχον τὰ τῆς διαφυλάξεως τῶν ἐθίμων, τῆς γλώσσης, τῆς περιβολῆς αὐτῶν καὶ κατῶρθον ν' αὐξάνωνται καὶ πληθύνωνται. Ἐπὶ αὐτοκράτορος Νικολάου ἐξεδόθη τὸ μέγα περὶ Ἰουδαίων *ουκάζιον*, τὸ τσαούτης σχὸν ροπήν καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ὡς ἐκ τούτου ἐμελλε κατόπιν νὰ διαλάμψῃ ὡς φαινότατος τοῦ ἐν Ρωσσίᾳ καλλιτεχνικοῦ στερεώματος ἀστήρ, ὡς ἕξοχος φιλόανθρωπος, εὐεργέτης, θερμουργὸς πατριώτης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ *ουκάζιον* τούτου ὁ οἶκος Ρουβινστάιν ἠρήθμει ἐξήκοντα μέλη καὶ εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν πάππον τοῦ διασήμου μουσικοδιδασκάλου, ἀνδρα οὐχὶ κοινὸν τὸν χαρακτῆρα, καλούμενον δὲ Ρόμαν Ρουβινστάιν. Ὅτε ὁ γέρον οὗτος ἀνέγνω τὸ *ουκάζιον*, συγκαλέσας τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἐν Βερτισέφ, κειμένῳ ἐν τῷ κυβερνεῖφ Κιέβου, παρὰ τὴν ὁμώνυμον πόλιν, εἶπε: «Προτιμότερον νὰ ὑποστῶμεν τὸ βάπτισμα ἐν τῷ ἁγίῳ ὕδατι καὶ τὸ χρίσμα καὶ γείνωμεν χριστιανοὶ ἢ ν' ἀπολέσωμεν τὴν περιουσίαν ἡμῶν.»

Ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἤγε τότε τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ οὐδεὶς ἐφαντάζετο τὴν ὑπολανθάνουσαν ἐν τῷ νηπίῳ μουσικῇ μεγαλοφυΐαν. Ὁ πατὴρ του, Γρηγόριος Ρουβινστάιν, Ἰουδαῖος ἐκ Πολωνίας, ἦτο ἀδαῆς τῆς μουσικῆς, ἀδαέστερος δ' αὐτῆς ἦν ὁ πάππος αὐτοῦ, ὁ ρέκτης Ρόμαν Ρουβινστάιν, ἐν γένει δέ, ἐξαιρέσει τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλάρας Λιέβεστον, Ἰουδαίας ἐκ Γερμανίας, ἥτις ἦτο δόκιμος κλειδοκυμβαλίστρια, οὐδὲν ἕτερον μέλος τῆς οἰκογενείας, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον αὐτὸς ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ, ἐφρόντιζε περὶ μουσικῆς.

Τὸ τέταρτον ἔτος μετὰ τὸ γενικὸν ἐν Βερτισέφ βάπτισμα τῆς ὅλης οἰκογενείας Ρουβινστάιν, Γρηγόριος, ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, μετέβη εἰς Μόσχαν, ἐνθα χάρις εἰς τὸ βάπτισμα καὶ τὴν οὕτω διαφυλαχθεῖσαν πατρικὴν του περιουσίαν, ἐγκατέστη ὡς ἰδιοκτῆτης καὶ διευθυντῆς ἐργοστασίου μολυβδίνων γραφίδων.

Ὁ Ἀντώνιος, ὁ καὶ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ἦτο τότε πενταέτης, πλήρης ζωηρότητος, μακροὺς ἔχων ξανθοὺς βοστρύχους καταπίπτοντας ἐπὶ τῶν ὤμων του καὶ ἐπισκιάζοντας τοὺς σύννοιαν ἐκφράζοντας ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· ἔφαλλεν ἀπαύστως ἄσμάτια καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν καὶ ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐκάθητο ὅπως κρούσῃ τὸ κλειδοκύμβαλον, ἔστατο παρ' αὐτῇ καὶ ἐβλεπεν αὐτὸν ἡ μήτηρ πάντοτε προσεκτικώτατον ἀκροατὴν. Τέλος, ὅτε ἡμέραν τινα εὗρεν αὐτὸν προσπαθοῦντα νὰ παίξῃ εἰδος ὄργάνου, ὅπερ αὐτὸς κατεσκεύασεν ἐκ ξύλου καὶ ἐλαστικῶν νημάτων ἐν σχήματι τετραχόρδου, ἐμόρφωσε τὴν γνώμην ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς εἶχε κλίσιν εἰς τὴν μουσικὴν καὶ ἤρξατο νὰ διδῇ αὐτῷ τὰ πρῶτα μαθήματα.

Προώδευε μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος· οὐδεμία δυσχερεία ἀνεχάιτιζεν αὐτὸν καὶ μετὰ τσαούτης εὐχερείας ἐμάνθανεν, ὥστε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐπὶ ἐν ἔτος διδάξασα μόνη ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ αὐτὸν ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ πρωτεύοντος τότε ἐν Μόσχᾳ κλειδοκυμβαλιστοῦ, τοῦ καθηγητοῦ Βιλουέν.

Δὲν παρήλθεν ἕκτοτε ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος καὶ τὸ πλείστον τῆς Μόσχας διελέγετο μετὰ θαυμασμοῦ περὶ τῆς ἐκτάκτου μουσικῆς εὐφυΐας καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς δεινότητος τοῦ μικροῦ Ρουβινστάιν· ἐν τέλει δέ, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1839, ἐπιτροπὴ φιλανθρώπων, ἀναλαβοῦσα συναυλίαν, προσῆλθε παρὰ τῷ Γρηγορίῳ Ρουβινστάιν καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ἐπὶ κλειδοκυμβάλου τεμάχια τινα δημοσίᾳ ἐπὶ φιλανθρωπικῷ σκοπῷ.

Τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Γρηγόριος Ρουβινστάιν ἠρήθη· ἀφ' ἐνός μὲν ἡ ἐπιζήτησις θεαμάτων παιδῶν ἐκτάκτως πρῶϊμου μεγαλοφυΐας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπεκταθῆ μέχρι Μόσχας, ἀφ' ἐτέρου δὲ σύστημα τῶν ἰουδαϊκῶν οἰκογενειῶν ἢ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐξ Ἰουδαίων ἔλκουσῶν τὸ γένος ἦτο νὰ συκρατῶσι μᾶλλον καὶ τηρῶσι περιωρισμένους τοὺς μικροὺς ἢ νὰ σπεύδωσιν εἰς ἐπίδειξιν αὐτῶν. Οἱ γονεῖς τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν συνησθάνοντο βεβαίως τὸ ἕξοχον προσὸν τοῦ υἱοῦ των, ἐφοβοῦντο ὅμως τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀποτέλεσμα τῶν πρῶϊμων δημοσίων ἐγκωμίων καὶ τὴν ἐκ τούτου τυχὸν βλάβην τοῦ χαρακτῆρός του· πρὸς δὲ οὐδ' ἐσκέπτοντο τότε νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἐξ ἐπαγγέλματος μουσικόν. Μετὰ πολλὰς ὅμως καὶ θερμὰς παρακλήσεις, ἡ ἐπιτροπὴ, ἡ πρὸς φιλανθρωπικὸν σκο-

πὸν ἀναλαβοῦσα τὴν ὀργάνωσιν συναυλίας, κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τῶν γονέων καὶ οὕτως ἡ πρώτη πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφάνισις τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν ἐγένετο τῇ 23 Ἰουλίου 1836 ἐν τῷ ἐν Μόσχᾳ Πιερρόβκι παρὰ ἐνώπιον ἀκροατηρίου ζωηρότατον ἐνθουσιασμόν ἐκδηλώσαντος.

Κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ὁ Ρουβινστάιν ἀνέκρουσε τὸ Allegro ἐκ τῆς συναυλίας τοῦ Χοῦμελ συνοδευόμενος ὑπὸ ὀρχήστρας, τὸ Andante τοῦ Τάλβεργ καὶ τέσσαρα μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν τοῦ Λίστ, Φίηλδ καὶ Χένσελτ· ἐφημερὶς δὲ τις τῶν τότε ἐκδιδομένων ὑπὸ τὸν τίτλον *Γαλάτεια τῆς Μόσχας*, κατεχώριζεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «*Πρώτη πρὸ τοῦ δημοσίου ἐμφάνισις ἐννεαετοῦς παιδός, τοῦ καλλιτέχου Ἀντωνίου Ρουβινστάιν*» τὰ ἐπόμενα:

«Τὰ διαλείμματα τὰ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐκάστου τεμαχίου, ὅπερ ὁ νεαρὸς Ρουβινστάιν ὄντως ἀνέκρουε μετὰ θαυμασίας τέχνης, ἐπληροῦντο ζωηροτάτων χειροκροτημάτων καὶ γενικὸς ἦτο ὁ θαυμασμός τοῦ ἀκροατηρίου αὐτοῦ. Τὸ μᾶλλον ἐκπλήττον ἦτο ἡ εὐχέρεια δι' ἧς ὁ καλλιτέχνης παῖς ὑπερεπήδα πᾶσαν δυσχέρειαν· αἱ μικραὶ χεῖρές του διέτρεχον τὰς κλείδας τοῦ κλειδοκυμβάλου μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἀποσπᾶσαι γλυκυτάτους καθαρὸς φθόγγους, τοῦτο δὲ πάντοτε μετὰ τῆς πρεπούσης δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ κορυφοῦν τὸν θαυμασμόν ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχου παιδός πλήρης ἀντίληψις τῆς ἰδέας καὶ κατανόησις τοῦ σκοποῦ τοῦ συνθέτου. Βεβαίως κέκτηται πνεῦμα καλλιτέχου καὶ αἰσθάνεται τὸ καλόν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μουσικὸν τάλαντον, σὺν τῷ χρόνῳ τελειοποιούμενον καὶ συμπληρούμενον θὰ παράσχῃ αὐτῷ ἀναμφιβίβως θέσιν ἐντίμον ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπισημοτήτων.»

Ἡ τελευταία αὕτη προφητεία κατὰ γράμμα ἐπληρώθη, τὸ δὲ ἀκροατήριον τῆς Μόσχας, τὸ τοσοῦτω ζωηρὸν φόρον τιμῆς ἐπιδαφιεύσαν τῷ μικρῷ καλλιτέχνῃ, ὃν ὁ διευθυντὴς Βασίλωφ, ἵνα γίνηται θεατὸς τοῖς πᾶσιν, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τραπέζης, ἣν ἀπλῶς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν μυρίων ἄλλων ἀκροατηρίων τῶν καταληφθέντων ὑπὸ ἐκστάσεως καὶ θαυμασμοῦ πρὸ τῆς μουσικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν.

Ἡ συναυλία καὶ ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἔκρινε περὶ τοῦ σταδίου τοῦ παιδός, ἕκτοτε ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν μουσικῶν σπουδῶν αὐτοῦ παρὰ τῷ Βιλουέν καὶ ἀρξαμένου νὰ παρουσιάζηται εἰς μουσικὴν περιοδείαν ἐκτελεσθεῖσαν μετὰ διετίαν.

Ἡ ἐν Μόσχᾳ διαμονὴ τοῦ Ρουβινστάιν οὐκ ὀλίγον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν τάσεων καὶ τῶν ἰδεῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς πεποιθήσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μουσικὸν μέλλον τῆς Ρωσσίας, πε-

ποιθήσεως, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἦν συνεμερίσθη καὶ ὁ Λίστ. Ἡ Μόσχᾳ καὶ νῦν ἔτι εἶνε ἡ μουσικὴ πρωτεύουσα τῆς Ρωσσίας καὶ ἡ ἀκραιφνῶς ἐκπροσωποῦσα αὐτὴν πόλις. Ἐν αὐτῇ βλέπει τις τὴν ἀληθῆ ρωσικὴν ζωὴν καὶ ἐν αὐτῇ εὐρίσκει ἅπαντα τὰ γνήσια ἔθνικα ἔθιμα, τοὺς ἐθνικοὺς τρόπους καὶ πρωτοτυπίας, ὧν ἴχνη καὶ σημεῖα δὲν ἀπαντῶσιν ἔτι ἐν τῇ λίαν εὐρωπαϊζούσῃ Πετροπόλει.

Ἡ Μόσχᾳ εἶνε πόλις, ἧς ὁμοία δὲν ὑπάρχει ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τε τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἐκθάμβωσιν τοῦ ὄμματος τοῦ ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Κρεμλίνου ἐκτεινομένου ἐπὶ μαγευτικῷ θαύματος. Ἐκατοστύς ἐπιχρῦσων κωδωνοστασιῶν ἐκκλησιῶν ἀπαστρέπτουσι καὶ ἀκτινοβολοῦσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον· αἱ προσόψεις τῶν οἰκιῶν εἶνε κίτριναι, λευκαὶ ἢ ρόδιναι· αἱ στέγαι εἶνε ἐρυθραὶ, πράσιναι ἢ κυαναὶ καὶ πάντα ταῦτα ἐν συνόλῳ ἀποτελοῦσιν ἐξάισιον χρωματικὸν σύμπλεγμα, ὅπερ ἐννοεῖ τις μόνον ὅταν ἴδῃ. Κατὰ τὸ ἔαρ, ὅταν αἱ πασχαλαί, αἱ φίλυραι, αἱ ἀκακίαι ἀνθίζωσιν ἐν ἅπασιν τοῖς κήποις· ὅταν οἱ πέριξ λόφοι καλύπτωνται ὑπὸ χλόης καὶ ὁ ποταμὸς Μόσχας ἐκτυλίσσηται ὡς ἀργυρᾶ ταινία ἀνὰ μέσον τῶν κήπων καὶ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, ἡ Μόσχᾳ εἶνε ὡς μαγικὴ τις ὄπτασις. Ἐν αὐτῇ οἱ κάτοικοι εἶνε ἀκραιφνεῖς Ρῶσσοι, ἐφ' ὧν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ροπήν ἔσχεν ὁ πολιτισμὸς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἔχουσι ζηλοτυπίαν τινὰ καὶ ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἑαυτῶν, συναίσθημα, ὅπερ χαρακτηρίζει τὸ βάθος τῆς καρδίας παντὸς ἀκραιφνοῦς ρώσσου καὶ ὅπερ ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ Κρεμλίνου καὶ τῶν ἑκατοντάδων περικαλλῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ φαίνεται εὐρίσκον προσφορώτερον ἔδαφος ὅπως ἐνισχυθῇ καὶ ἐρριζωθῇ.

Ὁ Ρουβινστάιν ἠσθάνθη τὴν ροπήν ταύτην ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ διετέλεσε πιστὸς αὐτῇ μεθ' ὅλας τὰς περιπετείας καὶ τὴν πείραν τῆς ὠρίμου ἡλικίας. Ἐζήσεν ἐν Μόσχᾳ συμμεριζόμενος τὸν βίον καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἄλλων ὁμηλικῶν παιδῶν, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ ἔχων συντρόφους τὰς δύο ἀδελφὰς καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ὅτε ἡ ζωὴ— καὶ ἡ βαρυτέρα πασῶν εἶνε ἡ τοῦ καλλιτέχου — ἤρχετο δι' αὐτὸν ἐν πάσῃ τῇ σοβαρότητι αὐτῆς διὰ τῆς πρώτης μουσικῆς αὐτοῦ περιοδείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Πρώτη μουσικὴ περιοδεία.

Ὁ Ρουβινστάιν γεννηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἶδε κατὰ τὴν νεότητά καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ὠρίμου ἡλικίας του τὴν λαμπροτάτην
τομος ιε'. Φεβρουάριος.

περίοδον τοῦ αἰῶνος τούτου, οὗ τὸ κατακόρυφον ἴδιον ἢ ἐποχὴ, περὶ ἧς νῦν γράφομεν.

Ὁ διανοητικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης εἰσῆρχετο τότε εἰς νέαν καὶ χρυσὴν φάσιν· πυρσοὶ μεγαλοφυΐας πανταχόθεν ἀπήστραπτον. Ὁ Χάινε καὶ ὁ Μυσσέ διέχεον νεανικὸν ἐνθουσιασμόν· ἡ Γεωργία Σάνδη ἐξείλιπτε τὰς τολμηρὰς θεωρίας αὐτῆς· ὁ Λίστ ἐν τῷ ζῳηρῷ βίῳ αὐτοῦ ὅτε μὲν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς λίμνης τοῦ Κόμου ἐν μέσῳ κιτρεῶν καὶ μύρτων, ὅτε δὲ ἐν πολυτελείῃσι αἰθούσαις τῶν Παρισίων, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ συγχρόνων Ἀσπασίων καὶ Ἀξιοθεῶν, ἔζη ὡς ἀχαλίνωτος ἰχνηλάτης τῶν ἀπολαύσεων τοῦ βίου κατὰ τὰς περιγραφὰς τὰς ἀνευρισκομένας ἐν ταῖς σελίσιν τοῦ *Δεκαήμερου* τοῦ Βοκκακίου· ὁ ἀβρὸς καὶ ρεμβώδης Σωπὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περικαλλῶν γυναικῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἐδίδασκε διὰ τοῦ κλειδοκυμβάλου αὐτοῦ τοῦ συστήματος Πλέγελ ὅτι ἐν τῷ ἔρωτι, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει ὑπάρχει βαθύτερον αἴσθημα τοῦ τέως ὑπὸ τοῦ κόσμου ἀντιλαμβανομένου.

Ἦτο ἐποχὴ αἰγλήεσσα, μεστὴ παραφόρου ρομαντικότητος, μεγάλων ἔργων καὶ ἔτι μείζονος ζωτικότητος. Ἡ τευτονικὴ νεολαία ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν σελίδων τοῦ Γκαϊτε ἀπειργάζετο θαύματα, αἱ δὲ τῶν Παρισίων αἴθουσαι ἀπήστραπτον πληρούμεναι ὑπὸ σθεναρὰς καὶ ἐνθουσιώδους νεότητος ἐγκλειούσης πᾶν ὅ,τι ἔξοχος διάνοια, εὐφυΐα, τέχνη, ἀκμὴ ἡλικίας καὶ ἐλπίς ὑπόσχεται.

Ἐν ταῖς γερμανικαῖς αἰθούσαις τῶν διαλέξεων, τοῦ δημοσίου βίου, ἐν ταῖς οἰκογενειακαῖς ἀναστροφαῖς καὶ τοῖς γραφείοις τῶν ἐκδοτῶν παρετηρεῖτο μεγάλη ἀλλοίωσις καὶ ἀκμαία δράσις πάντων τῶν στοιχείων τῆς ζωτικότητος καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Ὁ Μένδελσων συνέγραφε συνθέματα ἐπὶ συνθεμάτων καὶ ἕκαστον ἐπόμενον ἦτο θαλερώτερον καὶ περιπαθέστερον τοῦ προηγουμένου· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ ἐν ὁδῷ *Λειψίας* περιλαμποῦς λέσχης, διμορφοῦτο τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο συναίσθημα τῆς τέχνης, οὗ τὴν ἐπίδρασιν φέρουσι καὶ οἱ ἡμέτεροι χρόνοι.

Ὁ Βέμπερ ἐπέρανε τὰ συνθέματα αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ Freischütz καὶ τοῦ Oberon, μέσῳ χρώμενος τῇ μουσικῇ, ἐδίδασκε τὸν κόσμον τὴν εὐνοϊαν τῶν ὑπὸ τῆς ρομαντικῆς σχολῆς ἐπενεχθεισῶν εἰς πάντα μεταβολῶν.

Ὁ Σοῦμαν, κεκυφὸς πρὸ τοῦ γραφείου του, μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἔγραφε τὰς σελίδας τῆς *Μουσικῆς Ἐφημερίδος* (Musik Zeitung) πρὸς διάπλασιν τοῦ φρονήματος τῶν ὁμοειθῶν του κατὰ τὰς εὐρυτέρας καὶ ἀληθεστέρας ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καταγγέλλων τὸ ψευδὲς καὶ νόθον, βοηθῶν τὴν νεωτέραν γενεάν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν μεγάλων

ιδεῶν καὶ ἐνθαρρύνων πάντα εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀχωρίστως συμβαδίζοντος μετὰ τοῦ εὐγενοῦς, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐν τῇ τέχνῃ· ταυτοχρόνως δὲ διὰ τῶν συνθεμάτων του ἐκληροδοτεῖ τοῖς μεταγενεστέροις ἀκένωτον θησαυρόν.

Ὁ Βετῶβεν καὶ ὁ Σούβερετ ἀνεπαύοντο ἐν Βάριγκ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πέριξ λόφων, ὁ δὲ γερμανικὸς λαὸς μόνον τότε ἤρχιζε νὰ κατανοῇ καὶ αἰσθάνηται τὴν ἡδύτητα τῶν ἀθανάτων ἔργων τοῦ Βετῶβεν.

Ὁ κύκνος τοῦ Πεζάρου καὶ ὁ περιπαθὴς ἐφάμιλλος αὐτοῦ Βελλίνης, προήγαγον εἰς φῶς νέαν γενεάν ἀοιδῶν, οἱ οἱ Μάριος, Γκρίτσι, Μαλιβράν, Ζουλίνοι, Πάστα, Λαπλάς πρωτεύσαντες ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἀνυπέβλητοι μείναντες μέχρι τοῦδε ὡς ὑποκριταί, καλλιτέχναι καὶ ἀοιδοί.

Ὁ Ἔρνοστ διεδέξατο τὸν Παγανίνην καὶ ὁ Λίστ, ὁ λίαν ἐπιτυχῶς ὑπὸ τινος τῶν συγχρόνων του παραβληθεὶς πρὸς μετέωρον, εἰ μὴ συνεκρατεῖτό που, ἐξετόξευε κατὰ διαλείμματα τὰς ἀκτῖνας τῆς μεγαλοφυΐας του ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, γοητεύων πάντας διὰ τῆς χάριτος, τῆς ἀφειλείας, τῆς οὐξύτητος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ καταλείπων πανταχοῦ θαυμασμόν καὶ πόθον τῆς ἐπανόδου του. Ἦτο τότε εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς φήμης του· ἦτο τὸ εἶδωλον τῶν μουσολήπτων, τῶν συναναστροφῶν, τοῦ δημοσίου καὶ, δίκην ἡλίου, ἐπεσκίαζε πάντα ἄλλον ἀστέρα. Ἀπίστευτον ἐφαίνετο ὅτι ὅμοιος αὐτοῦ ἡδύνατό ποτε νὰ ὑπάρξῃ καὶ ὅτε ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ρωσσίας διεδόθη περὶ ὑπερφυοῦς κλειδοκυμβαλιστοῦ παιδός, ἀκαταγωνίστου ἐν τῇ ἐκτελέσει, μετὰ χλευασμοῦ ἠκούσθη ἡ διάδοσις αὐτῆ. Οὐχ ἦττον ὅμως, ὅτε κατὰ τὸ 1841—42 ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν ἐξῆλθε μετὰ τοῦ διδασκάλου του Βιλουὲν εἰς πρώτην μουσικὴν περιοδείαν, κατεδείχθη ὅτι ἡ φήμη αὐτῆ δὲν ἦτο καυχησιολογία θεατρῶνου ἢ δημοσιογραφικὸς μῦθος.

Ἐν ἀρχῇ ὁ Ρουβινστάιν μετέβη εἰς Παρισίους καὶ τοῦτο ἦτο σπουδαιότατον γεγονός ἐν τῷ βίῳ τοῦ νεαροῦ καλλιτέχνου, διότι ἐν Παρισίοις συνήνητησεν οὐ μόνον τὸν μέγιστον τῆς ἐποχῆς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ κλειδοκυμβαλίζεον, ἀλλὰ καὶ τὸν διασημώτατον διὰ τὸ ὄργανον τοῦτο συνθέτην, τὸν Λίστ καὶ τὸν Σωπὲν.

Ἡ ἐντύπωσις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Λίστ ἐπὶ τοῦ Ρουβινστάιν ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρά, ὥστε, ὡς αὐτὸς ἀφηγεῖτο, δὲν ἡδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυά του. Καὶ ὁ Λίστ παρέστη εἰς τὴν συναυλίαν τοῦ Ρουβινστάιν καὶ, ὡς ὁ Βετῶβεν ἐνηγκαλίσθη τὸν Λίστ, ὅτε οὗτος τὸ πρῶτον ἐπαιξεν, οὕτω καὶ ὁ Λίστ ἐγερθεὶς ἐνηγκαλίσθη τὸν Ρουβινστάιν, κηρύττων αὐτὸν δημοσίᾳ διάδοχον καὶ συνάδελφον αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Σωπὲν, οὗτος προσεκάλεσε τὸν Ρουβινστάιν εἰς

τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καί, ἀφοῦ ἤκουσε τεμάχια τινὰ ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τοῦ νεαροῦ καλλιτέχνου, ἐκάθισε καὶ αὐτὸς πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ ἐξετέλεσεν ἐκ τῶν ἰδίων του ἔργων ἐπιχαρίτους τινὰς *μαζούρκας*. Ἐν γένει ἢ ἐν Παρισίοις διαμονὴ ἦτο μέγα γεγονός ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ρουβινστάιν καὶ μετὰ λύπης οὗτος ἐγκατέλιπε τοιαύτην λαμπρὰν σκηνὴν ὅπως μεταβῆ εἰς ἄλλας πόλεις.

Ἐν Λονδίῳ, διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, κατηνάλωσεν ἑβδομάδας τινὰς παίζων ἐν ἰδιωτικοῖς μεγάροις πρὶν ἐκτελέσῃ συναυλίαν, καὶ παραδόξως πως ὁ νεαρὸς καλλιτέχνης ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ τοῦ Λονδίνου ἐπισκέψει αὐτοῦ ἐλαχίστης μνείας ἠξιώθη ὑπὸ τοῦ τύπου, τοῦθ' ὅπερ ἀποδοτέον ἴσως εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὐρίσκετο ἐν Λονδίῳ ὁ Μένδελσων. Ὁ Ρουβινστάιν ἠκροάσατο αὐτοῦ κρούοντος τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὄργανον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὁ δὲ Μόσλες, ὃν καθ' ὀλοκληρίαν ἀπησχόλει τότε ἢ ἐν Λονδίῳ παρουσία τοῦ Μένδελσων, ἔγραψεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ «ρώσσου παιδός, οὗ οἱ δάκτυλοι ἐλαφροὶ ὡς πτερόν καὶ ἰσχυροὶ ὡς δάκτυλοι ἀνδρός». Ὁ Ἐξεταστής ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ρωσικὸν θαῦμα*» περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἔγραψε τὰ ἑξῆς:

«Ρώσσος παῖς, ὀνόματι Ἀντώνιος Ρουβινστάιν, γεννηθεὶς ἐν Μολδαυίᾳ, μὴ συμπληρώσας εἰσέτι τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, εὐρίσκεται καὶ ἀπὸ τινων ἑβδομάδων διαμένει ἐν Λονδίῳ μετὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ κ. Βιλουέν, ὅπως παράσχῃ τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ δείγμα τῆς ἐκτάκτου ἰκανότητος αὐτοῦ, καίτοι μέχρι τοῦδε δὲν ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ δημοσίου. Ἐν ἰδιωτικαῖς συναναστροφαῖς κατέδειξε τὴν περὶ τὸ κρούειν τὸ κλειδοκύμβαλον δύναμιν αὐτοῦ καὶ ἐπεσπάσατο τὸν θαυμασμὸν οὐ μόνον τῶν προθύμως καὶ εὐχερῶς ἐκπληττομένων ὑπὸ πρῶϊμων μεγαλοφυῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν μουσικοδιδασκάλων τῶν κρινόντων ὑπὸ μόνον τεχνικὴν ἔποψιν. Ὁ παῖς οὗτος ὁ κατὰ τὰ ἄλλα λίαν μικρὸς ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ ἀσθενοῦς κράσεως, ἔχει τὴν κεφαλὴν εὐρείαν καὶ ἐκτελεῖ διὰ τῶν μικρῶν του δακτύλων αὐτὴν ἐκείνην τὴν μουσικὴν, ἐν ἣ διέπρεπεν ὁ Τάλβεργ, καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὁποίας ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ἐλέγετο, ὅτι ὁ διάσημος οὗτος καλλιτέχνης ἐπροικίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως ὑπὸ πέντε δακτύλων καὶ δύο ἐν ἐκάστῃ χειρὶ ἀντιχείρων θετομένων εἰς κίνησιν ὑπ' ἀτμομηχανῆς. Ἠκούσαμεν τοῦ Ρουβινστάιν ἐκτελοῦντος τοιαῦτά τινὰ μουσικὰ ἔργα καὶ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν τὴν ἀπταιστον ἀκρίβειαν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, τὴν δύναμιν δι' ἧς, κατὰ πρωτοφανῆ φυσικὸν δῶρον, κατορθοῖ ν' ἀντλή μῦικὸν σθένος, ὅπερ ὁ κρίνων ἐκ τῆς ὄλης

σωματικῆς κατασκευῆς καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν βραχιόνων καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐδέποτε θὰ τῷ ἀπέδιδε. Πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν ἀγαπώντων τὴν ἐλαφρὰν μουσικὴν ἀνέκρουσε συνθέματά τινὰ ἐκ τῶν τοῦ Λίστ, Τάλβεργ, Χέρτσ κτλ., ἀλλ' ὅταν ἔχη πρὸ αὐτοῦ ἀκροατὰς ἀποκλειστικῶς γνώστας τῆς μουσικῆς, προτιμᾷ τὰ ἐμβριθῆ συνθέματα τῆς παλαιᾶς γερμανικῆς σχολῆς—τὰς σοφὰς καὶ δυσχερεῖς ἐμπνεύσεις τοῦ Σεβαστιανοῦ Μπάχ καὶ Χάνδελ καὶ πάντα ταῦτα ἐκτελεῖ μετ' εὐχερείας καὶ ἀκριβείας ἀπροσπελάστου εἰς πολλοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν μουσικοδιδασκάλων, τὸ δὲ θαυμαστότατον, ἐκτελεῖ πάντα ταῦτα χωρὶς νὰ ἔχη πρὸ αὐτοῦ τετράδιον, ἀλλ' ἐκ μνήμης, προσὸν τοσοῦτον, ὡς φαίνεται, ἀνεπτυγμένον παρ' αὐτῷ, ὅσον σπανίως ἀπαντᾷ καὶ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διὰ μακρὰς ἀσκήσεως προσπαθήσαντας νὰ ἀποκτήσωσιν αὐτό. Συνιστῶμεν τὸ θαῦμα τοῦτο—ὅπερ καὶ πράγματι τοιοῦτον—οὐ μόνον εἰς τοὺς ἐραστὰς τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς φυσιολόγους καὶ ψυχολόγους τοὺς διὰ τῶν παρατηρήσεών των δυναμένους ἴσως νὰ εὐρύνωσι τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις καὶ ἐπιχύσωσι φῶς τι ἐπὶ τοῦ τόσον ἀκατανόητου ὅσον καὶ ἐνδιαφέροντος καὶ ἔστιν ὅτε θλιβεροῦ θέματος τῆς πρῶϊμου μεγαλοφυῆς συνδυαζομένης, ὡς καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, μετὰ μερικῆς προώρου δυνάμεως».

Ὁ γράψας τὰ ἀνωτέρω κ. Αἴρτων, ἦτο καλὸς μουσικὸς, εὐπαίδευτος καὶ ἀνεξάρτητος κριτικὸς, ὡς παρὰ τοῦ Ἑλλὰ μανθάνομεν, καὶ ἐν ἄλλαις δ' εὐκαιρίαις ὁ Αἴρτων γράφων ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτοῦ περὶ τοῦ Ρουβινστάιν ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀληθῆς θαῦμα.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπιτυχία τῆς συναυλίας τοῦ Ρουβινστάιν δὲν ἦτο τοσοῦτον μεγάλη ὅσον προσεδοκάτο. Οἱ ἐν Λονδίῳ ἦσαν τότε ἀποκλειστικῶς προσηλωμένοι εἰς τὸ εἶδωλον αὐτῶν, τὸν Μένδελσων, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὀλίγον διέθετον χρόνον ὅπως ἀκούσωσιν ἄλλα μουσικὰ θαύματα. Ὅπωςδὴποτε μεγίστη ἦτο ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ρουβινστάιν ἐν ἰδιωτικαῖς συναναστροφαῖς καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῷ κ. Ἑλσεγερ, μεγάλῳ προστάτῃ τῶν ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ Χρόνου.

Εἶτα ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ διδάσκαλός του ἐξηκολούθησαν τὴν περιοδείαν αὐτῶν, ἐπεκταθεῖσαν εἰς Νορβηγίαν, Σουηδίαν, Δανίαν, Γερμανίαν, Αὐστρίαν καὶ Γαλλίαν· πανταχοῦ δ' ἔτυχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς, ὁ δὲ Σουμαν ἐν τῇ *Μουσικῇ Ἐφημερίδι* αὐτοῦ γράφει περὶ «Oudine,» μελέτης ἐπὶ κλειδοκυμβάλου Op. I. ὑπὸ Ἀντωνίου Ρουβινστάιν, ἀποκαλῶν αὐτὸν «ἕξοχον παιδίον κτησάμενον ἤδη μεγάλην κλειδοκυμβαλιστοῦ φήμην.»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιοδείας ταύτης ἦτο ἡδη δωδεκαέτης καὶ

οὐχὶ ὡς ἔνιοι γράφουσι περίπου δωδεκαέτης. Πάντα τὰ μουσικὰ λεξικά καὶ αἱ βιογραφικαὶ σημειώσεις ἐσφαλμένως παρέχουσι τὴν χρονολογίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ρουβινστάιν, τοῦτο δὲ προέρχεται παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὅστις μέχρι πρό τινων ἐτῶν ἔλεγεν ὅτι ἐγεννήθη τὴν 18/30 Νοεμβρίου καὶ οὐχὶ τὴν 16/28, ὡς ἀναφέρουσι τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τοῦ Βεσβοτινέσι καὶ μόλις ἐσχάτως εἶχεν ἀνακαλύψει ὅτι οὐχὶ κατὰ τὸ 1830 ἀλλὰ κατὰ τὸ 1829 ἐγεννήθη. Ἐτερον σφάλμα ὄλων τῶν λεξικῶν εἶνε ὅτι ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν Ἀντώνιον Γρηγόριον Ρουβινστάιν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς Ἀντώνιον Ρουβινστάιν. Τὸ σφάλμα τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ρωσίᾳ ἐπεκράτει ἔθιμον νὰ δίδηται εἰς τὰ τέκνα τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ Ἀντώνιος Γρηγοριόβιτς ἢ καὶ ὅταν αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν ὑπογράφηται «Α. Γ. Ρουβινστάιν» οὐδὲν ἄλλο σημαίνει εἰμὴ ὅτι ὁ Ἀντώνιος εἶνε τέκνον τοῦ Γρηγορίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Βίος ἐν Βερολίῳ. Ἐγκατάστασις ἐν Ρωσίᾳ.

Κατὰ τὸ 1843 ἡ κυρία Ρουβινστάιν, γυνὴ δραστηρία καὶ πλήρης πεποιθήσεως οὐ μόνον ἐπὶ τὸ τάλαντον τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῆς υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου, τοῦ Νικολάι, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἦτο καλλιτέχνης ἐπισκιασθεὶς ὑπὸ τῆς τὰ πάντα κατακλυζούσης φήμης τοῦ ἀδελφοῦ, μετέβη μετὰ τῶν δύο τούτων τέκνων εἰς Βερολίνον ἵνα συμβουλευθῇ τὸν Μέγερθερ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν. Ὁ Μέγερθερ, ὡς θὰ ἔπραττε καὶ πᾶς ἄλλος, ἔδωκεν αὐτῇ τὴν προχειροτάτην καὶ ἀρίστην συμβουλήν, ταύτη δ' ἀκολουθήσασα καὶ ἡ κυρία Ρουβινστάιν ἔμεινεν ἐν Βερολίῳ, ἔνθα οἱ δύο ὑπερφυεῖς παῖδες ἐγένοντο μαθηταὶ τοῦ διασήμεου μελοποιοῦ καθηγητοῦ Δέεν.

Παρ' αὐτῷ αἱ πρόοδοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ταχεῖαι, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ Νικολάι, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1846 ἡ κυρία Ρουβινστάιν, λαβοῦσα τὴν εἶδησιν ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς ἠσθίνει, ἐπανέκαμψεν ἐν σπουδῇ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Νικολάι εἰς Μόσχαν, ἔνθα εὔρε τὸν σύζυγον νεκρόν.

Ἐκτοτε νέα περίοδος βίου ἄρχεται διὰ τὸν Ἀντώνιον, διότι ὅτε ἐξεκαθαρίσθη ἡ περιουσία τοῦ πατρὸς, κατεφάνη ὅτι ἐλάχιστα ὑπελείποντο διὰ τὰ τέκνα καὶ τὴν οικογένειαν. Οὕτω δὲ ὁ Ἀντώνιος, ὁ μείνας ἐν Βερολίῳ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους τῆς ἡλικίας εὐρέθη ἠναγκασμένος νὰ κτάται μόνος τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ἀπελθὼν ἐκ Βερολίνου μετέβη εἰς Βιέννην, ἔνθα διδάσκων διέτριψε μέχρι τοῦ 1847. Εἶτα ἐπεχείρησε περιοδεῖαν ἀνὰ τὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ πλαγιαλιστοῦ

Χάιντλ. Ἄλλ' ἐπῆλθον χαλεπώτεροι καιροὶ καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Βερολίνον μετὰ μεγάλων προσδοκιῶν καὶ εὐρείας φιλοδοξίας. Τὰ πάντα ὁμως προσέκοψαν εἰς τὸ κενὸν τοῦ βαλαντίου. Ἡ δυσχερὴς θέσις τοῦ τότε ἐφήβου Ρουβινστάιν παρεῖχε νέον χρωματισμὸν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὰς πανηγυρικὰς ὑποδοχὰς δι' ὧν ἐχαιρετίσθη ὁ ὑπερφυεὴς παῖς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην περιοδείᾳ.

Ἐν τούτοις αἱ περιστάσεις ἀπέβαινον δεινότεραι· ἡ τύχη ἐδείκνυτο αὐτῷ δυσμενεστέρα ἐν Βερολίῳ ἢ ἐν Βιέννῃ, καθότι ἡ χώρα ἐταράσσεται ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων διαμαχῶν τοῦ 1848, καθ' ἃς ὑπὸ τὴν κατακλύζουσαν τὰ πάντα πολιτικὴν ἔξαψιν, οὐδεμίᾳ προσοχῇ ἐδίδοτο εἰς καλλιτεχνικὰ ἔργα, ὥστε ὁ Ρουβινστάιν ἐν τῇ ἀπέλιπιδι θέσει αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμβούργον καὶ ἐκεῖθεν ἀποπλεύσῃ εἰς Ἀμερικὴν.

Ἀτυχῶς ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τῆς εἰς Ἀμερικὴν μεταβάσεως, διότι καίτοι ἀφίκετο εἰς Ἀμβούργον, οἱ φίλοι ἀπέτρεψαν αὐτὸν τοιαύτου διαβήματος καὶ ἐπόμενος ταῖς συμβουλαῖς αὐτῶν, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐπανέκαμψε κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1848 εἰς Πετροῦπολιν.

Ἐν ταῖς ρωσικοῖς μεθορίοις συνέβη αὐτῷ ἀπρόοπτον, ὅπερ ὑπερβολικῶς μὲν χρωματίζεται ἐν ταῖς διαφόροις βιογραφίαις τοῦ μεγάλου κλειδοκυμβαλιστοῦ, ἀλλ' ὅπερ, καίπερ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἡμίσητα ἐπικίνδυνον, μετεῖχε σοβαρότητος καὶ παρέσχεν ἰκανὰς ἐνοχλήσεις τῷ νεαρῷ καλλιτέχνῃ. Ὁ Ρουβινστάιν, ὡς συνειθίζουσιν οἱ νεαροὶ μουσικοὶ, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ πελωρίων διαστάσεων κιβώτιον πλήρες τετραδίων μουσικῶν συνθεμάτων. Αἱ διαστάσεις καὶ τὸ βάρος τοῦ κιβωτίου διήγειρον τὰς ὑπονοίας τῶν ἐν ταῖς μεθορίοις κλητῆρων τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας καὶ τὰ πάντα κατεσχέθησαν οὐχὶ δὲ καὶ ἀλόγως, καθόσον μέσον τῶν ἀναρχικῶν πρὸς εἰσαγωγὴν ἀπηγορευμένων ἀντικειμένων εἰς Ρωσίαν ἦτο τὸ εἰσάγειν τοιαῦτα ὑπὸ τὸ κάλυμμα μουσικῶν τετραδίων.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς δυσარέστους φήμας· διεδόθη ὅτι ὁ Ρουβινστάιν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ὅτι ἔμεινε καθειργμένος ὀλοκλήρους μῆνας, ὅτι θ' ἀπεστέλλετο εἰς τὴν Σιβηρίαν ἂν κατὰ καλὴν τύχην ὁ κόμης Βιελόρσκι, μουσικὸς Μαικήνας τῆς ἐποχῆς ταύτης, δὲν ἐμάνθανε τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχε ὁ νεαρὸς φίλος του καὶ δὲν ἐπενέβαινε καὶ διέσωζεν αὐτὸν ἐγκαίρως. Τοιαῦτα καὶ παραπλήσια διεδίδοντο, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι τὰ μουσικὰ συνθέματα κατεσχέθησαν καὶ ἔμειναν ὑπὸ κατάσχεσιν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν ἀπέκαμε ν' ἀναζητῇ αὐτὰ καὶ ἤρξατο ὀλο-

σχερῶς νὰ τὰ λησμονῆ, ὅτε ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ τοῦ Βερνάρδου βιβλιοπωλείῳ μουσικῶν ἔργων τὸν ἠρώτησέ τις ποῖα ἦσαν τὰ μουσικὰ συνθέματα τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομά του, κατ' εἰδοποίησιν τῆς Ἐφημερίδος τῆς Ἀστυνομίας, δημοπρατούμενα· διότι, ὡς τοῦτο τακτικῶς συνέβαινε, ἡ Ἀστυνομία διὰ τοιούτων δημοσιεύσεων προειδοποιεῖ τοὺς κυρίους τῶν πωλουμένων ἀντικειμένων ἵνα οὗτοι ἐγκαίρως προσέλθωσι καὶ τὰ διεκδικήσωσιν. Ὁ Ρουβινστάιν ἐμνήσθη τότε τῶν μουσικῶν αὐτοῦ συνθεμάτων καὶ ἔσπευσε εἰς τὴν Ἀστυνομίαν πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργά· πάντα πλέον εἶχον πωληθῆ εἰς διαφόρους παντοπωλάς, ἢ βουτυροπώλας καὶ οὐδέποτε πλέον ἐπανεῖδεν αὐτὰ.

Ὁ Ρουβινστάιν ἀφίκετο εἰς Πετρούπολιν ἔχων, οὕτως εἰπεῖν, συνοδοιπόρον τὴν χολέραν, ἣτις ἀκριβῶς τότε, κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ 1848 ἐνέσκηψεν ἐν Ρωσσίᾳ καὶ ὁσημέραι ἐπετείνεται. Ὁ Ρουβινστάιν εὐτυχῶς διέφυγε τὴν νόσον καὶ τῇ 21 Νοεμβρίου παρέστη ἐν τῇ δοθείσῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Λυκείου Πέτρου καὶ Παύλου συναυλίᾳ ὑπὸ τοῦ διασῆμου Βιετάν, καθ' ἣν οἱ δύο καλλιτέχναι ἐξετέλεσαν *σονάταν* τοῦ Μπάχ ἐπὶ τετραχόρδου καὶ κλειδοκυμβάλου.

Περὶ τῆς συναυλίας ταύτης ὑπάρχει ἀφήγησις τις, ἐὰν μὴ τι ἄλλο, θυμηθῆσαν προκαλοῦσα, δημοσιευθεῖσα δὲ ὑπὸ κριτικοῦ τινος ὀνόματι Δάμκε, ὅστις ρίπτει τὰ βέλη του κατὰ τῶν δύο καλλιτεχνῶν. Ὁ Δάμκε ἦτο ὀξύχολος ἐπικριτὴς πεφουσιωμένος πῶς ἐπὶ ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ ἐμπνεύσεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα χρήσιμος ἀνὴρ ἐκ τῶν τότε ἐν Πετρούπολει καὶ οὐ μικρὸν συντελέσας εἰς τὴν διάπλασιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ δημοσίου μουσικοῦ αἰσθήματος. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν καὶ ὁ Βιετάν ἀνέγραψαν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῶν, ὅτι θὰ ἐξετέλουν *σονάταν* τοῦ Μπάχ ἐπὶ κλειδοκυμβάλου μετὰ τετραχόρδου, ἀλλὰ γινώσκοντες ἴσως τὰς τάσεις τοῦ δημοσίου καὶ θέλοντες ν' ἀρέσωσιν αὐτῷ, ἀντὶ τῆς ὅλης *σονάτας* ἐξετέλεσαν τὰ ζωηρότερα μέρη τῆς ἐν *Mi* *μείζονι σονάτας* καὶ τὸ γοργὸν μέρος τῆς ἐν *La* *μείζονι*, κατὰ τοῦ συμφυρμοῦ δὲ τούτου ἡ κριτικὴ ἐπετέθη μετ' αὐστηρότητος καὶ ὀξύτητος.

Ὁ Ρουβινστάιν τῇ 19 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔδωκε τὴν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ὡς παῖς ἐθαυμάσθη, πρώτην μουσικὴν αὐτοῦ συναυλίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς διόδου Νέβσκη, συμπράξει τοῦ Σουβερτ ἐπὶ βαρβίτου καὶ τῆς κυρίας Κόννιγκ διασῆμου ἀοιδοῦ ἐξ Ὀλλανδίας. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε τὴν πρώτην συναυλίαν του, οὐχὶ τὴν περίπυστον ἐν *Mi* ἐλάσσει τὴν νῦν καλουμένην πρώτην, ἀλλὰ πρωϊμωτέρα τινὰ συναυλίαν του ἐν *Fa* *μείζονι*, μῆπω ἐκδοθεῖ-

σαν, νῦν ἀπολεσθεῖσαν, ἴσως δὲ καὶ λησμονηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρουβινστάιν.

Ἡ συναυλία, κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν κριτικῶν, μὴδ' αὐτοῦ τοῦ Δάμκε ἐξαιρουμένου, ἦτο ἀξία κρείττονος τύχης. Ὁ Δάμκε ἰδίᾳ, ὁ μὴ εὐχερῆς εἰς ἐπαίνους, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐξαιρεῖ τὴν πρώτην συναυλίαν τοῦ νεαροῦ μουσικοῦ. Ἡ συναυλία αὕτη ταχέως ἐπεσπάσατο τὴν εὐνοίαν τοῦ δημοσίου καὶ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1849 ὁ Ρουβινστάιν ἐκ νέου ἐτέλεσε «τὴν ὡραίαν ταύτην συναυλίαν» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Δάμκε. «Ἀπασαί αἱ ρωσσικαὶ ἐφημερίδες ἀφιέρουν ἐκτενῆ ἄρθρα ἐκτιθέντα τὰ κατ' αὐτὴν καὶ φύλλον τι παραδόξως πῶς ἀπεκάλει τὸν Ρουβινστάιν **ξένον**.

Τῇ 9 Μαρτίου ὁ Ρουβινστάιν μετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Βιετάν δοθείσης συναυλίας καὶ τῇ 1 Μαΐου ἦτο εἰς ἐκ τῶν τεσσάρων ἐκτελεστῶν — οἱ τρεῖς ἄλλοι ἦσαν ὁ Λέβι, Δάμκε (ὁ κριτικὸς) καὶ ὁ Φράκμαν — τῶν ἀναλαθόντων νὰ ἀνακρούσωσι τὸ *Contrast* τοῦ Μόσλες.

Τῆς περιόδου τῶν συναυλιῶν κατὰ Μάιον περατουμένης, μετέβη ὁ Ρουβινστάιν τὸν Ἰούλιον εἰς Μόσχαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Νίζνι-Νοβογροῦδ καὶ ἄλλας ἐπαρχιακὰς πόλεις, ἐν αἷς μετὰ πάσης ἐπιτυχίας ἔδωκε συναυλίας.

Κατὰ τὰ ἔτη 1848, 1849 καὶ 1850 ἡ χολέρα κατεμάστιζε τὴν Πετρούπολιν, ἀλλ' οἱ τῆς Πετρούπολεως κάτοικοι παρὰ τὸν σπουδαῖον ἀριθμὸν τῶν θανάτων τῶν ἀναγγραφομένων ἐν τοῖς ἡμερησίοις χολερικοῖς δελτίοις, ἐπόμενοι τῇ ἀρχῇ «πίωμεν καὶ φάγωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθανούμεθα» ἐβίουσαν ὡσεὶ μηδὲν τὸ ἀπειλητικὸν ὑπῆρχε, καὶ μελοδράματα, συναυλίας, χοροὶ μετημερισμένων καὶ πάντα τὰ εἶδη τῶν διαχύσεων ἦσαν ἐν πλήρει ζωηρότητι.

Ὁ Χένσελ τότε ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ τοῦ σταδίου αὐτοῦ, ἦτο τὸ εἶδωλον καὶ ὁ θαυμασμὸς τοῦ λαμπροῦ ἀριστοκρατικοῦ σμήνους τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὁ Βιετάν, ὁ πρίγκιψ τῶν τετραχορδιστῶν, ὡς ἀπεκάλουεν αὐτὸν αἱ ἐφημερίδες, ἦτο κατὰ πάντα χειμῶνα τακτικὸς φοιτητὴς τῆς Πετρούπολεως καὶ τὸ ἰταλικὸν μελόδραμα διετέλει ἐν πάσῃ τελειότητι.

Κατὰ τὸ 1850 ὁ Μάριος, ἡ Γκριζι, οἱ Τάμερλικ καὶ Ταμβουρίνη ἔδρων ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα πεπληρωμένη ἦτο τοῦ ἐξἄλλου ἐκείνου καὶ νῦν ἀκαταλήπτου ἐνθουσιασμοῦ, ὃν τότε προῦκάλει τὸ ἰταλικὸν μελόδραμα. Αὐτὸς ὁ Ρουβινστάιν ὁμολογεῖ ὅτι δάκρυα τῷ ἀπέσπων οἱ γλυκεῖς τόνοι τῆς φωνῆς τοῦ Μαρρίου καὶ τῆς Γκριζι καὶ ἐξίσταται ἀναμιμνησκόμενος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συνέθετο τὸ πρῶτον μελόδραμά του *Δη-*

μητρι Δόνακοι και ἐν μεγάλη συναυλίᾳ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, ἐξετέλεσε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου τούτου. Ἄλλ' ὅποια μουσικὴ ἔορτὴ ἦτο ἢ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους, τῆ 17 Δεκεμβρίου, ὅτε ἐν τῇ συναυλίᾳ τῆς κυρίας Σάλομαν ὁ Τάμπερλικ, ὁ Ταμβουρίνι, ὁ Βιστὰν καὶ ὁ Ρουβινστάιν ἔδρασαν ὁμοῦ ἐν τῇ μεγαλοπρεπεστάτῃ τῶν μουσικῶν αἰθουσῶν, ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν εὐγενῶν! Ἐκτοτε ἐστερεώθη ἢ ἐν Πετροπούλει θέσις τοῦ Ρουβινστάιν καὶ πάντες ἀνεγνώριζον ἐν αὐτῷ νεαρὸν κλειδοκυμβαλιστὴν καὶ μελοποιὸν οὐ μόνον ἐκτάκτου ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι ἀναπτυσσομένης δυνάμεως. Τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς κοινῆς ταύτης γνώμης ἀναπαριστᾷ τὸ ἔτος 1852, καθ' ὃ οἱ κριτικοὶ ὡς ἐκ συνθήματος φαίνονται καταβάλλοντες πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἀνθραμιλλώμενοι τίς θὰ ὑπερακοντίσῃ τοὺς λοιποὺς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου ἐγκωμίοις.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1858 ἐξετέλεσε συναυλίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ Λίχτενταλ, ὃ δὲ φίλος αὐτοῦ Δάμκε, ἐν ὁρμῇ ἀκατασχέτου ἐνθουσιασμοῦ, τὸν προσεφώνησεν *ἀληθῆ καλλιτέχνην, φύσει καὶ θέσει τοιοῦτον*. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ Ρουβινστάιν ἐξετέλεσε τὴν συναυλίαν του μὴ λαβῶν ὑπ' ὄψιν τὴν δαπάνην καὶ μόνον ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν τέχνην καί, ὡς ὁ Δάμκε ἔγραψεν, οὐχὶ ὡς ἄλλοι χάριν ἀργυρολογίας· ὅτε δὲ ἀφίκετο ἢ στιγμῇ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν λογαριασμῶν, διὰ τὸν νεαρὸν καλλιτέχνην, καίτοι ἢ αἰθουσα ἦτο κατάμεστος ἀκρατῶν, οὐδὲν ἄλλο ὑπελείφθη ἢ ἡ τιμὴ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἤρκει, διότι εὖρε πρώτης τάξεως ὀρχήστραν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ συμφωνίας — δευτέρου αὐτοῦ συνθέματος — καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου τοῦτο ἐπόθει. Οὕτω λοιπὸν ὁ ἀστὴρ τοῦ Ρουβινστάιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνυψοῦτο. Ἐκέκτητο τὸ σπουδαῖον προσὸν τῆς ἐργατικότητος, τὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Γκαίτε ἐξυμνουμένον, καὶ τὸν χρόνον αὐτοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀφιέρου εἰς τὴν τέχνην.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 1852, τὸ πρῶτον μελόδραμά του *Δημήτρι Δόνακοι* ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας ἐν τῷ *Μεγάλῳ Θεάτρῳ*. Τῷ μελοδράματι τούτῳ ὁ Ρουβινστάιν ὀφείλει πολυτιμωτάτην ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ φιλίαν, τὴν μετὰ μάλα εὐπαιδευτοῦ καὶ περισπουδάστου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γυναικός, τῆς μεγάλης δουκίσσης Ἑλένης. — Γνώρισμα τῆς ὀξείας νοημοσύνης τῆς μεγάλης δουκίσσης εἶνε ὅτι εὐθὺς διέκρινε τὸν ἀληθῆ μαργαρίτην καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλιτεχνικῆς εὐφυΐας του, οὕτω δὲ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1852 ὁ Ρουβινστάιν προσεκλήθη ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐγκατέστη εἰς τὰ ἐν Καμενὸί Ὀστρόβ ἀνάκτορά της.

Εὐχερῶς συμπεραίνει τις πόσον εὐτυχῆς ἦτο ἐν αὐτοῖς ὁ νεαρὸς μου-

σικός. Τὰ ἀνάκτορα τῆς μεγάλης Δουκίσσης ἦσαν τὸ ἐντευκτήριον εἰς ὃ,τι ἐν παιδείᾳ, ἀκμῇ, καλλονῇ καὶ λαμπρότητι ἀνθρωπίνῃ ὑπῆρχεν ἐν Ρωσίᾳ ἢ ἐπεσκέπτετο αὐτὴν — εἶδος βασιλικῆς ἐπαύλεως Rambouillet — εἰς ὃ προσθετέον καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ τοπίου ἰδίᾳ ἐν ὧρα ἕαρος καὶ θέρους.

Οἱ μὴ ἐπισκεφθέντες τὴν Ρωσίαν δὲν δύναται νὰ μορφώσωσιν ἐνομοίαν τῆς ἀγριωπῆς, δροσοβόλου, γοητευτικῆς ὠραιότητος τοῦ θέρους βορειῶν κλιμάτων, τῶν διαυγῶν νυκτῶν, τῆς ζωηρότητος τῆς χλόης, τῆς λεπτότητος τῶν ἀνθέων καὶ τῶν φυλλωμάτων. Ἴδιᾳ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Καμενὸί Ὀστρόβ κείμενα, ὡς καὶ τὸ ὄνομά των δηλοῖ, ἐπὶ νήσου τοῦ Νέβα καὶ περιστοιχιζόμενα ὑπ' ἄλλων ἐξ ἴσου ἐπιχαρίτων νήσων, σκιαζόμενα ὑπὸ ἐλάτων καὶ ἄλλων δασυφύλλων δένδρων, φαιδρυνόμενα ὑπὸ τῶν ἄσμάτων τῶν ἀηδόνων καὶ κοσσύφων, πανταχοῦ παρέχοντα σκιάδας καὶ περιπάτους μονήρεις καὶ ἐπαγωγούς ἦσαν καὶ εἶνε εἶδος Ἀρκαδίας ἐν μικρογραφίᾳ καὶ κατ' ἐξοχὴν προσφυές ἐνδιαίτημα εἰς ρεμβώδεις καὶ ποιητικὸς χαρακτήρας, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς καλλιτέχνην, εἰς οὗ τὰς φλέβας σκιρτᾷ θερμὸν νεότητος αἷμα, αἰσθημά τι ἀορίστου μυστικισμοῦ καὶ ἐπιζητήσεως ἐν τῷ βίῳ καλοῦ, μὴ ἐξανθήσαν εἰσέτι ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ τῆς πείρας, ἀλλὰ μεστὸν ἐλπίδος καὶ πεποιθήσεως εἰς τὸ μέλλον, καθιστώσης τὴν ζωὴν μυχιαίτατον τῆς καρδίας ὄνειροπόλημα.

Ἐν τοιοῦτῳ ἐνδιαίτηματι ὁ Ρουβινστάιν τῇ αἰτήσει τῆς Μεγάλης δουκίσσης ἤρξατο συνθέτων τρία μελοδράματα, *Θωμᾶν τὸν παράφρονα*, τὴν *Ἐκδίχησιν* καὶ τὸν *Κυνηγὸν τῆς Σιβηρίας*, ἅπαντα ἐπὶ ρωσικῶν θεμάτων, διότι ἡ Μεγάλη δούκισσα ἦτο ἐνθουσιώδης λάτρις τῆς Ρωσσίας καὶ ἐμπλεως πεποιθήσεως ἐπὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς· ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ τῆς βασιλικῆς φίλης του, ἢ ἐλπίς καὶ πεποίθησις, αἱ ἐν Μόσχᾳ παιδιόθεν ἐμφωλεύουσαι ἐν τῇ καρδίᾳ του, ἀνέθαλλον εἰ πέρ ποτε ἰσχυραὶ καὶ ἀκμαῖαι.

Κατὰ τὸ 1853 ἐδημοσίευσεν τὰς δύο πασιγνώστους διὰ κλειδοκύμβαλον μελωδίας αὐτοῦ, ἐξ ὧν τὴν ἑτέραν, τὴν ὠραίαν μελωδίαν ἐν μείζονι ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Α. Α. Ὑψ. τὴν Μεγάλην δούκισσαν Ἑλένην. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν συναυλίᾳ ἐκτελεσθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἀνέκρουσε τὴν ἐν μείζονι τριωδίαν, τὴν ἐν *la* ἐλάσσονι *sonáta* διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον καὶ συνάμα τὸν μαργαρίτην τῶν ὄλων ἔργων αὐτοῦ, τὴν πασιγνώστον *sonáta* ἐν *fa* μείζονι διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ τετράχορδον, ἥτις ὁποῦδήποτε εἶνε γνωστὴ καὶ καλλιεργῆται μουσικῇ ἐκτελεῖται καὶ ἀκούεται πάντοτε μετ' εὐχαριστήσεως. Ἀναμφιβόλως εἰς τὸ

ἐξάισιον κάλλος τῆς *sonatas* ταύτης συνεβάλλετο πως καὶ ἡ ἔμπνευσις, ἣν ὁ Ρουβινστάιν ἤντλει ἐκ τῆς λαμπρότητος τῆς συναναστροφῆς τῶν λογίων ἀνδρῶν καὶ περικαλλῶν γυναικῶν τῶν συνδιαιτωμένων ἐν τοῖς ἐν Καμενὸν Ὀστρόν ἀνακτόροις τῆς Μεγάλῃς δουκίσσης καὶ ἐκ τῆς ὠραιότητος τῶν περὶ τὰ ἀνάκτορα τοπίων.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1853 παρατηροῦμεν ὅτι μετέβαλεν ἐπὶ τὰ κρείττω τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ ἐν Fa μείζονι συναυλίαν κατὰ τὸ *andante*, ἀλλὰ πάντοτε Ρουβινστάιν ὁ συνθέτης ἐπισκιαίνει Ρουβινστάιν τὸν κλειδοκυμβαλιστὴν.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ὁ Βάλφ διῆλθεν ἐκ Πετρούπολεως, ἔνθα οὐ μικρὰν ἐντύπωσιν κατέλιπον τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ ἔαρ, *Θωμᾶς ὁ παράφρων*, ἡ *Ἐκδίκησις* καὶ ὁ *Κυρηγὸς τῆς Σιβηρίας* ἐπερατώθησαν, τὸ πρῶτον δὲ τούτων ἐδιδάχθη μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἐν τῷ θεάτρῳ, ὅπερ βραδύτερον ἐκάη καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γηπέδου ἀνωκοδομήθη τὸ νῦν Θέατρον *Μαρία*. Τὰ ἄλλα μελοδράματα οὐδέποτε ἐδιδάχθησαν, χαθέντων τῶν χειρογράφων ἐν τῷ θεάτρῳ, ἀλλ' ὁ *Κυρηγὸς τῆς Σιβηρίας* διασώζεται καὶ νῦν ἐν Πέτερχωφ, ἐν αὐτῇ τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ρουβινστάιν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἀκαταπόνητος καλλιτέχνης παρεσκευάζετο εἰς μεγάλην περιοδείαν χάριν συναυλιῶν καὶ ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ ἐκ νέου ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῶν παιδικῶν αὐτοῦ θριάμβων καὶ καταδείξῃ τῷ κόσμῳ ὁποῖος ἀπέβη ὁ *ὑπερφυῆς παῖς*.

Πάντες οἱ χλευάζοντες τὰς πρωίμους μεγαλοφυίας ἄς ἀναλογισθῶσι πόσον φρονίμως θ' ἀπέφυγον κενὰς ἀπεραντολογίας, ἂν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅπως ἀπαριθμοῦσι τὰς ὑπερφυεῖς πρωϊμότητας τὰς μὴ κατόπιν δούσας καρπὸν τινα, οὕτω φαίνονται λησμονοῦντες ὅτι ὁ Τάσσοσ ἀπεστήθιζε καὶ συνέταττε ποιήματα ἐπταέτης· ὅτι ὁ Β. Πασχάλ μόνις ἐν ἡλικίᾳ ἕξ ἐτῶν ἔλυσε μόνος τὸ τριακοστὸν δευτερον πρόβλημα, τοῦ Εὐκλείδου· ὅτι ὁ Μότσαρτ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἡλικίαν συνέθετε συναυλίαν ἐπὶ κλειδοκυμβάλου καὶ ὅτι, σχεδὸν ἄνευ ἐξαιρέσεως, πάντες οἱ διάσημοι μουσικοὶ ἦσαν τοιαῦται πρωϊμότητες εἴτε ὡς ἐκτελεσται εἴτε ὡς συνθέται καὶ ἔσθ' ὅτε καὶ κατ' ἀμφοτέρα ὡς ὁ Βετῶβεν, ὁ Μπάχ, ὁ Χάνδελ, ὁ Σωπέν, ὁ Μένδελσον καὶ ὁ Λίστ.

(Ἔπεται συνέχεια).

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ¹

Γεωργία καὶ Κτηνοτροφία. Ἡ Γεωργία εἶνε κύριον μέλημα τοῦ πτωχοῦ καὶ ὑπὸ ἀναγκῶν πολλῶν περιστοιχιζομένου λαοῦ ὀθωμανῶν τε καὶ χριστιανῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ δὲν ἀκμάζει· διότι πάντες περιορίζονται εἰς τὴν ἐξαγωγήν καὶ παραγωγήν τσαούτης ποσότητος, ὅλα ἰκανῆ νὰ ἐπαρκέσῃ πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων μετὰ τινος περισσεύματος διὰ τὸ ἐπιόν ἔτος· καὶ τοῦτο ἐκ φόβου λιμοῦ, ὅστις οὐχὶ ἀπαξ ἐμάστισε τοὺς κατοίκους καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη. Σπείρονται μὲν γαῖαι πολλαὶ καὶ αἱ καλλίτεραι αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἦττον μένουσιν ἀκαλλιέργητοι οὐκ ὀλίγαι, καὶ αἱ ἦττον εὐφόροι. Πολλοὶ πάλιν γαῖαι ἐφάπαξ καλλιεργηθεῖσαι μένουσιν ἐπὶ ἔτη πρὸς ἀνάπαυσιν, ἔτεροι δὲ ἐτοιμάζονται πρὸς σποράν· καὶ ὁ λιπασμὸς αὐτῶν δὲν γίνεται τακτικὸς καὶ εὐμέθοδος. Ἡ ἀνάγκη μόνον καθίστησι τοὺς φύσει μαλακοὺς κατοίκους δραστηριοὺς ἐν τισὶ μέρεσι καὶ δὴ ἐν τοῖς περὶ τὴν Καισάρειαν χωριοῖς, ἔνθα αἱ γαῖαι ὑπόπετροι καὶ ἀμμώδεις οὖσαι χρῆζουσι περισσότερας ἐπιμελείας, κατ' ἔτος λιπάζονται, ποτίζονται δι' αὐλάκων καὶ ρυακίων, ἐπίτηδες κατὰ τάξιν καὶ καθ' ὥρας τακτὰς διανεμομένων τῶν πρὸς ποτισμὸν ὑδάτων εἰς ἕκαστον τῶν χωραφίων. Ὡς παρατηρήσαμεν ἡ γῆ καλλιεργεῖται δι' ἀρότρων ἐλαφρῶν μικρῶν ὑπὸ ζεύγους συνήθως μὲν βοῶν ἀλλὰ καὶ ἵππων συρομένων, τὸ δὲ ἄροτρον εἰσχωρεῖ εἰς ὀλίγον βᾶθος· ὥστε ἕκαστος ἐννοεῖ ὅτι βαθεῖαν σκαφήν καὶ ἐπιμελημένην σπανίως ἀπαντᾷ καὶ ὅτι ἄγνωστος ἐνταῦθα τυγχάνει ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀγροῦ πλείων τῆς μιᾶς συγχομιδῆς, δι' ἣν ἡ γῆ ἀδιακόπως παράγει, ὡς συμβαίνει ἐν Εὐρώπῃ. Οὐχ ἦττον ὁμολογητέον ὅτι κατ' ἔτος παρατηρεῖται τις πρόδος καὶ ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβολὴ τῆς ἡσιοδείου ταύτης καταστάσεως τῆς Γεωργίας.

Προϊόντων ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν· τούτοις προσθετέον καὶ τὸν κα-

¹ Συνέχεια· ἴδε προηγ. φυλλάδιον.

πνόν. Εἰς τὴν κτηνοτροφίαν δίδεται μείζων προσοχή οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἐπιτοπίου καταναλώσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξαγωγικῆς ἐμπορίας τοῦ ταριχευτοῦ κρέατος. Βόες καὶ πρόβατα τὰ ἰδιαίχοντα καὶ διακρινόμενα διὰ τὴν μεγάλην καὶ παχεῖαν αὐτῶν οὐράν, γνωστὰ μάλιστα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸ ὄνομα *Καραμάνια*, ὡς ἐκ Καραμανίας προερχόμενα, εἶνε ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς κτηνοτροφίας. Πρὸς βοσκὴν τῶν ζῴων λευμῶνες τεχνητοὶ δὲν ὑπάρχουσι πολλοί, σπανίως δὲ φυτεύεται *τριγύλλιον* πρὸς τοῦτο. Οἱ ποιμένες τούτου ἕνεκα ἀναγκάζονται κατὰ τὸ θέρος νὰ ἀπομακρύνωνται τῶν κοιλάδων καὶ νὰ ἐπιζητῶσι νομὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν διαφόρων βουνῶν καὶ ὄρεων ὑπὸ τὰ δροσερὰ ὕδατα τοῦ Ἀργαίου καὶ τὰς ροὰς τοῦ Ἄλυος, ὡς τοῦτο παρετηρήσαμεν καὶ ἡμεῖς τελευταῖον κατὰ τὴν εἰς *Zirđzi* δερὲ διὰ τοῦ *Τεκίρ* πρὸς τὸ Ἐβερέκ μεταβάσιν ἡμῶν ὑπὸ τὰς Α. ὑπωρείας τοῦ Ἀργαίου μεσοῦντος Ἰουλίου. Τὰς βοσκὰς ταύτας νέμονται δι' αὐτοκρατορικῶν φερμανίων οἱ *Τουρκομάνοι* (κοινῶς *Τουρμένιδες*), οἵτινες κατὰ Μάιον πανοικεῖ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καταλείποντες τὰς ἐν ταῖς πόλεσι καὶ χωρίοις κατοικίας αὐτῶν καὶ τὰ ποιμνία αὐτῶν μετὰ τῶν προστατευτικῶν κυνῶν καὶ τῶν φορτηγῶν ὄνων ἄγοντες, διατρίβουσιν αὐτόθι καὶ σκηνοῦσιν ἐν ἀνοικτοῖς πεδίοις, γλοεροῖς ὅμως καὶ καταφύτοις μέχρις Αὐγούστου. Ὑπὸ τὰς σκηνάς ταύτας δέχονται τοὺς ξένους αὐτῶν καὶ περιποιῶνται προσφέροντες ὕδωρ κατὰψυχρον, γάλα παχὺ ἄμ' ἀμελγόμενον, ὄξύγαλα καὶ νωπὸν βούτυρον.

Αἴγες σπανίζουσιν ἐν Ἀγκύρᾳ ὅμως καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἀγιάς, ὑποδικιῆσει τοῦ νομοῦ, ὑπάρχουσι πολλαὶ διακρινόμεναι διὰ τὸ μῆκος καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ ἐρίου αὐτῶν. Ἐκ τούτων τὸ πολυτελές *τιφτίκι*.

Ἄλλοι ὑπάρχουσιν ὀλίγοι· πλείονες ὡς χρησιμώτεροι οἱ ἵπποι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἵπποφορβεῖα· οἱ κάτοικοι χοίρους πάνυ ὀλίγους τρέφουσιν.

Ἐκ τῶν ἀγρίων ζῴων ἀπαντῶσι συνήθως *ἀλώπεκες*, *λύκοι* καὶ ἐνι-αχοῦ *ἄρκοι* μικραί.

Ἄγριος *ὄρις* δὲν ὑπάρχει, διότι αὐτὴ τὴν οἰκογενειακὴν χρῆσιν μόνον ὑπηρετεῖ.

Ἄγριος *σηροτροφία* μικρὰ καὶ σποραδικὴ τελεῖται· τούτου ἕνεκα περιποι-οῦνται καὶ τὰς συκομορέας, ὧν οὐχ ὑπάρχει ἀριθμὸς.

Διαίσεις φυσικὴ καὶ πολιτικὴ. Ἡ χώρα, ἐν ἣ συννητήθη ὁ μέγας Κύρος καὶ ὁ Κροῖσος, διηρέθη φυσικῶς ὡς ἐκ τῶν περιχλειόντων αὐτὴν ὄρεων καὶ τῶν διαρρέοντων ποταμῶν ὡς ἐξῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι :

α') Εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὴν πρὸς τῷ Ταύρῳ καὶ τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ.

β') Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ταύρου καὶ ἐπέκεινα αὐτοῦ.

γ') Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ἄλυος καὶ τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἄλυος.

Κατὰ τὴν πρώτην φυσικὴν διαίρεσιν διηρέθη καὶ πολιτικῶς, τουτέστιν εἰς τὴν Μεγάλην Καππαδοκίαν καὶ εἰς τὴν Ποντικὴν. Ἐγένετο δὲ ἡ διαίρεσις αὕτη κατὰ τὸν Στράβωνα ἐπὶ Περσῶν ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῆς χώρας, ἴσως διότι, ἂν μὴ σφαλλώμεθα, ἐπὶ Ἀριαράθου τοῦ Β', ὅτε κατελύθη τὸ Καππαδοκικὸν κράτος, ἡ Καππαδοκία ἦ τε πρὸς τῷ Πόντῳ καὶ ἡ Νότιος (=μεγάλῃ) διετέλου ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον. Οὕτω δὲ πολιτικῶς ἠνωμένην παρέλαβον τὴν Καππαδοκίαν οἱ Μακεδόνες καὶ δὴ ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέγας στρατηγὸς Περδικκας. Ἡ εἰς δύο ὅμως κράτη διαίρεσις ὑφίσταται μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τότε δὲ αἱ δύο σατραπείαι ἀνεδειχθησαν ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα κράτη, τὸ ὑπὸ Ἀριαράθην τὸν Γ' μέγα καὶ εὐρὺ καὶ τὸ ὑπὸ Μιθριδάτην τὸν Β' μικρὸν καὶ στενόν.

Καὶ ἡ μὲν πρὸς τῷ Ταύρῳ περιελάμβανε τὰς ἐξῆς δέκα στρατηγίας ἢ ἐπαρχίας, αἵτινες κατὰ τὸ παρακάτω διάγραμμα ἔκειντο :

Πρὸς Βορρᾶν

Ἡ Χαμαννὴ²

Ἐν τῷ κέντρῳ

B.) <i>Μοριμηνή</i> ⁵	<i>Σαρασινηή</i> ⁵	<i>Λαουναρσηνή</i> ⁷
N.) <i>Γαρσαυρῆτις</i> ⁴	<i>Κιλικία</i> ⁶	<i>Σαργαρανσηνή</i> ⁸

Πρὸς Νότον

<i>Τυαῖτις</i> ⁹	<i>Καταορία</i> ¹⁰	<i>Μελιτηνή</i> ¹¹
		Ἀραβηνή (Kiepert)

¹ Αἱ ἐπὶ Περσῶν.

² Κατὰ Kiepert (Atlas Antiquus Tab: IV) Chammanene, κατὰ Sprumer Menke (Atlas antiquus N° XXV) Chamannene. Νῦν Χαίμανα ἔτι καλεῖται.

³ Σήμερον *Ποζοῦκ δάβ*, ὑπὸ τὰς ΝΔ. ὑπωρείας τοῦ *Τοιτσέκ δάβ*.

⁴ Τὸ περὶ τὴν πόλιν *Ακ—σεραί* μέρος, ΝΑνατολικῶς τῆς *Τάττας* λίμνης.

⁵ Ἡ χώρα ἡ περὶ τοῦ *Κίρ* σελήρ.

⁶ Ἡ τῆς *Καισαρείας* χώρα καὶ ἡ περὶ τὸν Ἀργαῖον.

⁷ Ἡ περὶ τὸ *Ἀραπκίρ* χώρα ἴσως. Ταύτης ΒΔ ἡ *Μικρὰ Ἀρμενία*.

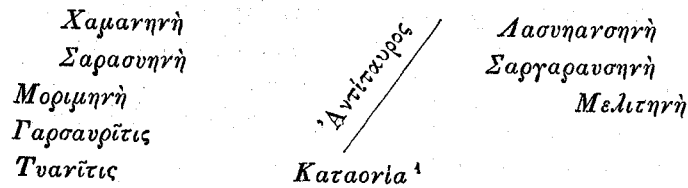
⁸ ΝΔυτικῶς τῆς *Σεβαστείας*.

⁹ Ἡ περὶ τὴν *Νίγδην* καὶ τὰ ἀρχ. *Τόατα* (*Κιλισσέρ χισσάρ*) χώρα.

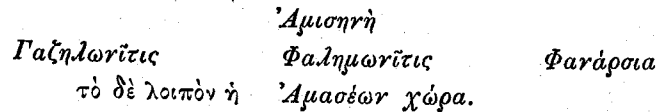
¹⁰ Ἡ περὶ τὰ *Κόμανα* τὰ Καππαδ. χώρα, περὶ ἧς ἐν Στράβωνι.

¹¹ Ἡ περὶ τὴν σημερινὴν *Μελιτηνὴν* (*Μαλάτιαν*).

Ἡ κατ' ἄλλην διαίρεσιν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν Ἀντίταυρον ἔχομεν νέον διάγραμμα τὸδε:

Ἡ δὲ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία διηρεῖτο ὡδε:
 Ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄλυος.

Ἡ Καππαδοκία μετὰ τὸν Ἀσοῦρ-ραβ-ἄμαρ βασιλεία τῶν Ἀσσυρίων ἔμεινεν ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος² περὶ τὰ 1030 π. Χ. Ἐπὶ τοῦ Κναζάρου νικητοῦ τῆς Νινευῆ αἱ πρὸς Δ. τοῦ Εὐφράτου τουρανικαὶ φυλαὶ ἐξεδέσθησαν πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸν Καύκασον καὶ ἀντικατέστησαν ὑπὸ λαῶν φρυγικῆς καταγωγῆς ὡς τῶν Ἀρμενίων καὶ ἱρανικῆς ὡς τῶν Καππαδοκῶν. Ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάπου αὕτη ἀπετέλει τὴν 12ην σατραπείαν ἐκ τῶν 23 ἐν ὄλῳ τοῦ Περσικοῦ κράτους³ περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν κεντρικὴν χώραν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοῦ Ταύρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πρὸς Βορρᾶν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου τούτου βασιλέως ἔτη τὸ Περσικὸν κράτος διηρεῖτο εἰς τριάκοντα καὶ μίαν σατραπείαν. Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ φαίνεται ὅτι ἡ Καππαδοκία εἰς δύο διηρέθη ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐκτάσεως⁴.

Ἡ διὰ τῆς Καππαδοκίας ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπήνεγκε τὴν τελείαν κατάλυσιν τοῦ καππαδοκικοῦ κράτους. Κατὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Μακεδονικῆς αὐτοκρατορίας, ἦτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, καθ' οὗ οἱ Καππαδόκες ἐπολέμησαν ἐν Γρανικῷ

¹ Καὶ κατ' ἄλλην διαίρεσιν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν Καππαδοκίαν ὡς πρὸς τὸν Ταύρον. Ταύτην ὅμως εὐρομεν παρατηροῦντες παρὰ Στράβωνι IB', 534.

² Προχείρως ὅρα ἐν Maspero Hist. Ancienne des peuples d'Orient, édit. 3ème σ. 285, 342 καὶ 478. Πρβλ. καὶ Ἡροδότου Α', 103 κ. ἐ. Γ', 90—97.

³ Πρβ. Ἡροδ. Γ', 90 — 95 ἀριθμοῦνται εἴκοσι σατραπείαι. Παρὰ Maspero ἐνθ' ἄνωτέρω σ. 544, εἴκοσι καὶ τρεῖς.

⁴ Καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένετο νέα διαρρύθμισις τῶν ἐν τῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ σατραπειῶν, περὶ ὧν δὲν εἶνε νῦν ὁ λόγος.

συνταχθέντες τοῖς Πέρσαις καὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης αὐτῷ ἀνθιστάμενοι, ἡ Καππαδοκία προσωρίσθη διὰ τὸν Εὐμένην. Ἄλλ' Ἀριαράθης ὁ Β' ἠρνήσατο νὰ παραδώσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ τῷ Εὐμένει μέχρις οὗ τῷ 322 ἐξηναγκάσθη πολέμῳ πρὸς τοῦτο. Ὁ Ἀριαράθης ζωγρηθεὶς ἐφρονεῖθη, μετὰ ἐξαετίαν ὅμως καὶ ὁ Εὐμένης. Ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν διαδόχων ὁ μετ' ὀλίγων μόνον ὅπαδων διαφυγὼν ἐξ ὅλης τῆς οἰκογενείας τὴν σφαγὴν υἱὸς Ἀριαράθου τοῦ Β' λαβὼν ἐπικουρίας παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Ἀρδοάττου, παρ' ᾧ φιλοξενούμενος διέμενεν, εἰσήλασεν εἰς τὴν πατρικὴν χώραν καὶ νικήσας τὸν διάδοχον τοῦ Εὐμένους ἐγκατέστησεν αὐτὸς τὴν πατρικὴν δυναστείαν μετὰ 21 ἐτῶν κυριαρχίαν τῶν ξένων. Μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην (301 π. Χ.) διετέλεσεν ἡ Καππαδοκία ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίου βασιλεῖς Ἀριαράθης μὲν ἐννέα (—102), τρεῖς δὲ Ἀριοβαρζάνεις. Ἐκ τῶν βασιλέων τούτων σημειούσθω ἡμῖν ἐνταῦθα Ἀριαράθης ὁ Σ' τῷ 188 μετὰ πολλὰς ἐνεργείας κατορθώσας νὰ τύχῃ εἰρήνης παρὰ τῶν Ρωμαίων, ἀφ' οὗ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ πρὸς σωφρονισμόν διὰ τὴν ἀντιρωμαϊκὴν αὐτοῦ πολιτικὴν ἐξακόσια μὲν τάλαντα κατὰ τὸν ἡμέτερον Πολύβιον², τριακόσια δὲ κατὰ τὸν ρωμαῖον Τ. Λίβιον³. Ἐκτοτε οἱ τῆς Καππαδοκίας βασιλεῖς διετέλεσαν πιστοὶ τῶν Ρωμαίων σύμμαχοι καὶ ὑπὸ τὴν φιλικὴν αὐτῶν προστασίαν.

Ἀριαράθης ὁ Σ' ἰδίᾳ διεκρίθη ἐπὶ τῇ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κλίσει αὐτοῦ καὶ τῇ φιλοσοφῇ αὐτοῦ μελέτῃ, ἐφ' ἣ τότε ἡ Καππαδο-

¹ Ἀριαράθης ὁ Α' περὶ τὸ 375 ὡς βοηθῆσας ἐν δεινῇ καὶ κρίσιμῳ περιστάσει Ἀρταξέρξει τῷ Μνήμονι (405—359) θεωρεῖται ὡς ὁ πραγματικῶς ἰδρυτὴς τοῦ καππαδοκικοῦ βασιλείου. Ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (IB' 534) πρῶτος προσαγορευόμενος Καππαδόκων βασιλεὺς εἶνε Ἀριαράθης ὁ Γ', ὁ ἕγγονος τοῦ Α', ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠλευθέρωσε τὴν Καππαδοκίαν καὶ μετὰ τὴν διαμελισμὸν τοῦ μακεδονικοῦ κράτους ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς αὐτῆς, ἐθεωρήθη καὶ πρῶτος κατὰ τὸ σύστημα καὶ τῶν λοιπῶν βασιλέων τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου.

² «Κατὰ τὴν Ἀσίαν Γναίου (Gn: Manlius) τοῦ Ρωμαίων στρατηγοῦ ἐν Ἐφέσῳ παραχειμαζόντος, ἦλθον πολλοὶ παρὰ πολλῶν πρεσβευταὶ καὶ παρὰ τοῦ τῶν Καππαδοκῶν β. τοῦ Ἀριαράθου· διότι ὡς μετασχῶν οὗτος τῆς κατὰ τῶν Ρωμαίων μάχης τοῦ Ἀντίχου ἐφοβεῖτο περὶ τῶν καθ' αὐτόν. Τοῖς παρὰ τοῦ Ἀριαράθου εἶπε, λέγει ὁ Πολύβιος ἐν βιβλ. KB. § 24 «ἐξακόσια τάλαντα δόντας τὴν εἰρήνην ἔχειν.»

³ Lib. XXXVIII c. 37 (a C. 188). «Legati... et ab Ariarathe rege. Kap-padocum venerunt... huic sexcenta talenta argenti sunt imperata». Ἐν δὲ 39... Gn: Manlius cum... et Ariarathus rex parte dimidia pecuniae imperatae beneficio Eumenis, cui desponderat per eos dies filiam (ἐκαλεῖτο Στρατοῖα) remissa in amicitiam est acceptus.»

κία τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ἐγένετο ¹. ἀνευώσατο δὲ καὶ οὗτος τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν καὶ συμμαχίαν ² καὶ ἐφρόντισε σπουδαιῶς περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὥστε μεγάλην εὐνοίαν παρὰ τῷ λαῷ καὶ συμπάθειαν ἐκτήσατο. Καὶ οἱ μετὰ τοῦτον βασιλεῖς ἦσαν θιασῶται τοῦ ἑλληνισμοῦ ³.

Μετὰ *Ἀριοβαρζάνην τὸν Γ'* φονευθέντα (42 π. Χ.) ἀνῆλθε τὸν καππαδοκικὸν θρόνον Ἀριαράθης, ὅστις ζῶντος τοῦ Καίσαρος ἔλαβε μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ὅμως τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκβλήθεις τῆς ἀρχῆς καὶ εἰς Ῥώμην μεταβάς ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος εἰς Καππαδοκίαν, ἅτε ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ κατέλαβε τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀντωνίου, ὅστις ἀντ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνεβίβασε τὸν υἱὸν τῆς προσφιλοῦς ἑαυτῷ ἐταίρας, τὸν *Σισσίαν*. Ὁ Ἀριαράθης ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περιπασιμῶν τοῦ Πομπηίου ὠφελούμενος ἐπέρχεται καὶ ἀνακτάται τὴν προτέραν ἀρχὴν ἐν τῇ πατρικῇ χώρᾳ. Ἄλλ' αὖθις ἐπελθὼν ὁ Ἀντώνιος ἐκβάλλει τοῦ θρόνου τὸν Ἀριαράθην καὶ παραδίδωσι τὰς ἡνίας εἰς τὸν Ἀρχέλαον υἱὸν ἡμῶνυμον τοῦ ἱερέως τῶν Κομάνων καὶ τῆς ἐταίρας *Γλαφύρας*, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡμομήτριον ἀδελφὸν τοῦ *Σισσίνα*. Ὁ Ἀρχέλαος προσεκλήσατο τὴν *τραχεῖαν* Κιλικίαν, ἐν τοῖς παραλίοις τῆς ὁποίας ἐπὶ τῆς νήσου *Ἐλαιούσης* ἔκτισε πόλιν, ἣν πρὸς τιμὴν τοῦ *Αὐγούστου* ἐκάλεσε καὶ *Σεβαστήν* καὶ δι' αὐτονομίας αὐτὴν ἐτίμησεν. Ἐν ταύτῃ διήγαγε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτοῦ ⁴.

Τῷ 17 μ. Χ. κατέστη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία καὶ διωκεῖτο ἀπὸ Τιβερίου μέχρι τοῦ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ (procurator) β. ἐπιτρόπου.

Ἐπὶ *Τραϊανοῦ* περιελάμβανε καὶ τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, ὑπήγετο δὲ εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπαρχίας τὰς ὑπατικὰς ⁵.

¹ Πολλὰ σχετικὰ παρὰ *Διόδ.* τῷ *Σικελιώτῃ* Fragment: I. XXXI «παιδείας τε ἑλληνικῆς μετασχεῖν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐπαινεῖσθαι ἀρετὴν... τὴν τε ἄλλην ἀγωγὴν τοῦ βίου ἀξιολογώτατην ἐνδεικνύμενος καὶ φιλοσοφία προσανέχων, ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἀγνωστομένη πάλαι Καππαδοκία, τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν.»

² Πρὸς *Επιτομ.* *Λιβίου* XLVI.

³ Ἀρεοβαρζάνης ὁ Β' καὶ ὁ Γ' διεκρίθησαν διὰ τὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ζῆλον αὐτῶν ἀνυποτάκτους τὸ ἐν Ἀθήναις ὄφειτον τὸ ἐπὶ Σύλλα καταστραφέν. Πρὸς *C. J. G.* τ. Α', μέρ. Β', σ. 409.

⁴ Πρὸς *Πλίνιον* περὶ αὐτοῦ καὶ *Στράβ.* 534, 535. Ἦτο καὶ συγγραφεὺς πρὸς *Πλίνιον* 37, 46, 37, 2 κλ.

⁵ Διότι ὑπῆρχον καὶ ἐπαρχίαι *πραιτοριαναὶ* καὶ *ἱπποτικαί*.

Ἐπὶ *Διοκλητιανοῦ* (περὶ τὰ 297) ὑπῆρχεν ἡ εἰς δύο ἐπισκοπὰς διαίρεσις τῆς Καππαδοκίας, εἰς *πρώτην* καὶ εἰς *δευτέραν* ¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Θεοδοσίου, ἦτοι μετὰ τὴν ὀριστικὴν διαίρεσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν, ὅτε καὶ ἡ *Γαλατία* καὶ ἡ *Κιλικία* καὶ ἡ *Φρυγία* διηρέθησαν εἰς δύο, καὶ ἡ Καππαδοκία διωκεῖτο διηρημένως καὶ ἡ μὲν *πρώτη* Καππαδοκία εἶχε πρωτεύουσαν τὴν *Καισάρειαν*, ἡ δὲ *δευτέρα* τὰ *Τύανα*, τῆς *Μελιτηνῆς* ἤδη ὀρισθείσης ὡς πρωτεύουσος τῆς *δευτέρας Ἀρμενίας*.

Κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἐποχὴν ἡ Καππαδοκία περιελήθη ἐν τῷ *Θέματι* τῆς *Ἀρμενίας*. Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ Καππαδοκία ἀπετέλεσεν ἡ μὲν *μικρὰ* ἰδιαιτέρον *Θέμα Καππαδοκίας*, ἡ δὲ *μεγάλη* πρὸς ΒΑ. τῆς *μικρᾶς* κειμένη τὸ τῶν *Χαροσιανῶν*, ἐν ᾧ ἡ *Καισάρεια*.

Μετὰ ταῦτα ὑπέκυψεν ἡ Καππαδοκία κατὰ μέρος μὲν εἰς τὴν τῶν *Σελδζούκων* τοῦ Ἰκονίου βασιλείαν, κατὰ μέρος δὲ εἰς τὴν τῶν *Δαρισμενιδῶν*, ἐφ' ἧς διὰ τῆς *Καισαρείας* (ΝΔ. καὶ ΝΑ.) διήλθε καὶ τὸ ὑπὸ τὸν *Γοδεφρείδον τὸν Βουιλλῶνος* σταυροφορικὸν στράτευμα τὸ κατὰ τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ὁδεῦον ². Τὸ βασιλεῖον τῶν *Σελδζούκων* τοῦ Ἰκονίου μετὰ ταῦτα περιέλαβε καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Ἀμισὸν ἐν τῷ *Εὐξείνῳ*, οὕτως ὥστε διέκοπτε τὴν ἐπὶ τῶν παραλίῳ τῆς Μ. Ἀσίας συνέχειαν τοῦ *ἑλληνικοῦ βασιλείου Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ* τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν *Νικαίᾳ* *Λασκάρεως* Θεοδώρου τῷ 1215 καταληφθέντος καὶ τοῦ τῆς *Τραπεζοῦντος*. Εἶτα ἐπῆλθεν ἡ κατοχὴ ὑπὸ τῆς *μογγολικῆς* δυναστείας τοῦ *Ἰλχανὶ* ἐκ Περσίας ³, ἡ τοῦ βασιλείου τοῦ *Βουρχαρεδδίν*, ἣν διεδέξατο ὀριστικῶς ἡ τῶν *᾽Οθωμανῶν*.

Ἄλλ' ἐξίστω ἡμῖν ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενομένοις ὀλίγιστα περὶ τῆς Καππαδοκίας τῆς πρὸς τῷ *Πόντῳ* παρατηρῆσαι, καίτοι ταῦτα δὲν θὰ συμπέσωσι τοῖς μετὰ ταῦτα ἐκτεθησομένοις.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην, ἧς ἄνωθι ἐμνήσθημεν, διετέλεσαν ἀνεξάρτητοι ἢ σπουδαιότης τοῦ ἀσιατικοῦ τούτου καὶ ἑλληνικοῦ ἅμα κράτους ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἐπιμονῇ καὶ τῇ ἐκτάκτῳ προσωπικῇ ἱκανότητι τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ἰδίᾳ τοῦ ἐπιφανεστάτου *Μιθρι-*

¹ Κατὰ *Malalār* (ἔκδ. Βόν. σ.).

² Ὅρα *χάρτην Spruner-Menke* ἀρ. 84 καὶ *Michaud Histoire des Croisades 7ème édition* τόμ. Δ' τὸν *χάρτην*.

³ Αὕτη κατελήθη ὑπὸ τοῦ *Τιμοῦρ βέη* τῷ 1390, τοῦ κοινῶς γνωστοῦ *Ταμερλάνου*. Πάντα τὰ ἐν τῇ ἄνω σελίδι γεγραμμένα ἡμῖν δύναται ὁ βουλόμενος καὶ γεωγραφικῶς καὶ ἱστορικῶς νὰ ἐξελέγη ἀνελλιπτῶν τοὺς χάρτας τοῦ *Spruner-Menke* ἀριθ. 84—89.

δάτου τοῦ Σ' ¹ τοῦ Μεγάλου καὶ Εὐπάτορος ἐπικαλουμένου. Τὰ ὄρια τοῦ κράτους τοῦ βασιλέως τούτου, περὶ οὗ τσαούτας σελίδας πληροῦσιν τὰ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια ², ἐξετείνοντο πολὺ· διότι ἐν αὐτοῖς περιλαμβάνετο ἡ Μικρὰ Ἀρμενία, ἡ Κολχίς, ἡ Καππαδοκία, ἡ Γαλατία, ἡ Βιθυνία καὶ ἡ Παφλαγονία. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ΒΑ. ἐξετείνοντο τὰ ὄρια τοῦ κράτους μέχρι τῆς Κριμαϊκῆς χερσονήσου (Βοσποριανὸν κράτος). Ὅποιον τὸ τέλος τοῦ Μιθριδάτου καὶ τοῦ Ποντιακοῦ τούτου κράτους, οὗ πρωτεύουσα ἐχρημάτισεν ἡ τὸν βασιλέα ἐνεγκαμένη Σινώπη³, ἐκ τῆς Ἱστορίας γνωστόν. Τῷ 64 καταλυθὲν προσηρτήθη μετὰ ἐν ἔτος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν περιφέρειαν ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία κατὰ μέγα μέρος. Τῷ 27 π. Χ. ὡς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἦτο ἡ Βιθυνία καὶ ὁ Πόντος πραιτοριανὴ ἐπαρχία διοικουμένη ὑπὸ Πραιτόρος, ἀνθυπάτου (proconsul pro praetore). Τῷ 117 μ. Χ. κατέστη ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ ἐπαρχία. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ Πόντος διηρέθη εἰς Πόντον πρὸς Δ. τὸν Ἐλενόπορον καὶ εἰς Πόντον τὸν Πολεμωνιακόν⁴ καὶ τοῦ μὲν πρώτου πρωτεύουσα ἀνεδείχθη ἡ Ἀμάσεια, τοῦ δὲ δευτέρου τὸ Πολεμώνιον⁵. Κατὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον αἱ δύο τελευταῖαι διετηρήθησαν, ἀλλ' ὁ μὲν Ἐλενόπονος συνεπτύχθη τῷ θέματι τῷ Ἀρμενιακῷ, ὁ δὲ Πολεμωνιακὸς τῷ τῆς Χαλδείας⁶. Τὴν αὐτὴν δὲ καθόλου τύχην ἔσχε καὶ ἡ Καππαδοκία ἢ πρὸς τῷ Πόντῳ ὅταν καὶ ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ, περὶ ἧς τὰ δέοντα ἄνω ἐρρήθησαν.

Ἐνταῦθα μόνον ἄξια σημειώσεως ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἄλυος χώρα Φαζηλωρῆτις διεκρίνετο διὰ τὸ εὐφορον αὐτῆς καὶ τὴν ἐπιουργίαν· εἰσήγετο ἐν αὐτῇ ὅμως σῖτος ἐκ Κριμαίας, οἶνοι καὶ ἔλαια ἐκ τοῦ Αἰγαίου, κηρός καὶ πίττα ἐκ Κολχίδος. Ἐξήγοντο διὰ τὴν ἐμπορίαν ἰχθύες ἀλίπαστοι, μυρινέλαιον, ἔριον ἐκ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐν τῷ Μιθριδατικῷ δὲ κράτει ἔχει τις ν' ἀποθαυμάση καὶ τὰ τότε πολλὰ ναυπηγεῖα ἐν Σινώπῃ, Τραπεζοῦντι, Κερασοῦντι, Κοτυώροις, ἐξ ὧν οἰκείαι νῆες αὐτῷ προσεγένοντο τετρακόσαιο ἅμα δὲ καὶ ἰππικόν⁶.

Γλῶσσα. Ὀλίγα τινὰ σημειώματα ἐνταῦθα περὶ τῆς ἐν Καππα-

¹ Ὁρθότερον Μιθραδάτου. Ἐγεννήθη τῷ 132, ἐβασίλευσε τῷ 120—63 π. Χ. Ἡμίρρει ἑλληνικῆς παιδείας.

² Δυστυχῶς οὐχὶ ἑλληνιστὶ συγγεγραμμένα.

³ Στράβ. II", 545.

⁴ Πρβλ. Bouillet Atlas d'Histoire et de Geographie IIème édit. 1872 σελ. 851. Σήμερον ἡ λέξις διετηρήθη ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ μητροπολίτου Νεοκαισαρείας.

⁵ Πρβλ. Χάρτην Μεσαιων. ἑλληνισμοῦ, ἐκδ. Ζαφειροπούλου.

⁶ Πρβλ. Ἀππιαρ. Μιθριδ. 119 καὶ Πολυβ. Ε', 55' τὸ ἰππικὸν 50,000

δοκίᾳ λαλουμένης γλώσσης ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ νῦν εἶνε ἀνάγκη νὰ ρηθῶσι, διότι καὶ ἐν τῇ ἀνελιξεί τῶν περὶ τῆς ἐνεστῶσης καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας τῶν ἡμετέρων σημειώσεων τούτου χρῆζομεν. Ἡ γλῶσσα ἰδίᾳ ἐνταῦθα πολλὰς ὑπέστη τὰς μεταβολὰς· ἢ ἀπώλετο ἢ ἔμεινε μιξοθάραβος τις διάλεκτος ἀνάμικτος ἀρχαίας καππαδοκικῆς, τουρκικῆς καὶ ἑλληνικῆς, ἢ ἀλλαχοῦ μὲν ἔμεινε ἑλληνικὴ ἢ ὀμιλουμένη, ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν αὐτὴ διετηρήθη μόνον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ καὶ ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅπερ ἑκατέρωθι πάλιν τουρκιστὶ ἐκφωνεῖται ἵνα γένηται καταληπτὸν παρὰ τῷ λαῷ.

Τίς ἦν ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα καὶ τίνη ὁμοφυλίᾳ ἀνήκεν ἀφιέμεθα τοῖς γλωσσολόγοις νὰ λύσωσι τὸ δυσεπίλυτον τοῦτο ἔτι ζήτημα. Ἐγκρατὴς τις τῆς γλωσσολογίας καὶ γλωσσομαθὴς ἐρχόμενος ἐνταῦθα πρέπει ἐργύτερον ἐπιταπίως νὰ μελετήσῃ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας, ἐὰν ἔτι ὑπελείφθησάν τινα. Τοιαύτη ἡ γνώμη τοῦ ἀρίστου Kiepert ἐν Memoir über die Construction der Karte von Klein-Asien σ. 186. Ἐνταῦθα δὲ ἄξιον εἶνε καὶ πρέπον νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ νὰ συστήσωμεν τὰ σοφὰ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ G. Perrot περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γεγραμμένα¹. «Ἡ (περὶ) τῆς γλώσσης) ἔρευνα δέον νὰ γένηται ὅσον οἶόν τε τὸ ταχύτερον, διότι ἂν ὅπου οἱ ἐν Καππαδοκίᾳ ἀπολαύουσι πλείονος ἡσυχίας καὶ οἱ συγκοινωνοὶ κατέστησαν εὐχερέστεραι, ἢ αὐρα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἠγραμμάτων γίνεται ἐπαισθητὴ καὶ οἱ κάτοικοι μεταπέμπονται διδασκάλους καὶ ἐξ Ἀθηνῶν—θὰ ἐπέλθῃ δὲ ἡ πρὸς τὴν σχολαστικότητα ἠτάσις καὶ ἐπιτήδευσις καὶ ἐπομένως θ' ἀπωλεσθῶσιν αἱ χυδαῖαι καὶ ἠπαλαιαὶ ἐγχώριοι φράσεις... καὶ τὰ δημώδη ἄσματα ἅτινα ἔχουσι τόσην σπουδαιότητα διὰ τὸν φιλόλογον...»²

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Καππαδοκιῇ, περὶ ἧς ἄλλοι ἄλλα δοξάζουσιν, ἡ ὑπαρξίς ὀνομάτων ἱρανικῶν δὲν δύναται νὰ διαμφισθητηθῇ, οὔτε ἡ συγγένεια τῶν Καππαδοκικῶν μηνῶν πρὸς τοὺς τῆς νέας περσικῆς³, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τῆς Ἀριανῆς ὁμοφυλίας συγγένεια δὲν δύναται νὰ ἀποκρουσθῇ. Οἱ πολλοὶ περὶ τῆς Καππαδοκικῆς γλώσσης γράψαντες, ὁ Lagard, Lassen, ὁ Mordtmann πατὴρ κλ. διχογνωμοῦσι καὶ αἱ θεωρίαι αὐτῶν διάφοροι εἶνε.

¹ Souvenir d'un voyage en Asie Mineure. Paris, 1867.

² Ὁ ἡμέτερος κ. Π. Καραλίδης πρὸ ἐπταετίας ἐξέδωκεν ἐν Σμύρνῃ «Γλωσσάριον Συγκριτικὸν Ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων, ἧτοι ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ Ἑλληνικὴ διάλεκτος» ἐκ σελ. 222 εἰς 80ν.

³ Καραλίδου Γλωσσάριον σελ. 24.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, ὅτε ἤρξατο καὶ ἡ ἰδρύσις τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐγχωρίων βασιλέων Ἀριαραθῶν καὶ Ἀριοβαρζανῶν, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἵπομεν, ἡ διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης μεγάλας προόδους ἐποίησατο καὶ ὀριστικῶς αὐτὴ τὴν οἰκειάν θέσιν ἐν τῇ χώρᾳ κατέλαβεν. Ἐντεῦθεν μάλιστα μεθυστοτερον καὶ εἰς Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν ἀπικίσθησαν Ἕλληνες ἀνάσπαστοι ὑπὸ Τιγρᾶνου καὶ ἐκεῖ μετεδόθη ἡ γλῶσσα καὶ ἐπεκράτησε τῆς ἐγχωρίου. Πρὸς τῇ ἐλληνίδι ὅμως διετηρήθη καὶ ἡ ἐγχωρίος διάλεκτος ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐπαφῆς· διὸ βλέπομεν ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο *διγλωσσοὶ* μὲν ἐπὶ τούτῳ, *μιζοβάβαροι* δὲ διὰ τὴν ἐκ γονέων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καταγωγὴν αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη, τὸ διγλωσσόν δῆλα δὴ αὐτῶν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασχῆς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διδάσκουσι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Ἰκονίῳ κλ. ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ¹ οἱ κάτοικοι ἐνοοῦσιν αὐτούς, ἀλλὰ φωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους *Λυκαονιστῆς*². Διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων αἱ ἐγχωρίαίαι διάλεκτοι ὅλον ἐφθείροντο, ἀλλὰ ζήτημα εἶνε νὰ κριθῇ τίς πρότερον τῶν διαλέκτων τούτων καὶ τίς βραδύτερον ἐξηλείφθη. Αἱ διατηρηθεῖσαι εἶνε μόνον ἡ τῶν Καππαδοκῶν καὶ ἡ τῶν Γαλατῶν μέχρι τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, διότι ἐπὶ Στράβωνος ἤδη πολλὰ εἶχον ἀπολεσθῆ. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα διεδόθη καὶ διὰ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ διὰ τῆς ιδρύσεως πολλῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, ὧν δώδεκα μόνον εἶχε καταστρέψει ὁ τῆς Ἀρμενίας βασιλεὺς τῶν βασιλέων Τιγρᾶνης, ἐγένετο ἐν Καππαδοκίᾳ κοινὴ καὶ ἐπίσημος καὶ ἀντικατέστησε τὰς διαλέκτους, εἰ καὶ βεβαίως οὐχὶ καθαρῶς ἐλληνικῆ, ἀτθίς. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξενίκησεν ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἀπὸ τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος οἱ αὐτόχθονες Καππαδόκαι ταύτη ἐχρῶντο μεμιγμένη ἰδιώμασι καὶ φράσεσι διαλεκτικαῖς· προσήνεγκον ὅμως ταύτην οἱ Καππαδόκαι ὡς σημειοῦται καὶ ὁ Φιλόστρατος «Παχίᾳ τῇ γλώττῃ... συγχρούοντες μὲν τὰ σύμφωνα τῶν στοιχείων, » συστέλλοντες δὲ τὰ μηχανόμενα καὶ μηχανόντες τὰ βραχέα» ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ σήμερον³. Ἡ μιζοβάβαρος γλῶσσα διετηρήθη καθ'

¹ Πλουτάρχ. Λουκουλ. § 35. Ὅρα καὶ § 14.

² Πράξ. ΙΔ', 11 καὶ ἐξῆς.

³ Οὕτως οἱ μαθηταὶ κλ. προφέρουσι τὰ δύο σύμφωνα τὰ ἐπάλληλα ππ, νν, μμ κλ. ἐπίσης διπλασιάζουσι τὰ ἄγρα ἐν τῇ προφορᾷ, ὡς ἐλευνός προφέρουσι ἐλλευνός, τὸ ἄρθρον τὰ ὡς ντά, δηλαδὴ ὁ φθόγγος τοῦ τ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ δάλ εἰσῆχθη βεβαίως. Πρβλ. Φιλοστράτ. Β. Σοφ. II, 13.

ὅλην τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαφόρους περιπετείας αὐτῆς διῆλθεν ἡ χώρα, ἐν τισὶ μέρεσι καὶ χωρίοις λίαν ἀποκέντροις τῆς Καππαδοκίας διεσώθη ὡς ἐκ θαύματος. Ἰδίᾳ διετηρήθη σὺν τῇ θρησκείᾳ καὶ ἡ γλῶσσα ἐν τῷ ΝΑ. τμήματι αὐτῆς μεταξύ τῶν δυσπροσίτων κοιλάδων τοῦ Ἀντιταύρου καὶ τοῦ Κιλικίου Ταύρου. Θαῦμα εἶνε τῇ ἀληθείᾳ νὰ παρατηρῇ τις διερχόμενος ἀπὸ Νικομηδείας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ προχωρῶν δι' Ἀγκύρας μέχρι Καισαρείας καὶ βορειότερον ἔτι καὶ ἀνατολικώτερον ἐντὸς τῆς χερσονήσου ν' ἀπαντᾷ ἀείποτε τουρκοφώνους κοινότητος χριστιανικῆς· ἐὰν μὴ ὑπῆρχε τὸ σημεῖον τοῦ Τιμίμου Σταυροῦ καὶ ἡ θρησκεία, τότε θὰ ἐνόμιζε τις ὅτι εὕρισκετο μεταξύ τῶν Ὀθωμανῶν, διότι τὰ ἐλληνικὰ μόνον ἐν τοῖς σχολείοις ἀκούονται καὶ ἐν τοῖς τροπαρίοις τῆς Ἐκκλησίας, ἄτινα ἄριστα καὶ καλλίτερον ἡμῶν ἐν τοῖς Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς μεγαλοπόλεσιν οἱ κάτοικοι γινώσκουσι. Τοῦτο δ' ἄλλως εἶνε φυσικὸν φαινόμενον ἐξηγούμενον καὶ ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν χωρίων ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς παρὰ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς ἱεροφάταις, οἵτινες ὅμως, εἰρήσθω ἐνταῦθα, δὲν γινώσκουσιν ἀναγινώσκουσι καὶ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὅπερ ἀνεπτύχθη ζωηρότερον ἐκεῖ ἔνθα ἐκωλύετο περισσότερο ἡ θεραπεία τούτου καὶ οἱ κάτοικοι ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λάτρεϊα τούτου παραμυθίαν τινὰ καὶ ψυχικὴν γαλήνην εὕρισκον. Εἰς τὸ αἶσθημα τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ ἐν θρησκευτικοῖς πράγμασιν ἐμμονὴ τῶν κατοίκων καὶ ἡ διάσωσις τοῦ χριστιανισμοῦ παρ' αὐτοῖς, ἥτοι ἡ μὴ ἀλλαξοπιστία⁴. Ἐν ᾧ π. χ. ὅλον τὸ εὐρὸν παρὰ τὴν Καισαρείαν πεδίον ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν τὸ ὀροπέδιον τοῦ Ἀργαίου, ὅπου ὕφισταται καὶ ζῆ συμπαγῆς ὀρθόδοξος πληθυσμὸς, διέρχεται τις χωρὶς ν' ἀκούσῃ ἐν τοῖς ἀγυαῖς οὐδὲ γρῦ ἐλληνικόν, ἀίφνης εἰς τὰς δυσπροσίτους τοῦ Ἀντιταύρου κοιλάδας πρὸς τὰ ΝΑ. μέρη τοῦ Ἀργαίου ἀπαντᾷ κόμας καὶ χωρία ἐλληνογλώσσα καὶ ἐν τισὶ πάλιν γλῶσσαν ἔχουσαν ἀρχαῖσμούς καὶ ρίζας λέξεων καὶ τύπων ἐλληνικωτάτων, ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ πολλὰς τοπικὰς διαφορὰς. Θὰ προσπαθῆσωμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦττον νὰ ὀρίσωμεν τὰς κοινότητας ταύτας, αἵτινες εἰρήσθω ὅτι ὑπάγονται οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τῆς μητροπόλεως Καισαρείας ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Ἰκονίου.

Δυστυχῶς ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν πρὸ τῆς τῶν κοινοτήτων τούτων ἀπαριθμήσεως ὅτι ἐν πολλαῖς τούτων ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἢ ἐν γένει ἡ διμειλωμένη διάλεκτος ἐν ταύταις ἤρξατο νὰ ἐκλίπη ὑποχωρούσα πρὸ τῆς γλώσσης τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται νῦν ἐν Μισθίῳ,

⁴ Ἡ ἀλλαξοπιστία γίνεται ἐκ πείσματος ἢ ἐκ συμφέροντος.

ἐν Φαράσοις καὶ ἀλλαχοῦ ἕνεκα τῆς τῶν διεπόντων ἀκηθίας καὶ ἀφροντισίας. Ἐν πολλαῖς οἰκογενεαῖς παρατηρήσαμεν μετὰ πολλῆς τῆς λύπης ὅτι αἱ προμήτορες καὶ ἐν γένει αἱ ἀρχαῖαι γυναῖκες ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν ὅπως δὴ ποτε καὶ οὐδὲν τουρκικὸν ἐνόουν, τὸναντίον δὲ παιδίας ἢ οὐδὲν ἢ ὀλιγίστας λέξεις τῆς ἑλληνικῆς νοοῦντας καὶ τουρκιστὶ διαλεγόμενους. Ἡ ἀνάγκη κατάρθωσε τοῦτο, διότι ὁ χωρικός διὰ τῆς ἰδίας διαλέκτου αὐτοῦ μεταβαίνων εἰς τὰ περίξ χωρία καὶ εἰς τὰς ἀγοράς δὲν ἠδύνατο νὰ συνεννοηθῇ, ἠναγκάζετο ἄρα νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν γλῶσσαν, ἵνα τὰς χρεῖας αὐτοῦ καὶ τὰς ληψοδοσίας ἐκτελῇ. Ἐν *Andabāl* π. χ. ἡ ἑλληνικὴ ἐξέλιπε καὶ ταύτην ἀντικατέστησεν ἡ τουρκικὴ. Ὡστε ἡ τοῦ σοφωτάτου Γαλάτου Perrot παρατήρησις καὶ προφητεία ἤρξατο νὰ πραγματοποιηθῇ, ἀλλὰ δυστυχῶς ὅπως ἀντιθέτως διὰ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας δὲν ἐπεκράτησεν ἡ καθαρώτερα ἑλληνικὴ καὶ δὲν ἐξέλιπον αἱ ἐγγύριοι λέξεις καὶ τὰ δημώδη ἄσματα καὶ ἰδιώματα τῆς ἑθνικῆς Καππαδοκιῆς γλώσσης χάριν αὐτῆς, ἀλλὰ τὸναντίον ὑπεχώρησαν ταῦτα πρὸ τῆς τουρκικῆς. Διάλεκτον *Φαρασιωτικὴν* ἠκούσαμεν πολλάκις, καίπερ μὴ ἐπὶ τόπου μεταβάντες ἕνεκα φόβου ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ—διότι ξενίζουσιν αἱ περὶ τὴν μόνην κοινότητες ἀποικίας τινὰς—ἅμα δὲ καὶ ἐν Σινασφ. Ἐν πολλαῖς περιστάσεσι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ λεγόμενα ἢ μελωδικῶς ἠδόμενα θρησκευτικὰ ἄσματα, ἀλλ' ἅμα τῇ μικρᾷ ἐξηγήσει ἐνεβαθύνομεν εἰς πολλὰς ρίζας ἀρχαίας ἑλληνικῆς, οὐκ ὀλίγας τῆς λατινικῆς καὶ ἐν γένει τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας, ὡς δείγματα παρέχει ἡμῖν ὁ εἰδικώτερος ἡμέτερος Π. Καρολίδης ἐν τῷ *Γλωσσαρίῳ* αὐτοῦ.

Σήμερον ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ τουρκικῇ γλώσσῃ διακρίνει τις πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις πρὸ πάντων ἐκκλησιαστικὰς, αἵτινες ὅμως κοσμοῦνται διὰ τουρκικῶν καταλήξεων. Οὕτως ἀναγκάζεται ἐν τοιαύτῃ γλώσσῃ νὰ γράφῃ τὰς κανονικὰς αὐτοῦ διαταγὰς ὁ μητροπολίτης καὶ ἐν ταύτῃ νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· οὕτω λέγεται: κληρικός-*λάρ*, χριστιανός-*λάρ*, ὀρθόδοξος-*λάρ*, λόγος-*δά* (ὁ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λόγος), ψαλτήριον-*δά*, εὐαγγέλιον-*δά* κλ. κλ. Τοῦτέστι τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα κλίνονται καὶ ἔχουσι πτωτικὰς καταλήξεις τῆς τουρκικῆς γλώσσης. Ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν λέξεων δύναται τις παρὰ τοῖς ὅπως δὴ ποτε ἐν σχολείοις φοιτήσασι καὶ λέξεις ἑλληνικὰς ἐν τῷ μεταξύ ἀρχαίας νὰ ἀκούσῃ ἐν μέσῳ τῆς τουρκικῆς εὐγλωττίας ὡς π. χ.: ἀντίκομμα (ἀντίθετον κόμμα) ἀντιπολίτευσις κλ.

Ἐν τῇ τουρκικῇ γλώσσῃ τὴν σήμερον ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐ μόνον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καισαρείας, ἀλλὰ καὶ τῇ

τῆς Ἀγκύρας καὶ ἐν τῇ τῆς Νικομηδείας αὐτῆς. Ὁ ἀπιστῶν ἄς λάβῃ τὸν κόπον νὰ μεταβῇ εἰς *Sapardzar* ἢ εἰς *Adā—pađar*, οὐ μακρὰν τῆς Νικομηδείας, ἵνα περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἡμετέρων διαβεβαιώσων πεισθῇ. Ἄλλοτε καὶ αὐτὴ ὅλη ἡ λειτουργία ἐτελεῖτο τουρκιστὶ, ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ ὑπάρχοντα βιβλία, τουτέστιν αἱ δι' ἑλληνικῶν χαρακτῆρων τουρκιστὶ μεταφράσεις· τὸ πρᾶγμα ὅμως νῦν ἐμετριάσθη πῶς· ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναφ ἀναγινώσκεται τὸ Εὐαγγέλιον τουρκιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐναλλάξ· ἐπίσης οἱ λόγοι τε καὶ τὰ πάντα ἐν τῷ ναφ τῆς Ἱερατικῆς σχολῆς ἐκφωνοῦνται ἀείποτε ἑλληνιστὶ. Οἱ τελειόφοιτοι ὅμως οἱ τοὺς λόγους αὐτῶν ἑλληνιστὶ ἐν τῷ ναφ τῆς Ἱερατικῆς σχολῆς ἐκφωνοῦντες, τούτους ἐν μεταφράσει ὡς ἔχουσιν ἀπαγγέλλουσιν ἐν τοῖς περίξ χωρίοις. Ἄλλοτε πολὺς θόρυβος ἐγένετο καὶ τὸ πλῆθος εἰς ὄργην ἐξερρήγνυτο εἰς ἐπισήμοις ἑορταῖς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲν ἀνεγινώσκετο τουρκιστὶ ἵνα γένηται καταληπτόν. Ὁ νῦν μητροπολίτης ἐξηγεῖται τουρκιστὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ὅταν ἑλληνιστὶ ἀπαγγελθῇ· μητροπολίτης δὲ καὶ διδάσκαλος μὴ κατέχων τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν εἶνε ἐνταῦθα ἀχρηστος, ὁ μητροπολίτης μάλιστα καὶ ἀπόβλητος. Ὁ νῦν ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν προφερόμενος μαθητῆς καὶ περ τραχέως πῶς, μεταβαίνων κατὰ τὰς διακοπὰς ἢ τὰς ἑορτὰς οἴκοι εἶνε ἠναγκασμένος νὰ συνεννοηθῇ τουρκιστὶ μετὰ τῶν γονέων καὶ συγγενῶν καὶ φίλων αὐτοῦ, τὰ δὲ μικρὰ τέκνα οἴκοθεν νοεῖται ὅτι μέχρι τοῦ θου ἢ Του ἔτους οὐδὲν ἑλληνικὸν (παρὰ τῶν γονέων αὐτῶν) ἀκούουσιν. Ἐνεκα τούτου πανταχοῦ ὅπου εὐρισκόμεθα καὶ διετρίβομεν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δημοτικῆς παιδείσεως καὶ τὴν σύστασιν νηπιαγωγείων τοῖς ἀρμόδιοις συνεστήσαμεν. Ἐν Ἀγκύρᾳ ἐπεισθήσαν τοῖς λεγομένοις ἡμῶν καὶ ἐδικαιώσαν ἡμᾶς, ἐκεῖ δὲ προχωρεῖ ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς τῆς ἀπολεσθείσης δηλ. μητρικῆς ταχύτερον· τὰ μικρὰ, ὡς καὶ ἡ διδάσκαλος, δυσκολεύονται κατ' ἀρχὰς πρὸς κατανόησιν μιᾶς ἢ ἐτέρας λέξεως τῆς διδασκαλίσσης, ἥτις ἕνεκα τούτου πρέπει ἀπαξ ἢ δις καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν τουρκικὴν τούτοις νὰ προσφέρῃ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξοικειοῦνται καὶ μετὰ γλυκύτητός τινος ἀτενίζουσι πρὸς τὸ στόμα αὐτῆς ἵνα ἐπαναλάβωσι τὸ ἐκπεσὸν ἐξ αὐτοῦ ῥῆμα. Τοῦτο γράφομεν ἐκ πείρας.

Ἑλληνογλωσσοὶ κοινότητες ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ (Ἰκονίῳ). Ἐν τοῖς ΝΑ. μέρεσι τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Ἀργαίου ὑπάρχουσι κοινότητες τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον προφερόμεναι· κατὰ πρῶτον τάσσομεν ἐνταῦθα τὴν *Σινασόν*, μετέπειτα δὲ τὴν *Zalélar*, τὰ *Ποτάμια* (Ὀρτάκιοι), τὴν *Μαλακοπήν* (κοινῶς *Μαλακουπιά*), τὴν *Ἀρασιῶ* (Ἐρε-

γι)' ἐπὶ πεδιάδος Ποντάκι ὄβασι καλουμένης γεωργουμένης καλῶς ἀλλ' ἀνύδρου, τὰ χωρία Ἀξός, Τροχός, Λήμιος, Φλογητά, Σεμένδρα, Ἀραβάν, Κουρσορός², Μισθίον, Τελμησσός (Τιλιμωσὸν τουρκιστί), Ἀνδαβάλ. Προσθῶμεν δὲ καὶ τὰ Φερτάκαινα, κοινῶς Φερτέκι, ἔνθα ὅμως ἡ τουρκικὴ προχωρεῖ, καίτοι ἡ κωμόπολις ἦτο ἐλληνόφωνος καὶ προθυμεῖται νὰ διατηρῇ σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖον³. Τὰ ἄνω μέρη κεῖνται ἐντεῦθεν τοῦ Ἀντιταύρου· τούτοις προσθετέον καὶ τὸ Καριπλέρ, Ἀπουρραχμάρ, Τσουρουργιούρτ, τὸ Κίσκε (ἀρχ. Κισκισός) Ἀφσάρκοιοι καὶ τὰ Φάρασα, πάντα κείμενα ἐπὶ τοῦ δεξιῦ βραχίονος τοῦ Σάρου τοῦ Ζαμάντα καλουμένου ποταμοῦ. Πρὸς Β. τοῦ Ἄλυος καὶ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Ἀργαίου ἀπαντῶσιν ἐπίσης ἐγκατεσπαρμέναι κοινότητες ἐλληνόφωνοι, ἀλλ' αὐταὶ εἶνε ἀποικίαι Λαζῶν ἐκ τῆς Λαζικῆς προελθοῦσαι χάριν τῆς μεταλλευτικῆς ἐργασίας.

(Ἀκολουθεῖ).

B. A. M.

Διδάκτωρ

¹ Ἐν τοῖς Καππαδοκικοῖς τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου, σελ. 377, ἀντὶ Ἀνδρουκίου ἀνάγν. Ἀνδροκίου, καὶ σελ. 378 ἀντὶ Οὐρακόγλου ἀνάγν. Οὐραήλογλου.

ΦΩΤΟΒΟΛΙΑ ΦΥΤΩΝ

Τὰ φαινόμενα τῆς φωτοβολίας τῶν φυτῶν, γνωστὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, πάντοτε ἐξηγήθησαν διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀπεδόθησαν εἰς ὑπερφυσικὰ αἷτια.

Κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων γενομένας ἀπειραρίθμους παρατηρήσεις, τὰ φαινόμενα ταῦτα δύνανται νὰ καταταχθῶσιν εἰς τρεῖς τύπους: α') Φωτοβολία δι' ἠλεκτρικῶν σπινθήρων· β') Φωτοβολία δι' ἀναθυμιάσεως πτητικῶν καὶ αἰθερίων ἐλαίων· καὶ γ') Φωτοβολία ἀληθοῦς τρόντι φασφορισμοῦ.

Ἡ δι' ἠλεκτρισμοῦ φωτοβολία εἶνε συνήθης εἰς τὰ ἄνθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνοίξεως αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς γονιμοποιήσεως.

Εἰς τι παρ' ἡμῖν σχεδὸν σπάνιον φυτὸν, αὐτοφυῆς ὅμως παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν, τῶν διωρύγων καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἐρπόντων φυτῶν,

¹ Ἀπέχει ἄωρον τῆς Νεαπόλεως (Νεβσεχέρ)· δίωρον ἐκ τούτου ἀφίσταται ἡ Μαλακοπή.

² Τὸ Κούρσορος καὶ τὸ Ἀραβάν ἀφίστανται ἀλλήλων δεκάλεπτον.

³ Ἐν τῇ γλώσσει τῶν χωρίων τούτων παρατηρεῖται ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄρθρου.

τὸ ριζόχορτον, ὁ *Drancunculus vulgaris* τῶν βοτανικῶν, ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσω ἀξιοσημεῖωτα φαινόμενα φωτοβολίας.

Τὸ ἄνθος τοῦ φυτοῦ τούτου ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν παχεῖαν κυανόχρουν μεγάλην σπάθην, τὴν ὁποίαν περιβάλλει σπάδιξ μακρὸς, ὄρθιος, μελανὸς καὶ φωτεινὸς καὶ ὅστις ἐκπέμπει ὁσμὴν πτώματος ἀνυπόφορον.

Ὅταν τὸ ἄνθος ἀνοίγη, ἦτο ὅταν κλίνη ἡ σπάθη πρὸς τὸ ὀπίσω καὶ ὁ σπάδιξ ὑψοῦται, ἐὰν θέσωμεν τὴν χεῖρα ὑπὸ τὸ ἄνθος αἰσθανόμεθα ἀναπτυσσομένην ἰσχυρὰν θερμότητα. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνοίξις τοῦ ἄνθους συμβῇ κατὰ τὴν ἐσπέραν, ὡς παρετήρησα, φαίνονται τρεῖς ἢ τέσσαρες φωτειναὶ ἐκλάμψεις λίαν ζωηραί, ὡς ἠλεκτρικοὶ σπινθήρες, διευθυνόμεναι ταχέως ἀπὸ τὸν σπάδικα πρὸς τὸν πόδα τῆς σπάθης καὶ στρεφόμεναι πῆριξ τοῦ σπάδικος. Φαινόμενον σπάνιον ἴσως, διότι εἶνε καὶ σπάνιοι οἱ παρατηρηταί.

Πλείστα ἄλλα ἄνθη παράγουσι δυνατὰς ἠλεκτρικὰς ἐκρήξεις κατὰ τὴν ἀνοίξιν αὐτῶν ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γονιμοποιήσεως.

Ἡ κοινὴ Καπουκίνη ἢ *tropacolum majus* παρουσιάζει οὐχὶ σπανίως κατὰ τὸ θέρος καὶ κατὰ τὰς θυελλώδεις νύκτας τὸ φαινόμενον ἀπειρων σπινθήρων, οἷτινες ἐκρήγνυνται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἄνθους ἅμα ἀνοιγομένου.

Καὶ αὐτὴ ἡ Καλενδοῦλα τῶν ἀγρῶν (*Canledula officinalis*) ἐκπέμπει σπινθήρας ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἄνθους καθὼς καὶ ἡ κοινὴ Φιτολάκα ἢ αἰμόχρους (*Phitolaca decandra*) ἐκπέμπει μικροὺς σπινθήρας ἰδίως ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ ὑπέρου.

Εἰς τὴν ρηθεῖσαν φιτολάκαν καθὼς καὶ εἰς τὴν *Oirotharar* (*Oenothera*), εἰς τὸ *πολύανθος* κ.τ.λ. ἐνίοτε ἡ φωτοβολία διαρκεῖ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπὸ τὰ διάφορα τοῦ ἄνθους μέρη.

Ὁ Δάουδεν (*Dawden*) λέγει ὅτι εἶδεν ἐσπέραν τινὰ εἰς διπλοῦν ἄνθος τῆς Καλενδοῦλας, καλλιεργουμένης ἐν τῷ κήπῳ του, ἐκπεμπομένους ἐκ τῶν πετάλων διαρκῶς ἐπὶ τινα χρόνον χρυσοχρούς σπινθήρας καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετήρησε καὶ εἰς τὸν μήκωνα (*Papavero pilosum*).

Ὁ δὲ Λανκέστερ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν Βερβενίων μακρὰς φλόγας μεταβαινούσας ἀπὸ τὸ ἐν εἰς ἕτερον φυτὸν καὶ μὲ φῶς τοσοῦτον ζωηρόν, ὁμοιάζον μὲ μικρὰν πυρκαϊάν, ἣτις ἐπανελήφθη πλέον ἢ ἀπαξ καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐσπέρας.

Ἄλλα ἄνθη ἐκπέμπουσι συνεχεῖς φωτοβόλους σπινθήρας, ὡς ἡ *Adoxa Maschatelina*, ἡ *Girasola*, τὸ *Giglio Maragone* κτλ.

Εἰς τὰς μνημονευθείσας περιστάσεις ἡ φωτοβολία προέρχεται ἀπὸ

άληθειές ηλεκτρικούς σπινθήρας ή ηλεκτρικήν φωτοβολίαν, είτε διότι κατά τὰς θυελλώδεις νύκτας ἐνεργοῦσιν ὡς ηλεκτροφόροι, είτε δι' ἄληθους, ἐφόσον διαρκεῖ ἡ ἀνοιξίς τοῦ ἄνθους, παραγωγῆς ηλεκτρισμοῦ, ὅπερ εἶνε βεβαιότατον, καὶ ὅπερ εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἀφοῦ λάθωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὴν μεγάλην τῆς θερμότητος ἀνάπτουξιν, ἣτις παράγεται κατὰ τὴν ἀνοιξίαν τῶν ἀνθῶν.

Ἡ φωτοβολία ἐνίοτε γεννᾶται αὐτομάτως ἐκ τῆς ἀναφλέξεως ἐπερχομένης ἢ προκαλουμένης ὑπὸ αἰθερίων καὶ πτητικῶν ἐλαίων, τὰ ὅποια ἀναπτύσσονται πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν ἀρωματικῶν ἀνθῶν.

Εἰς τὸ αἴτιον τοῦτο ἴσως δύναται νὰ ἀποδοθῇ τὸ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λινναίου παρατηρηθὲν γεγονός ἐπὶ τῆς Λευκῆς Δικτάμου (*Dictamus Album*), ἣτοι τῆς παραγωγῆς σπινθήρων, οἵτινες ἐσβέννυτο εὐθὺς ὡς ἀνεφλέγοντο, γεγονός ὅπερ ὁ πατὴρ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ.

Ἡ κοινὴ Φραξινέλα (*Dictamus fraxinella*) παράγει τσαούτην ποσότητα αἰθερίου καὶ εὐφλέκτου οὐσίας ἐκ τῶν θαυμασιῶν αὐτῶν λευκῶν ἀνθῶν πεποικιλμένων διὰ ροδοχρῶν γραμμῶν, ὥστε δύναται ταῦτα νὰ παράξωσιν ὠραίαν φλόγα, ἐὰν πλησιάζωμεν εἰς τὸ ἄνθος πυρεῖον ἀνημμένον ἰδίως ἐν καιρῷ θερμῆς καὶ ὑγρᾶς ἐσπέρας, ἀναπτυσσομένου συγχρόνως λευκοῦ καὶ ἀρωματικοῦ καπνοῦ.

Δύναται πρὸς τούτοις τὸ φαινόμενον τοῦτο νὰ συμβῇ αὐτομάτως κατὰ τὴν διάρκειαν θερμῆς νυκτὸς τοῦ θέρους, πιθανῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως θερμότητος παραγομένης ἐκ τῆς ἀνοιξέως τῶν ἀνθῶν, ὅτε φαίνεται εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὸ φυτὸν ἐπὶ μίαν στιγμὴν καλυπτόμενον ὑπὸ ζωηρᾶς ἐρυθρᾶς φλογός, ἣτις ἀμέσως σβέννυται, ἀποδίδουσα πυκνὸν καπνόν.

Τὸ πείραμα δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ τεχνικῶς, κλείοντες δηλαδὴ φυτὸν τῆς Φραξινέλας ἐντὸς ὑαλίνου κυτίου μὲ κάλυμμα.

Ὅταν ἡ ἐντὸς τοῦ κυτίου ἀτμόσφαιρα κορεσθῇ ἀπὸ ἀτμούς αἰθερίους ρωμαντικούς, εἴτε αὐτομάτως, εἴτε πλησιάζοντες ἀνημμένον πυρεῖον κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνοίγεται τὸ κάλυμμα, παράγεται ζωηρότατη ἐρυθροκύανος φλόξ, ἣτις ἐκχύνεται εἰς πολυαριθμούς γλώσσας, ἀκούθως σβέννυται καὶ ἐκ τοῦ δοχείου ἀνέρχεται λευκὸς πυκνὸς καπνός.

Τὸ πείραμα δύναται, κλειομένου ἐκ νέου τοῦ καλύμματος, νὰ ἐπαληφθῇ τρίς κατὰ τὸ διάστημα 24 ὥρῶν.

Μολαταῦτα οὔτε ἡ πρώτη περίστασις τῆς φωτοβολίας οὔτε ἡ δευτέρα ἔχουσι σχέσιν μὲ τὴν αὐτόματον φωτοβολίαν, θέλω νὰ εἶπω, μὲ τὸν φωσφορισμόν.

Ἐὰν ἠθέλομεν μνημονεύσει ἀπάσας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν φωτο-

βολίαν παρατηρήσεις, τοῦτο ἠθέλεν ἀποτελέσει μακρὰν πραγματείαν καὶ ἐπιφυλάσσομαι εἰς ἄλλην περίστασιν νὰ ἡμιλήσω ἐκτενέστερον.

Ἦδη ποιῶμαι λόγον περὶ τοῦ περιέργου φαινομένου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ φωσφοροῦχον Εὐφόρβιον (*Euphorbia phosforea*) τῆς Βρασιλίας.

Τὸ φυτὸν τοῦτο, ὅταν ἐκκοπῇ ἢ πληγωθῇ, ἐκρέει γαλακτώδη λευκὸν χυμόν, πικρὸν καὶ δηλητηριώδη. Ἐὰν τὸ γάλα τοῦτο ἐλαφρῶς θερμανθῇ καὶ παρατηρηθῇ ἐν τῷ σκότει, φαίνεται λάμπον καὶ φωσφορίζον, ἐὰν δὲ ἰσχυρῶς παραχθῇ, αὐξάνει ὁ φωσφορισμὸς καὶ φαίνεται ὡς τακεῖς ἄργυρος.

Ἡ Βασίλισσα τῆς νυκτὸς (*Cereus meticalus*), ἢ *Koëninigin der Nacht* τῶν Γερμανῶν, εἶνε φυτὸν σαρκῶδες ὅμοιον μὲ τοὺς κοινούς Κάκτους, καὶ φέεται ἐπὶ τῶν ὄροπέδιων τοῦ Μεξικοῦ, ἀνοίγει δὲ τὰ θαυμάσια αὐτῆς ἄνθη μόνον τὴν νύκτα. Τὰ ἄνθη ταῦτα λευκοῦ καθαρῷ χρώματος, ἐκτὸς τοῦ κέντρου αὐτῶν, ὅπερ εἶνε κίτρινον, διαχύνουσι, κατὰ τὰς αἰθρίας καὶ σκοτεινὰς νύκτας ἐκείνων τῶν ἐρήμων, ζωηρὸν φῶς, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀρκούντως ἰσχυρόν, ὥστε δύναται τις νὰ ἀναγνώσῃ.

Αὐτὸ τὸ φυτικὸν θαῦμα, τοῦ ὁποίου ὁ Kerner (*Pflanzenleben* p. 601 p. 1 Lipsia, 1887) ἔδωκε λαμπρὰν εἰκόνα, συναρπάζει τὸ πνεῦμα τῶν περιηγητῶν, οἵτινες τὸ βλέπουσι κατὰ πρώτην φοράν καὶ προξενεῖ βαθεῖαν συγκίνησιν.

Ταῦτα δὲν εἶνε τὰ μόνα, ἀτινα παρατηρήθησαν σχετικῶς μὲ τὸν φωσφορισμόν. Καὶ ἄλλα μᾶλλον ἐνδιαφέροντα καὶ θαυμάσια εἶνε γνωστά εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν φυτῶν καὶ δικαιολογοῦσι τὸν θαυμασμόν, τὸν ὁποῖον τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐγείρει εἰς τὸν δῦσπιστον παρατηρητὴν ἰστάμενον πρὸ ἐνὸς φυτοῦ ἱκανοῦ αὐτομάτως παράγοντος φωτός.

(Ἐκ μεταφράσεως).

Π. Στ. Βαλαμᾶκης.

ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΙΣ ΠΟΛΕΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἄλλοτε ἐν τῇ Νέᾳ Πιερίᾳ πρὸς Β. καὶ Ν. τοῦ ὄρους Παγγαίου κειμένων ἦσαν μέχρι πρό τιος, τινὲς μὲν ὄλως ἄγνωστοι, τινὲς δὲ κακῶς τοποθετημένοι. Περὶ τούτων εἶχμεν γράψαι πρὸ ἑξ ἑτῶν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει

ἐκδιδομένη Ἐφημερίδι «Ἐπιθεώρησις» (ἤδη δὲ «Νέα Ἐπιθεώρησις» νομίζω). Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ τινες ἀκόμη Μεσαιωνικαὶ πόλεις, ὧν ἡ θέσις ἐντελῶς ἀγνοεῖται, ἢ εἰσιν ἐσφαλμένως τοποθετημένοι. Τοιαῦται εἰσὶ:

1. Τρέμουλα.

Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη πόλις, ἣς νομίζω, ἡ θέσις εἶνε ὅλως ἀγνωστος, ἔκειτο μεταξὺ τοῦ λιμένος τῆς Ἐλευθερουπόλεως (Λευθεραὶ) καὶ τοῦ Ρωστικοῦ Ταρσανᾶ, ἐπινείου τοῦ Νουζλαῶ, καθ' ὃ μέρος ἔκειτο ἄλλοτε ἡ *Οἰούμη*. Φέρει δὲ ἡ θέσις αὕτη τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη.

2. Μοσυνόπολις.

Ταύτην τινὲς τῶν ἡμετέρων τοποθετοῦσιν ἐν Μποσιανῷ τσιφλικίῳ (Νοτ.) τῆς Δράμας, ἄλλοι δὲ πλησίον τῆς Γιουμουρτζίνας, ἢ Γεμουλτζίνας· καὶ ὅμως ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῆς κατέχει ἡ σημερινὴ κώμη *Μεσορόπη* καὶ *Μουσουρόπη*, παρὰ τινων προφερομένη, παρὰ δὲ τῶν γερόντων τοῦ τόπου καὶ τῶν πέριξ, *Μοσυνόπολι* καὶ *Μισυρόπολι* καλουμένη, ἣτις κεῖται τρεῖς ὥρας περίπου μακρὰν τοῦ Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ἐν τῇ νέᾳ *Πιερίᾳ*.

3. Δημητρίτση.

Τὸ μικρὸν τοῦτο χωρίον, ὅπου τῷ 1185 Νοεμβρίῳ μηνί, ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς ὁ στρατηγὸς τῆς Βυζαντ. Αὐτοκρατορίας κατέστρεψε τοὺς Νορμανοὺς, ἡμαρτημένως ὅλως τοποθετεῖται παρὰ τὸ χωρίον Καραγιάννη, ἐν ᾧ ἔκειτο, καὶ σήμερον ἀκόμη κεῖται, πολὺ μακρὰν τῆς ἀνωτέρω θέσεως, ὀλίγας ὥρας νοτιο-δυτικῶς (ἐν ἐνθυμοῦμαι καλῶς) τῆς παρὰ τὰς Σέρρας γεφύρας τοῦ Στρυμῶνος ποταμοῦ, φέρον καὶ τὴν σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα *Δημητρίτση*, καὶ ἀνήκόν τινα τῶν ἐν Σέρραις ὁμογενῶν.

4. Βρανόκαστρον καὶ Βρενόκαστρον.

Τὸ φρούριον τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἀρκετὰ σώζονται ἤδη πλησίον τῆς νῦν κώμης *Παλαιοχώρι* ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου καὶ δύο ὥρας μακρὰν τοῦ *Πραβίου* ἀπέχον, ὠνομάσθη *Βρανόκαστρον* οὐχὶ ἐκ τοῦ Ἑβρενῶς στρατηγοῦ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω ρηθέντος στρατηγοῦ Βρανᾶ, ὅστις μετὰ τὴν κατὰ τῶν Νορμανῶν νίκην του ἀνήγειρε πρὸς ἄλλοις τισὶ καὶ αὐτό, ὅπως παρακαλῶν τὰς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομάς.

5. Δρυάνοδον καὶ Δράνοδα.

Τὸ μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ Πραβίου, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Παγγαίου ὄρους

κείμενον μικρὸν χωρίον *Δρυάνοδον* παρὰ τῶν πολλῶν καὶ *Δράνοδα* παρὰ τῶν ἐντοπίων καλούμενον, δὲν εἶνε Σλαυικὸν ἢ Βουλγαρικόν, ὡς τὸ θέλουσι τινες, ἀλλ' εἶνε Ἑλληνικόν, ἑλληνικώτατον, κατοικούμενον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑφ' ἑλλήνων χριστιανῶν, νῦν δὲ ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ ὀθωμανῶν. Ἡ λέξις *Δρυάνοδον* εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ δρυῶς καὶ ἀνοδα = ἄνω τῶν δρυῶν, ἄνω τοῦ δάσους· καὶ τοιουτοτρόπως καὶ σήμερον εὐρίσκεται. Ἄνοδα δὲ καὶ κάτοδα παρὰ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ μερῶν σημαίνει τὸ ἄνω καὶ κάτω.

6. Σύμβολον καὶ Νεάπολις.

Ἡ πόλις Σύμβολον (ἐκ τοῦ ὄρους Συμβόλου ὀνομασθεῖσα) ἔκειτο ἀπέναντι καὶ πλησιέστατα τῆς Καλαμίτσας, μικροῦ κτήματος τοῦ ἐν Καβάλλᾳ κ. Ὁφφμαν, πρὸς δυσμὰς τῆς Καβάλλας, ὅπου φαίνονται ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια.

Τῆς δὲ ὑπὸ τινων ἐκέισε τοποθετουμένης *Νεαπόλεως* τὴν θέσιν κατέχει ἡ νῦν *Καβάλλα*, ὡς ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ θέλομεν ἀποδείξει.

Τρεῖς σχεδὸν ὥρας μακρὰν καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς κωμοπόλεως Πραβίου ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὄρους Παγγαίου, κεῖται ἡ κώμη *Μισθιάνια*, κατοικουμένη ὑπὸ ἀναμίκτου πληθυσμοῦ χριστιανῶν τε καὶ ὀθωμανῶν. Πρὸς νότον τῆς κώμης ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν πέντε λεπτ. τῆς ὥρας ὑπάρχει λόφος τις Κουλεῖ ἢ Καλεῖ ὀνομαζόμενος, περιτειχισμένος ὑπὸ ἐρειπίων πελασγικῶν τειχῶν. Ἐν τῇ θέσει ταύτη πρὸ τινων ἐτῶν εἴχομεν τοποθετήσῃ τὸ τεῖχος Πέργαμος, ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τοῦ ὁποίου ἄλλοτε, καθ' Ἡρόδοτον, διήλθεν ὁ Εἰρῆνης ἐκστρατεῦν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πέριξ δὲ τοῦ λόφου τούτου ἀπὸ πέρυσι παρεχώρησε τοῖς κατοίκοις ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις πρὸς φύτευσιν ἀμπέλων. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς λοιπὸν κατὰ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἀνεκαλύφθησαν πλείστοι τάφοι ἀρχαῖοι, ἐν οἷς ἐνουπῆρχον ἀγγεῖα πήλινα καλῆς τέχνης καὶ νομίσματα χάλκινα, ὀλίγα δὲ ἀργυρᾶ, ἴσως δὲ καὶ χρυσᾶ, πρὸς δὲ καὶ κοσμήματα γυναικεῖα. Μεταξὺ δὲ τούτων ἐπὶ ἐπιτυμβίων πλακῶν εὐρέθησαν καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐπιγραφαί, ἃς δημοσιεύομεν ἀφίνοντες τοῖς ἀρμοδίοις τὴν τε συμπλήρωσιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν.

1

ΕΝΘΑΠΟΛΥΤΑΜΩΝΚΕΙΜΑΙΝΕΚΥΣ
 ..ΑΛΑΠΡΙΝΗΛΙΚΙΑΣΕΝΑΕΙΔΑΟΔΟΜΟΙΣ
 ΕΝΝΕΑΚΑΙΔΕΚΑΕΤΙΝΑΠΟΠΑΤΡΟΣ.....Α
 ΣΓΙ.....Ν

ΕΝΘΑΠΟΛΥΚΛΑΥΣΤΟΣΚΕΙΜΑΔΕΟΥΑ
 ΛΙΠΟΜ.....ΚΑΣΙΓΝΗΤΟΝΔΕΤΕΑΔΕΛ
 ΦΟΝ

ΛΥ.....ΘΕΣΙΤΡΥ...

Σύγκριται από οκτώ σειρές γραμμάτων· τὸ ὕψος τῶν γραμμάτων ποὺ μὲν εἶνε 0,02 μέτρου, ποὺ δὲ ὀλιγώτερον· τὰ γράμματα εἰσι μᾶλλον πεπλατυσμένα. Εἰς τὴν τετάρτην σειράν λείπουν πέντε ἢ ἕξ γράμματα· εἰς τὴν ἕκτην φαίνονται ἐλλείποντα πέντε γράμματα, καὶ εἰς τὴν ὀγδόην ἑννέα τοιαῦτα.

2

ΝΟC
 ΚΑ
 ΙΠΥΡΩΝΛ
 ΕΤΩ

Ἡ πλαξ εἶνε ἠκρωτηριασμένη· ὕψος γραμμάτων 0,02 μέτρου. Εὐ-
 ρίσκεται ἤδη ἐν τῇ οἰκίᾳ Κρουστάλη ἐν Μεσθιάνια.

3

ΤΟΥC
 ΑΠΕΜΕ
 ΓΟΜΗ
 ΕΖCΤ

Ἦψος γραμμάτων ὅσον 0,02 μέτρ. περίπου· τὸ τῆς τρίτης σειράς
 γράμμα φαίνεται καὶ ὡς μ καὶ ὡς δύο λ.

4

Μ·ΒΑΙΒΙΟΣΟΥΑ
 ΛΗΣΕΤΩΝΒΜΘ

Ἦψος γραμμάτων 0,03.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Νοεμβρίου 1892.

Ἰωάννης Δ. Ἀφθονίδης
 Ἰατρός.

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

LA RÉSSURRECTION D'UN ART. — LE THÉÂTRE GREC MODERNE PAR GEORGES
 BOURDON. (Εἰς τόμ. εἰς 8ον ἐξ 123 σελίδων). — PARIS, 1892.

Κριτικοὶ ὀνομαστοὶ καὶ εἰδικοὶ εἰς τὴν δραματικὴν φιλολογοῖαν ἐν
 Παρισίοις, δὲν ἐδιστασαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν σύγγραμ-
 μα ὑψηλῆς κριτικῆς (un livre de haute critique), ἐν ἔργον ἀληθοῦς
 ἀξίας. Πολλοὶ ἐγνώρισαν παρ' ἡμῖν τὸν κ. Georges Bourdon, νέον
 εὐφυᾶ, ὅστις ἔκαμεν ἐπιτόπιον ἀνάκρισιν περὶ τοῦ θέματος, περὶ οὗ
 μετὰ τόσης γλαφυρότητος, καλαισθησίας καὶ φιλοσοφικῆς κριτικῆς
 ἐπραγματεύθη. Συνωμίλησε μετὰ τῶν πλείστων δραματικῶν συγγρα-
 φέων μας, ἀνέγνωσε τὰ κάλλιστα ἐκ τῶν ἔργων των, ἐφυλλολόγησε τὰ
 ἐπίλοιπα, καὶ ἤκουσέ τινα ἀπὸ τῆς σκηνῆς διδασκόμενα. "Ὅ,τι εἶδεν,
 ὅ,τι ἤκουσε, τὸ μεταφέρει, καὶ ἐξάγει συμπεράσματα ἀληθῶς ἐμβριθῆ.

Ὁ κ. Bourdon βλέπει εἰς τὴν ἀναγεννωμένην φιλολογοῖαν ἡμῶν,
 τὸ ἔργον ἑνὸς ἔθνους νέου. Βεβαίῳ, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες οὔτε τοῦ
 Δισχύλου ἀπόγονοι εἶνε, οὔτε τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἡ παλαιὰ Ἑλλάς
 ἀπέθανεν, ὅπως ἀπέθανεν ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος. Ἐκ τῶν λειψάνων δὲ
 τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐκ ποικίλων στοιχείων, ἐσχηματίσθη διὰ
 μέσου τῶν περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ιστορίας, τὸ νεοελληνικὸν ἔθνος,
 ἔθνος εὐφυές, δραστήριον, ἔχον εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ἐπιχειρηματικὸν
 πνεῦμα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλάχιστα καλλιτεχνικόν. Κατὰ τὸν
 κ. Bourdon ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἐξηφανίσθη ὅλος. Αἱ ἀρχαῖαι
 ἑλληνικαὶ φυλαὶ συνεχωνεύθησαν μετ' ἄλλων φύλων, ἐκ τοῦ κράματος
 δὲ τούτου, ἐφ' οὗ ἐπετέθη ἡ σφραγὶς τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ
 τῶν Βυζαντινῶν, ἐξῆλθεν ὁ τύπος τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους. Ἡ θεω-
 ρία αὕτη περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους εἶνε καὶ ὑπὸ φιλολογικῆν ἔποψιν
 οὐσιώδης, διότι τὸ ἐθνολογικὸν ζήτημα στενότερα συνδέεται πρὸς τὸ
 ζήτημα τῶν πνευματικῶν ιδιοτήτων ἑνὸς ἔθνους.

Ὁ κ. Bourdon ἐκθέτει πῶς αἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας δραματι-
 κῆς τέχνης ἐξέλιπον, πῶς ἡ ἑλληνικὴ σκηνὴ ἀπὸ τὰς παντομιμικὰς πα-
 ραστάσεις τοῦ ἐκπνεόντος ἑλληνισμοῦ μετέβη εἰς τὰ χριστιανικὰ δρά-
 τομοσ ιε'. Φεβρουάριος.

ματα, καὶ πῶς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐμυθήθησαν τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ μεταφράσεων ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας. Ὅτι ὁ κ. Bourdon λέγει, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς δραματικῆς φιλολογίας, ἀληθεύει καὶ περὶ ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ὁποίαν ὁπωσοῦν ἐγνωρίσαμεν ἐκ τῶν ἔργων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τὴν ἐδιδάχθημεν δηλαδὴ εἰς τὰ βιβλία τῶν ξένων.

Τὸ χαρακτηριστικόν, κατὰ τὸν κ. Bourdon, τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς φιλολογίας, παρεκτός τῆς πτωχείας τῆς, εἶνε ἡ ἔλλειψις ὠρισμένης τινὸς διευθύνσεως, ἐθνικοῦ τινος ἰδιορρύθμου σχεδίου. Εὕρισκάμεθα κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, εἰς μεταβατικόν τι στάδιον. Ποῖαι ἄρα γε εἶνε αἱ τάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου; Ὁ κ. Bourdon, θεωρῶν τοὺς σημερινούς Ἕλληνας μᾶλλον κλίνοντας πρὸς τὸν λυρισμὸν ἢ πρὸς τὴν ψυχολογίαν, προβλέπει ὅτι τὸ νεοελληνικὸν θέατρον θέλει προσηλωθῆ μᾶλλον εἰς τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα παρὰ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνδομύχων ἐλατηρίων, ὅτι ἐπομένως θὰ κλίνη μᾶλλον πρὸς τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὸν αἰσθηματισμὸν παρὰ πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὸν *realismόν*.

Ὅτι κυρίως ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης τοῦ κ. Bourdon, εἶνε ἡ ἀλήθεια τοῦ συνόλου τῶν παρατηρήσεών του, ἡ ὀρθότης τῶν συμπερασμάτων, καὶ ἐνίοτε τὸ φιλοσοφικὸν ὕψος μὲ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ θέμα. Εἰς τὸν κ. Bourdon δὲν θὰ συγχωρηθῆ ἴσως παρὰ τινῶν, ὅτι προσέκρουσεν εἰς τινὰς φυλαυτίας. Ἄλλ' ἢ τόσον εὐχάριστος ἀνάγνωσις τῆς μελέτης του θέλει πείσει πάντα ἀμερολήπτως διατεθειμένον, ὅτι ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν δίδει τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας εἶνε ἐν τῷ συνόλῳ ἀκριβεστάτη, ἐὰν ὄχι τόσον κολακευτική. Μεταξὺ τῶν ὀλιγίστων ἀξιολόγων ἔργων τὰ ὁποῖα ὡς ἔξοχα ἀναφέρει ὁ κ. Bourdon, ἀναλύει ἐν ἀριστοῦργημα, τὴν *Γαλάτεια* τοῦ Βασιλειάδου. Ἀληθῶς ἡ *Γαλάτεια* δὲν εἶνε ἴσως δράμα καθ' ὅλην τὴν ἐννοίαν τῆς λέξεως, ἀλλ' εἶνε ἐν εἶδος δραματικοῦ ποιήματος, καὶ ἀδιστάκτως λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι εἶνε ἐφάμιλλον πρὸς τὰ τοιοῦτου εἶδους ἀριστουργήματα τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Γκαϊτε, τοῦ Σχίλλερ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Πούσκιν, τοῦ Musset. Δυστυχῶς ὁ Βασιλειάδης ἀπέθανε τριακονταετῆς μόλις, ἐὰν δὲ ὁ θάνατος δὲν συνέτριβε τὴν θεῖαν μοῦσάν του, ἡ *Γαλάτεια* βεβαίως δὲν θὰ ἦτο τὸ μόνον αὐτοῦ ἀριστοῦργημα. Κατὰ τὸν κ. Bourdon, πλὴν τῆς *Γαλατείας*, ἐν ἀκόμῃ ἀριστοῦργημα ἔχει ἡ δραματικὴ ἡμῶν φιλολογία, τὸν *Γάμον τοῦ Κουτρούλη* τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ.

Εἰς τοὺς θέλοντας νὰ λάβωσιν ἐννοίαν ἀκριβῆ καὶ ἀπὸ περιωπῆς

τῆς δραματικῆς ἡμῶν φιλολογίας, συνιστῶμεν θερμῶς τὴν τερπνοτάτην ἀνάγνωσιν τοῦ ὠραίου βιβλίου τοῦ κ. Bourdon. X.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Enchiridium dictionis epicae. scripsit J. van Leeuwen J. f. Pars prior. Lugduni Batavorum, apud A. W. Sijthoff. 1892. Σελ. 274.

Οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν ὅτι ἡ μικρὰ ἐκείνη ἀλλ' ἐνδοξος χώρα, ἣν αἱ Μοῦσαι φαίνονται μάλιστα πασῶν φιλήσασαι, ἐμελλέ ποτε ἡμῖν νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἀκριβεστάτον ὁμηρικὸν κείμενον καὶ τὸν μεθοδικώτατον ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης ὁδηγόν. Ὁ νηφάλιος τῶν Ὀλλανδῶν νοῦς ὥσπερ ἐν πᾶσιν ἐστὶ ζητητικὸς καὶ εὐρετικὸς, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὁμηρικῇ σπουδῇ ἀπετόλμησε γενναίως νὰ προβῆ πέραν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φραγμοῦ ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἐν πολλοῖς σαθρῶς παραδεδωμένον κείμενον ὡς οἶόν τε ἐγγύτατα τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ μορφῆς.

Ὁ ἐπιφανὴς Λέρσιος ἐν τῷ περὶ Ἀριστάρχου συγγράμματι κατέδειξε μὲν τὴν ἀρίστην τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κριτικοῦ μέθοδον ἐρειδομένην ἐπὶ μακρᾶς τῶν ὁμηρ. ποιημάτων μελέτης, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἀκριβὴς τῆς ὁμηρικῆς χρήσεως γνῶσις, ἔθηκε δ' οὕτω τὰς βάσεις τῆς μεθόδου, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κείμενον. Μετὰ τὸν Λέρσιον οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ σχεδὸν εἰς πέρας ἤγαγον τὸ ἔργον.

Ἄλλὰ τίς δύναται νὰ ἀναπαυθῆ ἐπὶ τοῦ Ἀρισταρχείου κειμένου; Μόνη ἡ τοῦ δίγαμμα ἔλλειψις ἐν αὐτῷ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ πόσον ἀπελείπετο τοῦ ἀρχικοῦ. Αἱ μετὰ τὴν ἐκ τῆς γλώσσης ἐξαφάνισιν τοῦ δίγαμμα συμβᾶσαι παρεμβολαὶ στίχων καὶ αἱ ἔνεκα τῆς ἐξαφανίσεως ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς καὶ ἄλλων παλαιῶν ὑπομνηματιστῶν ἀναγκαῖαι, ὡς τότε ἐδόκει, μεταβολαὶ εἰσι πλείσται, ἡ δὲ κριτικὴ ὀφείλει ἐκείνας μὲν νὰ ὀβελίσῃ, ταύτας δὲ νὰ ἐπανορθώσῃται, ἀφ' οὗ ἤδη γνωστὴ εἶνε ἡ τοῦ κακοῦ ἀρχῆ. Καὶ ἐπειράθησαν μὲν πολλοί, ὀνομαστέοι δὲ οἱ Bekker, Cobet, Naber, Herwerden. Nauck, Fick ἅπαντες μύσται τοῦ ἑλληνος λόγου, τὸν δὲ κολοφῶνα ἐπέθηκαν δύο ἄνδρες δεξιώτατοι ὁ J. van Leeuwen καὶ ὁ Mendes da Costa. Ἡ ὁμηρικὴ αὕτη ἐκδοσις εὕρεται παρὰ τῷ αὐτῷ ἐκδότῃ Sijthoff.

Τὸ σήμερον ὑφ' ἡμῶν ἀγγελλόμενον *ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς λέξεως*

εἶνε ὄντως ἀριστοτέχνημα διανοίας καὶ ἐντρεχοῦς τῆς ἐπικῆς γλώσσης σπουδῆς ἀποτέλεσμα. Προηγῆται σαφῆς καὶ ἀκριβῆς τοῦ ἠρωϊκοῦ ἐξάμετρου περιγραφή· ὅ,τι κάλλιστον μέχρι νῦν διδάγμα ἔχει εὑρεθῆ, τοῦτο παρέλαβεν ὁ ἐξόχως φιλόκαλος van Leeuwen εἰς λεπτομερείας νὰ εἰσέλθωμεν κωλύει οὐχὶ ὁ χρόνος ἀλλ' ὁ τόπος. Ἐπειτα τὸ περὶ φωνηέντων καὶ διφθόγγων κεφάλαιον, ἔπειτα τὸ περὶ συμφώνων καὶ τέλος τὸ περὶ κλίσεως ὀνομάτων κλπ. μέχρι τοῦ περὶ ἀντωνυμιῶν ἐξόχως δυσχεροῦς ζητήματος, ἐν ᾧ ὁ Ὁλλανδὸς καθηγητῆς αὐτὸς αὐτοῦ κράτιστος ἀναφαίνεται. Τὸ δεύτερον τεῦχος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ συγγραφέως ἐκδοθήσεται ἐντὸς τοῦ ἐπιόντος ἔτους.

Ἐν παντὶ τῷ βιβλίῳ ἐγκατασπείρονται σοφὰ παρατηρήματα, ἀπερ ὁ ἐπαῖων ἀναγνώστης οὐ μόνον ἀσπάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ πειράται καὶ αὐτὸς νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτὰ διὰ τῆς διορθώσεως τῶν ὀλίγων ἐναντιουμένων ἐξαίρεσεων. Ἰδίᾳ μετὰ τέχνης καὶ χάριτος κλασικοῦ λογογράφου γεγραμμένα δύνασαι νὰ ὑπολάβῃς τὰ περὶ τοῦ δίγαμμα διειλημμένα ἐν σελ. 131 κ. ἐφ., ἐν γλώσσῃ ἀκριβῶς λατινικῇ, ἥτις ἐν Ὁλλανδίᾳ οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀκμάζουσα. Ἐνταῦθα ἐκτίθενται μετ' ἀπαραβλήτου κομψότητος τὰ περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ δίγαμμα ὑπὸ τοῦ Bentley καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐριδεις κ. τ. ὅ., ἀποδείκνυται δὲ τρανότατα πόσον ἀναγκαῖα εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς φυγῆς κάθοδος αὐτοῦ εἰς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον.

Πολλὴν χάριν ὀφείλομεν ἐν τῷ ἀνδρὶ ὅτι μετ' ἐξαιρέτου φιλοπονίας συνήγαγεν ἐν τάξει πάσας τὰς λέξεις, αἵτινες συμφώνως βεβαίως τεκμηρίους εἶχον τὸ δίγαμμα καὶ ἀπηρίθμησε πρὸς ἐκάστη λέξει πάντας τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους, ἐν οἷς τὸ δίγαμμα ἄνευ μεταβολῆς δὲν δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ. Τοὺς τοιοῦτους στίχους δικαίως κρίνει ἥτοι ἐφθαρμένους ἢ παρεμβλήτους. Ἀπειρίθμητοι εἶνε οἱ στίχοι, οὓς δι' ἐλαφροτάτης μεταβολῆς ἀποκατέστησεν, ὅσους δὲ δι' ἀπλῆς μεθόδου ἀδυνατεῖ νὰ ἐπανορθώσῃται, τούτους καταλείπει τοῖς ἄλλοις διορθοῦν.

Ἡ ἐμβριθεὶα καὶ ἡ πειθῶ, ἣν κέκτηται ὁ van Leeuwen, εἶνε ὑπέρτεροι τῶν ἐμῶν ἐπαίνων. Τὰς ἐρεῦνας τῆς γλωσσολογίας λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ μὲν ἀπίθανα σιγῇ εὐκόσμῳ παρέρχεται, τὰ δὲ βέβαια μόνον παραλαμβάνει καὶ τὰ ἄδηλα ὡς ἄδηλα ἀναγράφει ἐκ σωφροσύνης μὴ προχωρῶν πέραν τῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ ἄλωτων. Καί τοι σχεδὸν συμμὸς κατήντησε παρά πολλοῖς μάλιστα τῶν ἐν Γερμανίᾳ φιλολόγων τὸ ζητεῖν τὰ ἀδύνατα εὑρεθῆναι· ἡς τάσεως ἐξάρχος καὶ προηγμένων ἀναφαίνεται ὁ Wilamowitz, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην εὐφύεστατος καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν οὐκ ἄμουςος, ὅστις ὅμως βίᾳ καὶ δρμῇ

ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα συχνὰ φερόμενος καὶ τῷ νεύματι αὐτοῦ ζητῶν νὰ ἐκβιάσῃται τὴν σιγῶσαν ἀρχαιότητα νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἄκουσα ὅπερ αὐτὸς θέλει, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Πυθίαν, φαίνεται λησμονῶν, ὅτι, ἂν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἤκουσε παρά τῆς μάντιδος: ἀήττητος εἶ, ὦ παῖ,» οὐδαμῶς παράδοξον ὁ Τεῦτων διδάσκαλος ν' ἀκούσῃ τὴν γενικὴν καὶ δικαίαν κραυγὴν «ἀνόητος εἶ, ὦ παῖ»:

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οὐδὲν σχεδὸν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὸ προκείμενον. Ὅ,τι δὲ μετὰ πάσης πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, τοῦτο ἐπεφυλάξαμεν ἐν τέλει τῆς παρουσίας βιβλιογραφίας, ὅτι δηλ. ὁ θέλων ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν Ὅμηρον νὰ μελετήσῃ, οὐδὲ ἐν βῆμα δύναται νὰ βαδίσῃ, ἂν μὴ ἔχῃ τὴν μνημονευθεῖσαν ὁμηρικὴν ἐκδοσιν καὶ τὸ ἄριστον ἐγχειρίδιον τῆς ἐπικῆς γλώσσης· τῷ ἄλλως φρονοῦντι ἀνοίγονται αἱ πύλαι τῆς Βυζαντινῆς παλαιστρας.

Ἐν Χάλλῃ τῆς Γερμανίας.

Γ. Μ. Σακόρραφος.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

Ἀπόσπασμα συλλογῆς βραβευθείσης ἐν τῷ Γλωσσικῷ διαγωνίσματι κατὰ Μάρτιον τοῦ 1892¹.

1.

Ἄβιβλος παπᾶς
μεγάλος ψεύτης.

Ἡ Λακωνικὴ αὕτη παροιμία λέγεται ἐν Ἀνάφῃ καὶ οὕτως:

Ὁ παπᾶς ὁ ξεστηθιάρης
πάντα πάντα ψευματάρης.

¹ Περὶ τῶν παροιμιῶν τούτων ἡ ἐπιτροπὴ συνισταμένη ὑπὸ τῶν κυρίων Σ. Κουμανοῦδη, Ἰ. Πρωτοδίκου καὶ τοῦ εισηγητοῦ κ. Γ. Ν. Χατσιαδάκη, ἐξήνεγκε τὴν ἐξῆς κρίσιν: «Ἡ δὲ Συλλογὴ ἀνεκδότων παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, ἡ φέρουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ῥῆσιν «Ἄβιβλος παπᾶς μεγάλος ψεύτης» ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 742 μεγάλων καὶ περιέχει 6,300 παροιμίας. Πρὸς τούτοις ὁ συντάξας αὐτὴν ἀναφέρει συχνὰ καὶ τὴν ἀντίστοιχον γαλλικὴν παροιμίαν ἢ ἄλλως φροντίζει νὰ ὑποδεικνῇ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Ἡ κατάταξις ἐγένετο κατ' ἀλφάβητον καὶ τοῦτο εὐλόγως, ἵνα δύναται ἕκαστος εὐκόλως παραβάλλων πρὸς τὰς ἐκδεδομένας νᾶνευρίσκη τὰς ἀνεκδότους. Ἴνα δὲ καὶ καθ' ὕλην εἶνε δυνατὴ ἡ ἐξέτασις αὐτῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐζήτησε νὰ ταξινομήσῃ αὐτὰς εἰς διαφόρους τάξεις, ἥτοι εἰς ποι-

Ἡ παροιμία λέγεται ἐπὶ τῶν κακῶς ποιούντων τι δι' ἔλλειψιν μέσων ἢ ἐργαλείων. Ἐὰν δὲ οἱ ἀγράμματοι τῶν ἱερέων δυσκόλως ἀπαγγέλλουσι τὰς εὐχὰς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, πολὺ περισσότερον, ὅταν δὲν ἔχωσιν ἐμπρὸς τῶν τὸ εὐχολόγιον ἢ τὸ Εὐαγγέλιον. Ὁμοιάζει δὲ πρὸς τὴν παρ' Ἀποστολίῳ φερομένην ρῆσιν: « Ἀπελθόντων τῶν ὁμμάτων, τὰ τῆς μνήμης ἄξια ραδίως ἐκφεύγει. »

Σημ. Ἡ λέξις ἀβίβλος ἀπαντᾷ παρὰ Τζέτζη κατὰ τὴν πρώτην κλίσιν, ἀβίβλης, Ἄλλὰ τοῦτο δὲν δηλοῖ ὅτι ἡ λέξις δὲν ἐλέγετο καὶ κατὰ τὴν β' κλίσιν καὶ ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν τὰ, γυμνασιάρχος καὶ γυμνασιάρχης, τριήραρχος καὶ τριηράρχης, νόμαρχος καὶ νομάρχης καὶ πλείστα ἄλλα.

2.

Ἀγάλι γάλια βρίσκ' ἢ τάβλα τὸ καρφί της.

Ἡ παροιμία αὕτη ὁμοιάζουσα τῇ παρ' Ἀραβαντινῶ
 νῦρεν ἢ τέντσερν τὸ κούπωμά της
 καὶ ταῖς παρὰ Βενιζέλω:

νῦρ' ἢ ἀμάδα τὸ ἀξί· καὶ

νῦρ' ἢ ἀρίδα τὸ ρόζο· καὶ

νῦρ' ἢ πέτρα τὴν ἀμάδα

λέγεται ἐπὶ τῶν ταχέως ἢ βραδέως λαμβανόντων τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας τῶν. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Ὅψὲ θεῶν ἀλέουσι μύλοι,

ἀλέουσι δὲ λεπτά.

Σημ. Ἡ λέξις ἀγάλια κατὰ μὲν τὸν Κοραῆν γίνεται ἐκ τοῦ ἀγανός, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τοῦ ἀκαλός. Ἄλλα περὶ τούτου θὰ διαλάβωμεν, ὅταν Θεοῦ θέλοντος ἐκδώσωμεν τὰς παροιμίας εἰς βιβλίον.

3.

Ἀγάλια γάλια γίνεται ἢ ἀγουρίδα μέλι

κι' ἀπὸ τὸ μέλι σ' τὸ κρασί

καὶ σ' τὸ βαένι μπαίνει.

(Λακεδαίμονος)

4.

Ἀγάλια γάλια φύτευεν ὁ φρόνιμος ἀμπέλι,

ἦρθ' ὁ καιρὸς καὶ γίνηκεν ἢ ἀγουρίδα μέλι. (Λακεδ.)

μενικάς, εἰς γεωργικάς, εἰς ἐμπορικάς, εἰς θεολογικάς κλπ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ καὶ Λεξιλόγιον αὐτῶν, οὗ τὸ Α μόνον προέλαβε νὰ πέμψῃ. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ἀνὴρ λόγιος καὶ φιλόπνοος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ παντὸς ἐπαίνου ἄξιον. Διὰ ταῦτα ἡ ἐπιτροπεία ἐπαινεῖ προθύμως τὸν φιλόπατριν ἄνδρα καὶ μετὰ χαρᾶς μεγάλης κρίνει τὸ ἔργον αὐτοῦ ἄξιον νὰ βραβευθῇ.»

5.

Ἀγάλια γάλια φύτευεν ὁ γέροντας σ' τὴν ἔρημο ἀμπέλι,
 κι' ἀγάλια γάλια γίνηκεν ἢ ἀγουρίδα μέλι. (Λακεδαίμονος)

Αἱ ἐν Λακεδαίμονι αὗται παροιμίας ἐν χρῆσει λέγονται ἐπὶ τῶν δι' ὑπομονῆς καὶ καρτερίας κτωμένων τὰ ἀγαθὰ. Ἄν ταῖς παροιμίας ταύταις ὁμοιάζει ἡ ἀρχαία

Κατὰ ποδὸς βάσιν

ἥς μνεῖαν ποιεῖται ὁ Πλάτων ἐν Νόμοις (Θ, 918, Α) ἐπὶ τῶν κατὰ μικρὸν τι πραττόντων καὶ μετὰ τέχνης, ἐπέχομεν ἐν γε τῷ παρόντι νάποφανθῶμεν. Οἱ Γάλλοι ἔχουσι δύο τοιαύτας παροιμίας:

Avec le temps et la paille
 les nêfles mûrissent.

Avec le temps et la patience
 la feuille du murier devient satin.

6.

Ἀγάλια γάλια τὰ τούμπανα
 γιὰτ' εἶν' ἀφεντικὸς ὁ γάμος.

Ἡ παροιμία αὕτη ἀντίθετος τῇ παρὰ Ζαφειροπούλω 1178.

Ἀγάλια γάλια τὰ τούμπανα
 γιὰτ' εἶνε φτωχὸς ὁ γάμος

ἐλήφθη πιθανῶς ἐκ τῶν διασκεδάσεων τῶν πλουσίων, αἵτινες δὲν εἶνε τόσον θορυβώδεις ὡς αἱ τῶν πενήτων. Ἄν ἡ παροιμία ἐλήφθη ἐκ δημοτικοῦ ἔσματος, δὲν δυνάμεθα νάποφανθῶμεν. Ἴδου δὲ τί ἀπαντῶμεν ἐν τινι Λακωνικῷ ἀνεκδότῳ ἔσματι:

Σιγὰ σιγὰ τὰ τούμπανα καὶ ἀραῖα τὰ παιγνίδια
 γιὰτ' ἐν' ἢ χαρὰ λυπντερὴ κι' ἢ κόρη γκαστρομένη.

7.

Ἀγάπαι ἢ Μάρω τὸ χορὸ
 κι' νῦρε ἄντρα ταμπουρλῆ.

(Ζακύνθου)

8.

Ἀγάπαι ἢ Μάρω τὸ χορὸ
 κι' νῦρ' ἄντρα μὲ λύρα

ξαπέζα καὶ χόρευε

Μάρω ἢ κακομοῖρα.

(Λακεδαίμονος)

Ἐπὶ τῶν συμφωνούντων κατὰ τὰ ἦθη ὁμοίᾳ τῇ ἀρχαίᾳ:

"Ὁμοιος ὁμοίῳ πελάζει·
καὶ αἰεὶ τοὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς καθ' Ὁμηρον (Ὀδυσ. Ρ, 218).

9.

Ἀγάπα με θεοτικὰ κι' ὄχι διαβολεμένα,
νὰ πᾶμε σ' τὴν παράδεισο τὰ δυὸ ἀγκαλιασμένα.

Ἐπὶ τῶν ἀπαιτούντων εἰλικρίνειαν εἰς τοὺς ἔρωτας καὶ ἐν γένει ἐπὶ παντὸς ἀγαπῶντος τὸ εἰλικρινές καὶ ἄδολον.

10.

Ἀγάπα με μὴ ὄργια
νὰ σ' ἀγαπῶ μὴ τριχιά. (Λακεδαιμόνος)

Λέγεται καὶ ἀντιθέτως

11.

Δέ με θέλεις μὴ ὄργια
δέ σε θέλω μὴ τριχιά.

Ἐπὶ τῶν ἀνταποδιδόντων τὰ ἴσα καὶ περισσότερα.

12.

Ἀγαπᾷ τὰ ξινόμπλα· καὶ
Ἀγαπᾷ τὰ ξινά.

Εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν γυναικομανῶν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐπὶ τοιούτων ἔλεγον:

Μῦς λευκός.

13.

Ἀγάπαε τὸ φίλο σου μὲ τὸ ζακόνι πῶχει. (Λακεδαιμόνος)

14.

Ἀγάπαε τὸ φίλο σου μὲ τὴν αἰτίαν πῶχει. (Ἀθηνῶν)

Συμβουλή ὀρθή, διότι οὐδεὶς ἄνευ ἐλαττωμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι συμβουλεύοντες ἔλεγον:

Ἦθη φίλων γίγνωσκε,
μιμήσει δὲ μὴ· καὶ

Μηδ' ἔχθαιρε φίλον σὸν ἀμαρτάδος ἔνεκα μικρᾶς.

Ὁ δὲ θεὸς Χρυσόστομος ἐν ΟΘ' ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (§ δ') λέγει «οὐκ ἤκουσας τῆς ἐξω παροιμίας λεγούσης, ὅτι δεῖ τοὺς φίλους μετὰ τῶν ἐλαττωμάτων ἔχειν;»

15.

Ἀγαπάω τὸ Γαρμπῆ,
γιατὶ βρέχει καὶ κρατεῖ. (Ζάκυνθος)

Παρατήρησις στηριζομένη ἐπὶ τῆς πείρας, διότι, ὅταν ἐπικρατῇ ὁ δυτικονότιος ἄνεμος, ὁ κοινῶς Γαρμπῆς λεγόμενος, ὁ καιρὸς εἶνε μὲν βροχερός, ἀλλὰ καὶ κατὰ διαλείμματα ἡ βροχὴ παύει.

16.

Ἀγάπη ποῦχα κι' ἔχασα ἀπ' τὴν ἀνεμυαλιά μου,
τώρα τὴν βλέπω σ' ἄλλοι καὶ καίγεται ἡ καρδιά μου.

Ἐπὶ τῶν μεταμελομένων, διότι κατέλιπον τὴν πρώτην ἀγάπην καὶ δυστοχούντων.

17.

Ἀγκίστρι δὲν πιάν' ἀπάνω του.

Ἐπὶ τῶν ἄγαν πενήτων.

Λεβηρίδος γυμνότερον

ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι τὸν ἄγαν πένητα. Ὁμοίαν ταύτῃ παροιμίαν θὰ παραθέσωμεν ἐν τῷ στοιχείῳ Κ.

18.

Ἀγέρα μου καλοκαιρινέ,
νὰ σ' εἶχα τὸν χειμῶνα. (Ἀνάφης)

Λέγεται ἐπὶ τῶν ἀναμιμηνησκομένων εὐτυχίας παρελθούσης. Ἄρα ἐπὶ εὐχῆς ἀδυνάτων.

19.

Ἄι (=ἀγία) Βαρβάρα μίλνσε
κι' αἱ (=ἅγιος) Νικόλας ἀπελογήθη·
καὶ σὺ μικρὸ Σαββατιανὲ
τί γυρεύεις σ' τὴ μέση;

20.

Ἄι Βαρβάρα μίλνσε
αἱ Νικόλας ἀπελογήθη
καὶ σὺ πτωχοΣάββατε,
τί θέλεις σ' τὴ μέση;

21.

Ἄι Βαρβάρα μίλνσε
αἱ Νικόλας ἀπελογήθη·
καὶ σὺ Κακοσάββα,
τί θέλεις σ' τὴ μέση;

(Κυνουρίας)

22.

Ἄι Βαρβάρα μίλησε
κι' ἄι Σάββας ἀπελογήθη
κι' ἄι Νικόλας ἔδραμε
νὰ πάη νὰ βαφτίση. (Λακεδαιμόνος)

23.

Ἄγια Βαρβάρα μίλησε
κι' ἅγιος Σπυρίδων ἀπελογήθη
κι' ἅγιος Νικόλας ἔρχεται
σ' τὰ χιόνια φορτωμένος. (Λακεδαιμόνος)

24.

Ἄγια Βαρβάρα μίλησε
καὶ ἅγιος Σπυρίδων ἀπελογήθη
κι' ἅγιος Νικόλας ἔρχεται
σ' τὰ χιόνια φορτωμένος·
τὰ γένεια του ἐτίναξε
τὸν κόσμον τὸν ἐγιόμισε. (Λακεδαιμόνος)

25.

Ἄγια Βαρβάρα λάλησε
κι' ἄ(γ)ι Σάββας ἀπεκρίθη
κι' ἄ(γ)ι Νικόλας ἔτρεχε
νὰ μάθη τὴν ἀλήθεια. (Μάνης)

28.

Ἄγια Βαρβάρα γέννησε
κι' ἄ(γ)ι Σάββας ἀπεκρίθη
κι' ἄ(γ)ι Νικόλας ἔτρεχε
γιὰ νὰ βαφτίση. (Μάνης)¹

¹ Ἀπασαὶ αἱ εἰρημέται παροιμίαι λέγονται ἐπὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαιρας, αἵτινες κατὰ τὰ λεγόμενα Νικολοβάββα ἐπέρχονται· ἀνάγονται δὲ εἰς τὰς Μετεωρολογικὰς παροιμίας.

¹ Αἱ δύο αὗται παροιμίαι δὲν ὑπῆρχον ἐν τῇ Συλλογῇ τῇ βραβευθείσῃ. Τῆς Μάνης τὰς παροιμίας μετὰ γλωσσarioύ σκοποῦμεν βραδύτερον νὰ δημοσιεύσωμεν.

27.

Ἄγια δευτέρα βόθη με,
καὶ τρίτη καὶ τετράδη,
πέμπτη καὶ παρασκευὴ
ποτὲ νὰ μὴ δουλεύω·
τὸ σάββατο σ' τὸ λουτρό.
καὶ τὴν κυριακὴν·
ὅ,τι κάμουν¹ ὁ ἄλλος κόσμος κι' ἐγώ.
(Λακεδαιμόνος)

Ἡ παροιμία αὕτη λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀέργων καὶ πονηρῶν γυναικῶν παραλλάσσει τῆς παρὰ Καββαδίᾳ φερομένης. Αἱ τοιαῦται γυναῖκες ὑπάγονται εἰς τὸ γένος τῶν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου κωμωδουμένων. Δυστυχῆς δὲ ὁ ἀνὴρ ὁ τοιαύτης τυχὸν γυναικός.

ὁ τάλας ἀνὴρ
ὅστις κακὸν τοιοῦτον ἀγκαλιζεται!

28.

Ἄγιος ποῦ δὲ θαματούργει
μῦτε λιβάνι μῦτε κερὶ. (Λακεδαιμόνος)

Ἡ παροιμία διάφορος τῶν παρὰ Βενιζέλω, Ζαφειροπούλω καὶ Καββαδίᾳ λέγεται ἐπὶ τῶν ἀναξίων ἀμοιβῆς, ὡς μὴ ἀσκούντων ἢ ἐκτελούντων τὸ ἑαυτῶν καθήκον. Οἱ Γάλλοι λέγουσιν:

Un saint qu'on ne choure pas.

29.

Ἄγιοῦ μὴν τάξης τάξιμο
καὶ κουζουλοῦ κουλοῦρι. (Κρητικὴ)

Διάφορος τῶν παρὰ Ἀραβαντινῶ καὶ Ζαφειροπούλω λέγεται ἐπὶ τῶν ὀφειλόντων νὰ εἶνε ἀκριβεῖς καὶ ἀκόλουθοι πρὸς τὰς ὑποσχέσεις των, διότι ἡ ἀρνησις συνεπάγεται τὴν τιμωρίαν.

30.

Ἄγκαλιάζει τὴν φτώχεια μὲ τὰ νύχια. (Ἠλείου)

Ἐπὶ τῶν πενεστάτων.

¹ Ἄξια παρατηρήσεως ἡ σύνταξις τοῦ κάμουν μετὰ ἐνικοῦ ὑποκειμένου. Ὁ λαὸς γινώσκει τὴν σύνταξιν τῶν περιληπτικῶν ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν κανόνων τοῦ Συνακτικικοῦ.

31.

Ἄγκελῶθ' ἢ νύφη μας σ' τὴν ἀλευροθήκη. (Λακεδ.)
Εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν προφασιζομένων ὅτι ἐπαθόν τι κακόν.

32.

Ἄγνεστα κι' ἀνύφαντα
σ' τὴν τέμπλα κρεμασμένα. (Τρικάλων Θεσαλ.)
Ὁμοία τῇ παρὰ Βενιζέλω Γ, 11. Λέγεται ἐπὶ τῶν ἀλόγως καὶ ἀτάκτως ἐργαζομένων.

33.

Ἄγνότερος περισσότερᾱς.
Ἡ περισσότερᾱ λαμβάνεται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγνότητος καὶ ἀκακίας. «Γίνεσθε οὖν ὑμεῖς φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσότεραι» (Ματθ. 10, 16· πρβλ. Ὡσηέ, 7, 11).
Ἡ παροιμία λέγεται καὶ εἰρωνικῶς. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον :

Ἄγνότερος πηδαλίου.

34.

Ἄγοράζει, ἀλλὰ δὲν πωλεῖ. (Κυουρίας)
Ἐπὶ τῶν ἄγαν εὐφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πονηροτάτων, ὅτινες αὐτοὶ μὲν σιωπῶσιν, ἀκούουσι δὲ τῶν ἄλλων ἵνα ἐκ τῆς ἀπλότητος αὐτῶν ἐπωφελῶνται.

35.

Ἄγουρος ἀφοῦ γεννηθῆ
κι' ἢ κόρη ἀφοῦ κατασταθῆ. (Ἀνάφης)

Ἡ παροιμία εἶνε ἐλλειπτική, ἢ ἵνα ὀρθότερον γραμματικῶς εἴπωμεν, λέγεται κατὰ βραχυλογίαν· ὁ ἄγουρος, τὸ ἀγόρι ἀλλαχοῦ, εἶνε ὠραῖος ἅμα γεννώμενος, ἢ δὲ κόρη, ὅταν ἐλθοῦσα εἰς ὦραν γάμου ἀποκατασταθῆ, ἤτοι ὑπανδρευθῆ.

36.

Ἄγουροφᾱς ἐκέρδισε. (Ἀνάφης)

37.

Ἄγουροφάγος ἔφαγε
κι' οὐρμοφάγος καρτερεῖ. (Λακεδαιμόνος)

Αἱ παροιμίαι διαφέρουσαι τῶν παρὰ Βενιζέλω (Ο, 1) καὶ δημ. παροιμιῶν Παρνασσοῦ (393), λέγονται ἐπὶ τῶν προλαμβανόντων ἄλλους ἀναμένοντας καὶ βραδύνοντας εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των.

38.

Ἄδεια εἶχε ἢ γρηᾷ
κι' ἀγόραζε γουρούνια.

Διάφορος τῆς παρὰ Βενιζέλω (Η, 45) καὶ τῶν ἡμετέρων (ἐν Η, 38 κέξ.). Λέγεται ἐπὶ τῶν ἐμβαλλόντων ἑαυτοὺς εἰς δυσχερείας· οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον:

Ἄνδρὶ Λυδῶ πράγματα οὐκ ἦν,
ἀλλ' αὐτὸς ἐξελθὼν ἐπρίατο.

39.

Ἄδειανὸς καλόγηρος
τὴ γάτα λύει καὶ δένει.

Διάφοροι τῶν παρὰ Καββαδίᾳ λέγονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αἱ ἀνωτέρω.

40.

Ἄδειο σακκὶ δὲ στέκει,
γεμᾱτο δὲ λιγύζει. (Λακεδαιμόνος)

Πληρεστέρα τῶν παρὰ Βενιζέλω (Α, 25) καὶ Καββαδίᾳ (Α, 81) λέγεται ἐπὶ πεινῶντων καὶ ἐπὶ κεκορεσμένων, ὡς δηλονότι ὁ κενὸς σάκος δὲν ἴσταται, οὕτω καὶ ὁ πεινῶν δὲν ἀντέχει, ἐν ᾧ τοῦναντίον συμβαίνει. Δύναται δὲ νὰ ἐφαρμολῆται ἡ παροιμία καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν τὸν νοῦν καὶ ἀστάτων καὶ ἐπὶ τῶν σταθερῶν τὴν γνώμην.

(Ἐπεταὶ συνέχεια).

Κ. Νεστορίδης, γυμνασιάρχης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Φεβρουάριος 1895.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ. Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνός.
Ἐγένοντο τρία ἀναγνώσματα. Ὁ κ. Δ. Κακλαμάνος τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ ἐφημερίδων καὶ ἐφημεριδογράφων. Ὁ κ. Στ. Δ. Βάλβης τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἰσχύος τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος. Ὁ κ. Φιλοποίμην Παρασκευαΐδης ὠμίλησε περὶ τῆς λευκῆς Βασιλίσσης.

Ἐπανελήφθησαν αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι καὶ ἐγένοντο τοιαῦται τρεῖς, δύο ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου

Μοσχάκη. Ἐπανελήφθησαν ὁμοίως αἱ φιλολογικαὶ ἐπιστημονικαὶ διαλέξεις καὶ ἐποιήσατο τοιαύτην μίαν ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος περὶ τῶν ἐκ τοῦ ὕδατος φυσικῶν φαινομένων.

ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ σεισμοῦ παθόντων Ζακυνθίων διοργανώθη ἐν τῷ Συλλόγῳ μουσικὴ καὶ ποιητικὴ προεσπερίς, ἐξ ἧς ἀπέμεινε καθαρὸν κέρδος ἐκ δρ. 3022.25, ὕπερ ἀπεστάλη τῇ κεντρικῇ ὑπὲρ τῶν παθόντων ἐπιτροπῇ.

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου δρ. 500 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τοῦ ἔτησιου ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν χοροῦ.

Ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Σύλλογον δωρεὰς ὁ κ. Στ. Ζαφειρόπουλος δρ. χιλίας, ὁ κ. Θεόδωρος Π. Ροδοκανάκης δρ. χιλίας, ὁ κ. Γ. Πασπάτης δρ. 500, ὁ κ. Ἰ. Φωτίου δρ. 500, ὁ κ. Ἐδ. Λόου δρ. 100 καὶ ὁ μουσικὸς ὄμιλος τῶν Χεμελσβέργκερ δρ. 100.

Ὁ ἀποβιώσας Λεωνίδας Γεωργιάδης ἰατρός κατέλιπε τῷ Συλλόγῳ διὰ διαθήκης του τρεῖς μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, παραληπτέας μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του.

Ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις τῇ αἰτήσῃ αὐτῶν μετὰ τῶν ἐξῆς σωματείων: τοῦ ἐνταῦθα Συλλόγου τῶν Μικρασιατῶν ἢ Ἀνατολῆ, τοῦ ἐν Πειραιεῖ Ὀμίλου τῶν Φιλομούσων, τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ Λέσχης τῶν συντεχνιῶν, τοῦ ἐν Οἰνῇ ἀναγνωστηρίου ἢ Φιλαδέλφεια, τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου Ἀναγνωστηρίου «ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ».

Ἐνεγράφησαν μέχρι τέλους Φεβρουαρίου ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν Ἀθηνῶν μαθηταὶ 1250, ἀπέναντι 1150 ἐγγραφέντων πέρυσι κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Μενέλαος Νεγρεπόντης** ἐκ τῶν παλαιότερων μελῶν τοῦ Συλλόγου, πολλαχῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθεὶς.

Μετετέθησαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν παρέρων εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν οἱ κ.κ. Π. Κανάκης, Π. Γρυπάρης, Ι. Ἰσηγόνης, Ἀ. Μεταξᾶς, Κ. Μπαλάνος καὶ Ε. Παπαχατζῆς.

Ἐψηφίσθη μέλος ἐπίτιμον ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Γερμανός. Ὅμοίως ἐψηφίσθη μέλος ἐπίτιμον ὁ Σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Καθολικῶν κ. Ἰωσήφ Ζαφῖνος.

Ἐψηφίσθησαν μέλη πάρεδρα οἱ κ.κ. Κ. Ἀγγελόπουλος, Μ. Δαμηράλης, Π. Λουκάκος, Κ. Καλούδης, Α. Κούπας, Π. Μπασιάκος καὶ Δ. Ι. Σούτσος. Ὅμοίως ἀντεπιστέλλοντα οἱ κ.κ. Γ. Γεωργόπουλος καὶ Α. Παῖζης ἐν Πάτραις, Δ. Κυμπρίτης ἐν Βηρυττῷ, Ε. Λαδόπουλος ἐν Σύρῳ, Α. Ταμβακόπουλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ. Τμημα καλῶν τεχνῶν. Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν. Ἐν ταύτῃ ὁ συνταγματάρχης κ. Ἰφ. Κοκίδης ὠμίλησε περὶ τῆς νεωτέρας ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀνατρέξας εἰς τοὺς πρώτους ἀρχιτέκτονας τῆς νέας πόλεως τὸν Χάνσεν, τὸν Σάουμπερτ τὸν Καυταντζόγλου, ἐμνημόνευσε τῶν κατόπιν τούτων ἐργασθέντων, οἵτινες πάντες ἠκολούθησαν τὸν ἑλληνικὸν ρυθμὸν, τὰ μάλιστα ἀρμόζοντα τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ. Ἐλθὼν δ' ἐπὶ τὰ σημερινὰ ἐψέξε τοὺς παρενσάγοντας εἰς τὴν νεωτάτην ἀρχιτεκτονικὴν στοιχεῖα ξένα τοῦ ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ καὶ ταῦτα μὴ λαμβανόμενα ἐκ τοῦ καλοῦ ρυθμοῦ τῶν ξένων ἀρχιτεκτονικῶν. Συνεπέρανε δ' ἐν τέλει εἰπὼν ὅτι καλὸν εἶνε ὅπως διὰ καταλλήλων δημοσιευμάτων ἀναπτυχθῇ τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα τοῦ κοινοῦ, ὅπερ οὕτω νὰ ἀπαιτῇ σχέδια μὴ ἀπομακρυνόμενα τοῦ ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ, ὅστις εἶνε τὰ μάλιστα ὑπέροχος καὶ λαμβάνεται καθ' ἐκάστην ὡς μίμησις ὑπὸ τῶν ξένων.

Τμημα ἀρχαιολογικὸν καὶ φιλολογικόν. Μίαν συνεκρότησε συνεδρίαν. Κατὰ ταύτην ἐγένοντο τρεῖς ἀνακοινώσεις. Ὁ κ. Μιχαὴλ Χρυσόχοος ὠμίλησε περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ παναρχαίων τύμβων, οὓς ὁ λαὸς ἀποκαλεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦμπαις καὶ οἵτινες ὅμοιοι εὐρίσκονται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πολλαχῶς. Ἰδίως δ' ἐνδιέτριψεν εἰς ἓνα τούτων εὐρεθέντα κατὰ τὸ 1888 ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Δανοῦ ἀρχαιολόγου κ. Κίγκ παρὰ τῇ Πέλλᾳ. Ὁ τύμβος οὗτος εἶνε περιεργότατος, ὑπέβαλε δὲ καὶ σχεδιαγράμματα αὐτοῦ καὶ εἰκόνας.

Μετὰ τοῦτο ἀνεγνώσθη ἀνακοίνωσις τοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἐν Βόλῳ ἐταίρου κ. Π. Χ. Ἀποστολίδου περὶ τῶν ἐν Φεραῖς γενομένων τελευταίων εὐρημάτων, τοῦ καλλιτέρου τῶν ὁποίων ἀπεστάλη καὶ φωτογραφία πρὸς τὸ τμημα. Ἡ θέσις, ἐν ἧ ἀνευρέθησαν ἐκ τυχαίας ἀνασκαφῆς ἀνορυπτομένης τάφρου πρὸς παροχέτευσιν τοῦ ὕδατος τῆς ὑπερείας Κρήνης, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Τούρκων Σπαιλῆμι, ἦτο δὲ ἀρχαῖον ἐκεῖ νεκροταφεῖον, καὶ ἔκειτο βεβαίως ἐκτὸς τῶν τειχῶν, πιθανῶς παρὰ πλεύρωσ τῆς ὁδοῦ, ἧτις ἦγεν εἰς Παγασὰς ἢ καὶ Βοίθην.

Ὁ κ. Σταμάτιος Δ. Βάλβης ἀνεκοίνωσεν ἰδίας διορθώσεις ἀναγομένας εἰς τὸ ἑβδομον κεφάλαιον τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὸν κ. Βάλβην ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀντὶ μὲν τοῦ διεῖλεν ὀφείλει νὰ γραφῇ *διελών*, ἢ δὲ λέξις *τιμήματα*, συνώνυμος οὖσα τῇ λέξει *τέλη*, ὀφείλει νὰ διαγραφῇ. Ὡσαύτως ὁ κ. Βάλβης παρέστησεν ὅτι μετὰ τὴν λέξιν *θῆτα* ὀφείλη νὰ γραφῇ *τὰς μὲν ἀρχὰς*.

Τμημα φυσιογνωστικόν. Συνῆλθεν ἀπαξ εἰς συνεδρίαν. Ἐν ταύτῃ ἐγένοντο αἱ ἐξῆς ἀνακοινώσεις. Ὁ κ. Ε. Καλλιωντζῆς ἐπέδειξε 1)

λίθον μήκους 9 εκατοστών του μέτρου και πλάτους 6 1)2, βάρους δὲ 140 γραμμαρίων, ἐξαχθέντα δι' ὑπερηβικῆς τομῆς ἐξ ἀνδρὸς 76 ἐτῶν· ἀποτέλεσμα δ' ὑπῆρξεν ἡ ἴασις· 2) κόνιν λίθου διὰ λιθοτριψίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ παιδὸς ἡλικίας ἐξ ἐτῶν ἐκ Νάξου μετὰ ἰάσεως, βάρους δὲ 4 γραμμαρίων· 3) σιελόλιθον ὅσον πυρῆνα ἐλαίας ἐκ γυναικὸς 35 ἐτῶν καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάλυσις γενομένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρηστομάνου παρέσχεν ἀνθρακικὸν ὀξαλικὸν καὶ τρυγικὸν ἀσβέστιον καὶ ἔχνη μαγνησίου, ἅπαντα συγκεκολλημένα διὰ λευκωματώδους τινὸς οὐσίας. κ. Δ. Μπαλάνος ὠμίλησε περὶ νεκρώσεως ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς κάτω σιαγόνας εἰς ἄνδρα ἡλικίας ἐτῶν 50, γενομένης δὲ εἰς διάστημα δύο μηνῶν. Ὁ κ. Μ. Χρυσόχοι ἀνεκοίνωσε τὸ πόρισμα αὐτοῦ νέων μελετῶν ἐξ ἐπιτοπίου ἐπισκέψεως τελευταίως γενομένης τῆς Πρασιάδος λίμνης, ἐπέδειξε δὲ φωτογραφίας ἐκεῖ ληφθείσας, ἐν αἷς διακρίνονται αἱ ἐπιλήμνιοι καλύβαι, καὶ διάφορα ἐκεῖθεν περιεργὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα. Τὸ τμήμα παρεδέξατο ὅπως ὁ χάρτης τῆς Πρασιάδος λίμνης ἐκδοθῆ δαπάναις τοῦ Συλλόγου.

Ἐν τέλει ὁ κ. Γ. Πιλάβιος ἀνεκοίνωσε σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις ἀφορώσας εἰς τὴν χρῆσιν τῆς μαλείνης πρὸς θεραπείαν τῆς μάλιος τῶν ἵππων. Ἀνέφερον ὅτι ἐπὶ τεσσάρων περιστάσεων ἐκδηλωμένης ἐσωτερικῆς μάλιος διὰ τῆς ἐπανειλημμένης χρήσεως τῆς μαλείνης ἐπέτυχε τὴν ἐντελῆ ἐξαφάνισιν παντὸς κλινικοῦ νοσηροῦ συμπτώματος καὶ ὅτι οἱ μαλιῶντες οὗτοι ἵπποι σήμερον χαίρουσιν ἀκρας ὑγείας ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ. Τὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις του ἐγκαίρως ἀνεκοίνωσε καὶ πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ὡς καὶ πρὸς τὸ παρά τῇ Ἰατρικῇ τῆς Γαλλίας Ἀκαδημία κτηνιατρικὸν τμήμα. Περαιτέρω ἀνεκοίνωσεν ὅτι νῦν ἐργάζεται ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀνοσίαν τοῦ ὀργανισμοῦ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ μαλικίου ἰοῦ διὰ προφυλακτικῶν ἐμβολιασμῶν.

Ἐν τῇ διατριβῇ «περὶ ἰατρῶν καὶ ἰατρικῆς δοξασίας τοῦ Ἱπποκράτους» (τεῦχος Δεκεμβρίου) παρεισέφησαν: ἐν σελ. 297: ἀντιδράσεως ἀντὶ αὐτοῦ δράσεως· ἐν σ. 298: καὶ τὴν ἀντὶ καὶ τὴν τάξιν· ἐν σ. 298: τ' ἐξαδόμενον ἀντὶ τὸ ἐξαγόμενον· ἐν σ. 298: ἀσχολότατον ἀντὶ ἀοχλότατον· ἐν σ. 299: εἴπεται ἀντὶ εἴσεται· ἐν σ. 300: προπίεσθαι ἀντὶ προίεσθαι· ἐν σ. 301: δυναμένου ἀντὶ δυνάμενον.